

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Ніколенко Людмила Ігорівна

УДК 387.147.091.12–027.22:78(043.3)

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

011 – Освітні педагогічні науки

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Л.І. Ніколенко
Науковий керівник:
Стратан-Артишкова Тетяна
Борисівна,
доктор педагогічних наук, професор

Кропивницький – 2022

АНОТАЦІЇ

Ніколенко Л.І. – «Педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 – Освітні педагогічні науки – Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. – Кропивницький, 2022 р.

Дисертацію присвячено дослідженню проблеми формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Окреслену проблему розв'язано завдяки визначенню, обґрунтуванню та експериментальній перевірці педагогічних умов, що покликані вдосконалити процес професійної підготовки майбутніх фахівців і сприяти формуванню професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Робота містить анотацію, зміст, вступ, три розділи, висновки, списки використаних літературних джерел у кінці кожного розділу, загальні висновки, додатки.

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність і доцільність розв'язання вибраної теми дослідження, представлено зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, окреслено завдання, об'єкт, предмет дослідження; схарактеризовано методи дослідження; визначено гіпотезу дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію й можливості упровадження результатів дослідження, його структуру та обсяг; подано загальну кількість публікацій.

У першому розділі – «Теоретико-методологічні основи проблеми формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва» – здійснено аналіз наукових підходів щодо визначення категоріально-поняттєвого поля, котре складає тезаурус проблеми

дослідження; з'ясовано зміст і структуру професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Професійну культуру майбутнього викладача музичного мистецтва визначено як складне інтегроване утворення, що характеризує майбутнього спеціаліста як ерудованого, освіченого, творчо-дієвого фахівця, здатного усвідомлювати значущість художніх цінностей у розвитку особистості, адекватно оцінювати, сприймати, інтерпретувати твори мистецтва, спроможного до творчого самовираження, самоактуалізації, самореалізації у професійній діяльності і соціально-культурному середовищі.

Визначено зміст і структуру професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. Відповідно визначеної компонентної структури досліджуваного нами феномена визначено критерії та показники сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, схарактеризовано їх якісний зміст, зокрема: *ціннісно-мотиваційний критерій*, який характеризується мірою усвідомлення майбутніми фахівцями системи цінностей і передбачає розуміння мети навчання, значення мистецтва у розвитку особистості, ціннісне ставлення до професії і професійної діяльності (потреба, інтерес), визначає соціокультурну активність майбутнього фахівця, його бажання і прагнення до творчого самовираження і самореалізації у професійної діяльності; *когнітивно-інформаційний критерій*, котрий характеризує ступінь розвитку пізнавальної та інтелектуально-емоційної сфери особистості майбутнього викладача, розвиненість його художнього світогляду, освіченість, загальнохудожню обізнаність, музично-теоретичну грамотність, ерудованість, наявність культурологічних, мистецтвознавчих, музично-теоретичних, музично-виконавських, психолого-педагогічних, практично-методичних знань та вмінь; сформованість інтерпретаційної культури, здатності здійснювати художній діалог, розуміти художній образ в єдності форми та змісту музичного твору; *творчо-діяльнісний критерій*, який засвідчує здатність майбутніх викладачів до активної самостійно-пошукової, творчо-

проектувальної діяльності; володіння художньо-інтерпретаційними вміннями, технікою художнього виконання; здатність до сценічно-образного перевтілення і художньо-комунікативного спілкування; здатність до емпатії, творчого самовираження і самореалізації у різних видах музично-творчої діяльності; *рефлексивно-оцінювальний*, що визначає ступінь розвиненості у майбутнього фахівця рефлексивної культури, здатності критично мислити, адекватно й самостійно оцінювати художні явища, дії, вчинки, виражати власну думку, аргументовані судження, переконання, виявляти перспективи власного розвитку та саморозвитку, планувати й здійснювати професійну діяльність та передбачати її результати.

Виокремлено чотири рівні сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва: низький (репродуктивний), середній (усвідомлюваний), достатній (нормативний), високий (творчий).

У другому розділі «Педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва» визначено педагогічні умови: створення освітнього культуротворчого середовища (забезпечення позитивної мотивації студентів до здійснення і реалізації культуротворчої діяльності, суб'єкт-суб'єктна (діалогова) взаємодія); активізація і залучення студентів до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності (сприйняття-інтерпретація-творення); актуалізація і використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання у процесі формування професійної культури майбутніх фахівців музичного мистецтва.

На підґрунті теоретико-методологічних основ проблеми дослідження, визначеного змісту, структури, критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, схарактеризованих педагогічних умов, покликаних якісно та ефективно вплинути на формування досліджуваного феномену в майбутніх фахівців, створена та обґрунтована організаційно-методична система формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, котра

складається із трьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового (мета, завдання, наукові підходи, принципи), процесуально-змістового (педагогічні умови, етапи, форми та методи навчання), результативно-аналітичного (критерії, показники, рівні, результат).

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва» представлено організацію, етапи проведення констатувального та формувального експерименту, викладено результати реалізації організаційно-методичної системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, інтерпретовано результати статистичного аналізу одержаних даних, визначено ефективність педагогічних умов та авторської експериментальної організаційно-методичної системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Висновки містять найбільш важливі результати роботи та можливі напрями продовження дослідження за тематикою дисертації.

Ключові слова: професійна культура, педагогічні умови, організаційно-методична система, майбутній викладач музичного мистецтва.

Nikolenko L.I. – «Pedagogical conditions of the formation of the professional culture of the future teacher of music art» – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on inception of candidate degree of pedagogical sciences on specialties 011 – Educational pedagogical sciences – Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University. – Kropyvnytskyi, 2022.

The dissertation is devoted to the study of the problem of formation of the professional culture of the future teacher of music art.

The outlined problem was solved thanks to the definition, substantiation and experimental verification of pedagogical conditions designed to improve the process of professional training of future specialists and contribute to the formation of the professional culture of future teachers of music art.

The work contains an abstract, table of contents, introduction, three chapters, conclusions, lists of used literary sources at the end of each chapter, general conclusions, appendices.

The introduction of the dissertation substantiates the relevance and expediency of solving the selected research topic, presents the connection of the dissertation with scientific programs, plans, topics, defines the goal, outlines the task, object, and subject of research; research methods are characterized; the research hypothesis, scientific novelty, theoretical and practical significance of the obtained results are defined; information about the approbation and possibilities of implementation of the research results, its structure and scope is given; the total number of publications is given.

In the first chapter – «Theoretical and methodological foundations of the problem of the formation of the professional culture of the future teacher of music art» – an analysis of scientific approaches to the definition of the categorical-conceptual field, which makes up the thesaurus of the research problem, is carried out; the content and structure of the professional culture of the future teacher of music art is clarified.

The professional culture of the future teacher of music art is defined as a complex integrated education that characterizes the future specialist as an erudite, educated, creative and active specialist, capable of realizing the importance of artistic values in the development of the individual, adequately evaluating, perceiving, interpreting works of art, capable of creative self-expression, self-actualization, self-realization in professional activity and social and cultural environment.

The content and structure of the professional culture of the future teacher of music art is defined. In accordance with the determined component structure of the phenomenon we are investigating, the criteria and indicators of the formation of the professional culture of future teachers of music art are determined, their qualitative content is characterized, in particular: *the value-motivational criterion*, which is characterized by the degree of awareness of the value system by future specialists and involves understanding the purpose of education, the importance of art in the development of personality, value attitude to the profession and professional activity (need, interest), determines the socio-cultural activity of the future specialist, his desire and aspiration for creative self-expression and self-realization in professional activity; *cognitive-informational criterion*, which characterizes the degree of development of the cognitive and intellectual-emotional sphere of the personality of the future teacher, the development of his artistic worldview, education, general artistic awareness, musical-theoretical literacy, erudition, the presence of cultural, art history, music-theoretical, music-performance, psychological-pedagogical, practical-methodical knowledge and skills; the formation of interpretative culture, the ability to carry out an artistic dialogue, to understand the artistic image in the unity of the form and content of a musical work; *creative activity criterion*, which certifies the ability of future teachers for active self-research, creative and project activity; possession of artistic and interpretive skills, artistic performance techniques; the ability to stage-figurative reincarnation and artistic-communicative communication; the ability to empathize, creative self-expression and self-realization in various types of musical

and creative activities; *reflexive-evaluative*, which determines the degree of development of the future specialist's reflective culture, the ability to think critically, adequately and independently evaluate artistic phenomena, actions, deeds, express own opinion, reasoned judgments, beliefs, identify prospects for own development and self-development, plan and carry out professional activities and predict its results.

Four levels of formation of the professional culture of future teachers of music art are distinguished: low (reproductive), medium (aware), sufficient (normative), high (creative).

In the second section, «Pedagogical conditions for the formation of the professional culture of the future teacher of music art», pedagogical conditions are defined: creation of an educational cultural environment (ensuring positive motivation of students to implement and realization cultural activities, subject-subject (dialogic) interaction); activation and involvement of students in creative self-expression in various types of musical and performing activities (perception-interpretation-creation); actualization and use of traditional and interactive forms and methods of education in the process of forming the professional culture of future music specialists.

On the basis of the theoretical and methodological foundations of the research problem, the defined content, structure, criteria, indicators and levels of formation of the professional culture of the future teacher of music art, characterized pedagogical conditions designed to qualitatively and effectively influence the formation of the researched phenomenon of future specialists, an organizational and methodological framework was created and substantiated system of professional culture of the future teacher of music art, which consists of three interrelated blocks: methodological-objective (purpose, tasks, scientific approaches, principles), procedural-content (pedagogical conditions, stages, forms and methods of teaching), result-analytical (criteria, indicators, levels, result).

The third chapter «Research-experimental verification of the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of the professional culture of the future

teacher of music art» presents the organization, the stages of the ascertainment and formative experiment, the results of the implementation of the organizational and methodical system for the formation of the professional culture of the future teacher of music art are presented, the results of the statistical analysis of the obtained data are interpreted, the effectiveness of pedagogical conditions and the author's experimental organizational and methodical system of forming the professional culture of the future teacher of music art are determined.

The conclusions contain the most important results of the work and possible directions for continuing research on the subject of the dissertation.

Keywords: professional culture, pedagogical conditions, organizational and methodical system, future teacher of music art.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ніколенко Л.І. Формування інструментально-виконавських умінь учнів у процесі ансамблевого музикування. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2018. Вип. 170. С. 212–217.
2. Ніколенко Л. І. Професійна культура в аспекті підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2018. Вип. 173. С. 269–273.
3. Ніколенко Л. І. Сутність і структура професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2019. № 69. С. 144–148.
4. Ніколенко Л. І. Theoretical and methodological foundations of the formation of professional culture of the future teacher of musical art. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький, 2022. Вип. 200. С. 202–207.

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

5. Stratan-Artyshkova T., Nikolenko L. Author's ability in the formation of professional culture of the future teacher of music art. *Pedagogy and Education Management Review (PEMR)*. Issue 2 (4). Таллін: 2021. P. 53–59.
6. Oseredchuk O., Nikolenko L., Dolyzni S., Ordatii N., Sitnik T., Stratan-Artyshkova T. The Usage of Modern Information Technologies for Conducting Effective Monitoring of Quality in Higher Education. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. VOL. 22(1). P. 113–120. (Web of Science).

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

7. Ніколенко Л. І. Життєвий та творчий шлях видатного скрипаля, диригента, педагога Кіровоградщини Ю. П. Хілобокова. *Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (11 березня 2018 року, м. Київ). Київ, 2018. С. 62–66.

8. Ніколенко Л. І. Інтерпретація музичних творів для інструментальних ансамблів. *Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (12–13 жовтня 2018 р., м. Харків). Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень». Харків, 2018. С. 12–15.

9. Ніколенко Л. І. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва. *II International scientific conference «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities»: Conference proceedings*. (February 22th, 2019). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 287–290.

10. Ніколенко Л. І. Педагогічний талант видатного скрипаля Михайла Ваймана. *Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*. (14 квітня 2019 р., м. Київ). Київ, 2019. С. 39–42.

11. Ніколенко Л. І. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього викладача музичного мистецтва. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «The world of science and innovation»*. Лондон: Cognum Publishing House, 2020. С. 606–611.

12. Ніколенко Л. І. Метод художніх аналогій у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. *Український учитель у контексті глобалізаційних процесів: Матеріали регіональної науково-практичної інтернет-конференції*. (20 травня 2021 р., м. Кропивницький). Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2021. С. 81–85.

13. Ніколенко Л. І. Освітнє культуротворче середовище у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. (28 квітня 2022 року, м. Умань). Умань, 2022. С. 77–80.

Навчальний посібник:

14. Ніколенко Л. І., Скачкова Г. І. «Гармонія дитячих сердець»: твори з репертуару інструментального ансамблю «Гармонія» Кіровоградської музичної школи № 2 ім. Ю. С. Мейтуса : В. Кальнауз «Українська кадрили»: аранжування для інструментального ансамблю: навч-метод. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 31 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	
24	24
1.1. Наукові підходи щодо сутності професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін	24
1.2. Стан розробленості досліджуваної проблеми в сучасній теорії та практиці професійної підготовки фахівців у вищій школі	46
1.3. Зміст і структура професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва	68
Висновки до розділу 1	94
Список використаних джерел до розділу 1	98
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	
110	110
2.1. Освітнє культуротворче середовище у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.....	110
2.2. Активізація і залучення майбутніх фахівців до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності	127
2.3. Актуалізація і використання традиційних та інтерактивних методів навчання у процесі формування професійної культури майбутнього вкладача музичного мистецтва	143
Висновки до розділу 2	166
Список використаних джерел до розділу 2	169

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	180
3.1. Педагогічна діагностика стану сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.....	180
3.2. Організація та проведення формувального експерименту	209
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	230
Висновки до розділу 3	240
Список використаних джерел до розділу 3	243
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	248
ДОДАТКИ.....	250

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із основних завдань модернізації системи вищої освіти XXI століття є інтеграція в європейський і соціокультурний простір. Тому сучасність висуває нові вимоги до рівня і якості професійної підготовки майбутніх вчителів, які полягають, насамперед, у розвитку цілісної особистості, забезпеченні її конкурентоспроможності, компетентності, мобільності, гармонійного співвідношення професійних, особистісних, творчих якостей майбутнього фахівця, розвиток його унікально-неповторної індивідуальності, професійного мислення і творчості, освіченості, практично-результативної спрямованості, самостійності, здатності до саморозвитку, самовираження і самоактуалізації у професійній діяльності і життєтворчості.

Концептуальні положення щодо розвитку духовно-творчої особистості майбутніх фахівців у процесі їх професійної підготовки відображені й актуалізовані в державних документах, зокрема, Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту (2020 р.)», «Про позашкільну освіту» (у редакції 2020 р.) та інших державних документах.

У сучасному світі, де панує технократичне мислення й технократичний світогляд, мистецька освіта спрямована на підготовку інтелегентних, освічених, висококультурних фахівців з гуманітарним світоглядом, носіїв і суб'єктів духовно-культурних цінностей, спроможних творчо діяти, володіти культурою мислення і почуттів, здатних усвідомлювати морально-естетичні цінності навколишнього світу.

Зберігаючи художні надбання епох, транслюючи й відтворюючи їх духовні цінності, розкриваючи багатство неосяжного світу мистецтва, духовні сенси Добра, Краси, Істини, мистецька освіта залучає майбутніх фахівців до вищої мудрості, сприяючи їх духовному і творчому зростанню.

Як носії культурних цінностей, суб'єкти культурної творчості, творці нових елементів культури, майбутні викладачі музичних дисциплін мають допомагати учням осягати, розуміти, інтерпретувати художні цінності, глибоко й адекватно сприймати мистецькі твори, усвідомлювати їхній художньо-образний зміст, через який розуміється навколишній світ, розкриваються складні проблеми сьогодення, формується художня свідомість, почуття, емоційно-образне мислення, стійкі, унікально-неповторні творчі якості як важливі характеристики культури особистості.

З огляду на такі завдання постала потреба створення відповідних педагогічних умов, впровадження в практику вищих закладів освіти форм і методів навчання, котрі спрямовують підготовку студента на розвиток професійно значущих особистісних якостей, що складають сенс і зміст професійної культури майбутнього фахівця.

Концептуальні положення і наукові підходи щодо підготовки фахівців вищої школи, розвитку їх професійної культури ґрунтовно висвітлюються у наукових працях В. Андрущенка, І. Беґа, В. Рибалки, С. Гончаренка, В. Гриньової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Н. Ничкало, В. Кременя, Л. Лук'янової, О. Савченко, С. Сисоєвої, Г. Філіпчука, Н. Філіпчук, Л. Хомич та ін.

Актуальні питання формування професійної культури та педагогічної майстерності майбутніх фахівців розглядають у своїх наукових працях і дослідженнях Т. Бабенко, В. Галета, О. Лавріненко, Т. Покотило, В. Радул, Н. Савченко та ін.

Пріоритетні напрямки удосконалення мистецької освіти, методологічні засади організації навчально-виховного процесу, культурологічні та психолого-педагогічні концепції розвитку особистості майбутнього викладача музичного мистецтва, характеристики професіонала-музиканта розглядаються у наукових працях зарубіжних та вітчизняних педагогів-музикантів, зокрема, А. Авдієвського, А. Болгарського, Н. Гуральник, О. Єременко, Й. Кевішаса, А. Козир, О. Комаровської, В. Лабунця, Л. Масол,

О. Михайличенка, Н. Овчаренко, О. Олексюк, В. Орлова, О. Отич, Г. Падалки, Л. Паньків, А. Растригіної, О. Ребрової, О. Ростовського, О. Рудницької, Н. Сегеди, Т. Стратан-Артишкової, О. Хижної, В. Черкасова, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін.

Різні аспекти формування професійної культури майбутнього фахівця мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін висвітлюються у наукових дослідженнях Н. Гунько, Л. Гусейнової, А. Душного, К. Завалко, А. Зайцевої, Н. Згурської, Л. Косінської, В. Крицького, Н. Овчаренко, О. Плохотнюка, О. Шевцової, І. Шевченко, О. Щербініної, О. Яненко та ін. (формування вокально-інструментальної та сценічно-образної культури майбутніх фахівців); О. Бузової, Л. Левчук, Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Паньків, С. Соломахи, Г. Сотської, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін. (розвиток художньої культури особистості).

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує недостатнє вивчення педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Актуальність наукового дослідження педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін ми визначаємо з огляду на необхідність розв'язання низки протиріч між:

- соціальним замовленням суспільства на висококультурного, високопрофесійного фахівця, здатного до творчого самовираження і самореалізації у професійній діяльності та недостатнім рівнем сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва;

- бажаним рівнем сформованості професійної культури та відсутністю педагогічних умов, форм та методів для творчого самовираження і самореалізації майбутніх фахівців у професійній діяльності;

- цілісністю й багатогранністю різних видів музично-виконавської діяльності та недооцінкою всіх її можливостей у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва;

– між потребами та реальним рівнем навчально-методичного забезпечення в контексті формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Отже, актуальність та соціокультурне значення окресленої проблеми, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до тематики, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (державний реєстраційний номер 0116U003481).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 2 від 24 вересня 2018 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність реалізації педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Відповідно до предмета та мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Здійснити аналіз наукових підходів щодо визначення базових понять дослідження; дослідити стан вивчення і розробленості досліджуваної проблеми в сучасній теорії та практиці професійної підготовки у вищій школі.

2. Визначити зміст і структуру професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва; схарактеризувати критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутнього фахівця.

3. Обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

4. Здійснити дослідно-експериментальну перевірку результативності

визначених педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва в процесі професійної підготовки.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що ефективному формуванню професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва сприяє реалізація таких педагогічних умов: створення освітнього культуротворчого середовища; активізація і залучення майбутніх викладачів музичного мистецтва до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності; актуалізація та використання традиційних та інтерактивних форм та методів формування професійної культури майбутнього фахівця.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети в дослідженні використано комплекс **методів педагогічного дослідження**:

– *теоретичні*: теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення довідкових, наукових, навчально-методичних джерел, вивчення педагогічного досвіду з проблеми формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, інтерпретація теорій і методик, які дали змогу класифікувати, систематизувати теоретичний матеріал за темою дослідження, визначити й конкретизувати сутність і зміст базових понять дослідження, змодельовати структуру, схарактеризувати критерії, показники та рівні сформованості досліджуваного феномену; спроектувати й обґрунтувати педагогічні умови формування професійної культури викладачів музичного мистецтва, узагальнити результати дослідно-експериментальної роботи;

– *емпіричні*: діагностичні методи виявлення стану сформованості професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін (спостереження, бесіди, опитування, тестування, анкетування, інтерв'ю,

творчі завдання, експертні оцінки, аналіз процесу і результатів навчальної, самостійно-творчої, практичної діяльності та ін.); проектування організаційно-методичної системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, прогнозування міри її дієвості та результативності; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний) з метою відстеження динаміки розвитку досліджуваного явища, перевірки ефективності визначених педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва;

– *статистичні* – кількісна та якісна обробка результатів педагогічного експерименту для визначення і перевірки достовірності результатів експериментального дослідження та їх інтерпретація (за t-критерієм Стьюдента).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі факультетів мистецтв та музичних відділень різних регіонів України, зокрема, Бердянського державного педагогічного університету, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Основний педагогічний експеримент проводився на факультеті педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

В експерименті брали участь 241 студент.

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження виконувалося поетапно.

На першому етапі (2018–2019 рр.). Визначено наукову проблему, проведено аналіз досвіду закладів вищої освіти з підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва, конкретизовано науковий апарат дослідження; здійснено аналіз наукової літератури, уточнено мету і зміст професійної культури майбутнього фахівця, спрогнозовано результати дослідження.

На другому етапі (2019–2020 рр.) уточнено критерії, показники, змістові характеристики рівнів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, проведено констатувальне дослідження. Обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва; розпочато формувальний експеримент з перевірки ефективності педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

На третьому етапі (2020–2022 рр.) завершено формувальний експеримент, проведено контрольний зріз; здійснено кількісний та якісний аналіз, узагальнено отримані результати, сформульовано загальні висновки.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *уперше*: розроблено зміст, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва: створення освітнього культуротворчого середовища (суб'єкт-суб'єктна, діалогова взаємодія); активізація і залучення студентів до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності (сприйняття-інтерпретація-творення); актуалізація та використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання у процесі формування професійної культури майбутніх фахівців; *розроблено* критерії (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-інформаційний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний), їх показники та рівні: високий (творчий); достатній (нормативний), середній (усвідомлюваний), низький (репродуктивний) сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Уточнено: суть поняття «професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва» як складного інтегрованого утворення, що характеризує майбутнього спеціаліста як ерудованого, освіченого, творчодієвого фахівця, здатного усвідомлювати значущість художніх цінностей у розвитку особистості, адекватно оцінювати, сприймати, інтерпретувати твори

мистецтва, спроможного до творчого самовираження і самоактуалізації у соціально-культурному середовищі і професійній діяльності.

Подальшого розвитку набули зміст, форми, методи, прийоми і засоби формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін.

Практичне значення дослідження полягає у систематизації та практичній апробації педагогічного інструментарію формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін; розробці методики діагностики сформованості професійної культури майбутніх фахівців; у розробці методичних рекомендацій з питань формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва; оновленні змісту фахових (музично-теоретичних та музично-виконавських) дисциплін («Сучасне мистецтво», «Основний музичний інструмент», «Акомпанемент та імпровізація», «Основи музичної композиції», «Основи композиторської майстерності»), педагогічної практики; залученні майбутніх фахівців до активної соціокультурної діяльності.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців; у процесі підвищення кваліфікації та професійного зростання викладачів музичного мистецтва.

Апробація і впровадження результатів дослідження.

Основні результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: *міжнародних* – «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики» (Харків, 2018), «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» (Кропивницький, 2018), «Мистецький освітній простір у контексті формування сучасної парадигми освіти» (Кропивницький, 2019), «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Каунас, 2019), «The world of science and innovation» (Лондон, 2020), «Мистецький освітній простір у контексті формування сучасної парадигми освіти» (Кропивницький, 2022), «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін»

(Умань, 2022); *всеукраїнських* – «Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки» (Київ, 2018), «Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки» (Київ, 2019), *регіональних* – «Український учитель у контексті глобалізаційних процесів» (Кропивницький, 2021), «Особистість: виклики та особливості розвитку в глобалізаційний час» (Кропивницький, 2021).

Основні положення дослідження систематично обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та спеціальної освіти, кафедри мистецької освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57-08/1385 від 22.11.2021 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 80-н від 02 грудня 2021 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 897/01 від 18 січня 2022 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 14 публікаціях автора, з них 11 – одноосібних, з-поміж яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України; 2 статті (у співавторстві) – у зарубіжних наукових виданнях (1 стаття включена до наукометричної бази Web of Science); 7 тез – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 навчальний посібник (у співавторстві).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 280 сторінок. Основний текст викладено на 195 сторінках. Робота містить 27 рисунків, 18 таблиць, 8 додатків. Список використаних джерел налічує 251 найменувань, з яких 11 іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Наукові підходи щодо сутності професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін

Для виявлення шляхів формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва необхідно з'ясувати теоретичні і методологічні основи досліджуваного феномену, сутність категоріально-поняттєвого поля дослідження, їх обсяг, перетин та взаємозв'язок.

Категорія «культура» як актуальна і багатогранна проблема, пов'язана з ідентичністю, диференціацією, різноманітністю, має власні закони функціонування, складну й суперечливу історію розвитку.

Питання культури у широкому розумінні слова («професійна культура», «культура поведінки», «культура побуту», «культура управління») набувають сьогодні особливої актуальності, адже умови ефективності будь-якого виду діяльності та праці обов'язково та незмінно пов'язуються із культурою.

Полісемантичність поняття «культура» спричинила виникнення багатьох наукових концепцій. Сутність культури вчені розглядають в історико-культурологічному, соціологічному, філософсько-естетичному, мистецтвознавчому, психологічному, педагогічному аспектах.

Поняття «культура», що походить від основи латинського дієслова *colere*, є одним із найбільш загальних у науковому тезаурусі, має багато тлумачень і визначень (понад семисот). Про це свідчать довідкові джерела, у яких культура (від лат. *cultura* – оброблення, вирощування, догляд, освіта, розвиток) традиційно визначається як історично визначений ступінь розвитку суспільства і людини, що виявляється у всіх сферах людської діяльності:

виробничій, політичній, педагогічній, художній тощо і виражається в результатах матеріальної та духовної діяльності людей [74, с. 335], у типах і формах організації життєдіяльності людей, матеріальних та духовних цінностях, що ними створені [17, с. 346]; як соціальна пам'ять суспільства (спільноти), що зумовлює способи збереження соціальної інформації, консервує її та дозволяє відтворити еталони поведінки, що перевірені досвідом і відповідають потребам розвитку суспільства [33]; як феномен, що «охоплює сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають його історично досягнутий рівень розвитку і втілюються в результатах продуктивної діяльності людини, тобто «все, що створено людським суспільством і існує завдяки фізичній і розумовій праці людей, на відміну від явищ природи» [55, с. 251].

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренка знаходимо таке визначення: «культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються в результатах продуктивної діяльності [22]. Як бачимо, поняття «культура» пов'язано з освітою, характеризує рівень освіченості, вихованості людини, її толерантність, витриманість, акуратність та інші якості, а також рівень оволодіння різними видами практично-розумової діяльності [22, с. 182]. Звідси виникнення таких словосполучень, які характеризують певні досягнення людини, а саме: «культура праці», «культура мислення», «культура поведінки», «культура мови», «культура спілкування» та ін. [96, с. 47], тобто у педагогічному контексті – освіта, виховання, навчання, охоплює сукупність матеріальних, духовних, практичних надбань суспільства, які відображають його історично досягнутий рівень розвитку і втілюються у результатах продуктивної діяльності людини, зокрема у галузі освіти та мистецької творчості [96, с. 46].

Як свідчать наукові праці з культурології, генеза поняття «культура» має багатовікову історію й у своєму етимологічному значенні бере початок в античності як культура розуму, душі, почуттів.

Вперше слово «культура» було використано римським мислителем Цицероном. Вже у трактатах давньогрецьких та давньоримських філософів-мислителів «культура» ототожнювалась з пайдеєю, тобто освіченістю. Так, у відомих «Тустуланських бесідах» (45 р. до н.е.) Цицерон вбачає розвиток культури мислення і почуттів як ефективний спосіб вдосконалення внутрішнього світу людини. Надалі не лише античні філософи, а й вчені наступних епох пов'язували культуру з особистістю. Поняття «культура» означало обробляти, вирощувати душу, тобто «cultura anima». Отже, ще з тих пір вислови «розвинена людина» і «культурна людина» вживаються як синоніми.

Таким чином, основна мета культури – формування особистості. Культура як фактор розвитку і формування особистості здійснює свій вплив на індивіда цілісно й багатогранно на усіх взаємопов'язаних рівнях: на рівні суспільства (культура суспільства), на рівні спільноти (культура етносу), на рівні особистості (культура особистості).

Філософські концепції щодо розуміння культури характеризуються строкатістю поглядів, зазначає М. Каган у праці «Філософія культури». Наведемо деякі приклади щодо визначення культури зарубіжними філософами і культурологами: сукупність матеріальних і духовних цінностей (Г. Францев); спосіб людської діяльності (Е. Маркарян); технологія діяльності (З. Файнбург); знакова система, механізм, що створює сукупність текстів (Ю. Лотман); програма образу життя (В. Сагатовський); втіленні цінності (Н. Чавчавадзе); духовне буття суспільства (Л. Кертман); сукупність матеріальних та духовних предметів людської діяльності, що служать суспільству, духовних процесів та станів людини та видів її діяльності (Е. Соколов); діалог культур (В. Біблер); характеристика самої людини, рівня її розвитку як суб'єкта діяльності, рівня оволодіння цим суб'єктом умовами і

способами людської діяльності у різних формах суспільного життя (В. Келле); суб'єктивна сторона знання, або спосіб і технологія діяльності, що зумовлені можливостями людського матеріалу, ... деякий єдиний зріз, що проходить через всі сфери людської діяльності (М. Мамардашвілі); культура починається там, де з'являється специфічна людська «біль існування» і специфічні людські форми її подолання у вигляді мистецтва, філософії, науки (В. Павлючук); цілісність людського розвитку, що виводить його за природні межі (И. Херман); колективне досягнення людства, що історично виникло і розвивається в процесі людської діяльності, культивування внутрішньої і зовнішньої природи людини, їх перетворення в іншу людську природу, у здібності і предмети, відмічені людським ставленням до дійсності, що являють собою певний зумовлений рівень цінності (М. Бружек).

Ці визначення Е Маркарян структурує на три групи:

- культура як сукупність моральних та духовних цінностей;
- культура як процес творчої діяльності людини;
- культура як специфічний спосіб людської діяльності.

Визначення культури вперше було сформульовано британським соціальним антропологом, етнографом Е. Тайлором, який разом із Гербертом Спенсером вважається творцем еволюційної теорії культури.

Досліджуючи історію первісного суспільства і релігії, Е. Тайлор визначив культуру як цілісне, складне утворення, що поступово доповнюється й вдосконалюється, складається у своєму цілому із знання, вірувань, мистецтва, моральності, законів, звичаїв і деяких інших здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства.

Досліджуючи філософсько-культурологічні засади феномену культури Н. Головіна у статті «Філософсько-культурологічні основи дослідження феномена культури» підкреслює, що наприкінці ХІХ ст. розширюється плюралізм у теоретико-методологічних підставах трактування культури (технократичний, соціологічний, структуралістський, семіотичний, гуманітарний, аксіологічний, діяльнісний, нормативний, креативний

підходи), збільшується кількість визначень культури, що пов'язано з відмінністю світоглядних і методологічних досліджень культури і різноманітністю тих дисциплін, у межах яких проводилися ці дослідження, адже так чи інакше, культуру в різних аспектах вивчають усі існуючі соціальні та гуманітарні науки [23, с. 37].

Сучасна культурологія і наукова педагогіка виокремлюють такі види культури:

- ✓ культуру суспільства (цивілізації) як певну соціальну систему, котра являє собою сукупність духовних, моральних і наукових знань і цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної практики;
- ✓ культуру окремих соціальних груп (субкультуру), культуру особистості.

У культурологічному аспекті поняття «культура» використовується для позначення:

- будь-якої культурно-історичної епохи, у межах якої існувала і розвивалась культура (культура Стародавнього Риму, культура епохи Класицизму, культура епохи Романтизму тощо);
- специфічних особливостей існування окремих народів (етнічні культури); для позначення деякої моделі, узагальнюючої явища людського життя за відповідним принципом (М. Вебер, М. Данилевський, П. Сорокін, О. Шпенглер та ін.);
- елементів загального в певному виді діяльності (правова культура, художня культура, музична культура тощо).

Культурологами та мистецтвознавцями визначається така *періодизація історії культури*:

- первісна культура (до 4 тис. до н. е.);
- культура Давнього світу, яка охоплює культуру Давнього Сходу і культуру Античності (4 тис. до н. е. – V ст. н. е.);
- культура Середніх віків (V – XV століття);

- культура Відродження, або Ренесансу (XIV – XVI століття);
- культура Нового часу (кінець XVI ст. – початок XX ст.);
- культура Новітньої доби (XX ст. – початок XXI ст.).

Головною особливістю періодизації історії культури є виокремлення доби Відродження як самостійного періоду розвитку культури, у той час як в історичній науці ця доба належить до пізнього Середньовіччя.

Відповідно виокремлюються такі історичні типи культури: первісна; культура давніх цивілізацій; середньовічна; культура доби Відродження (Ренесансу); культура Нового часу і сучасна культура.

В основу типологізації світової культури можуть покладені такі принципи:

- історичної типологізації (історичний принцип),
- парадигмальний принцип, за яким розрізняють: первісну культуру, культуру прадавніх цивілізацій (східного та античного типу), середньовічну, культуру Відродження, Бароко, Просвітництва, XIX ст., сучасну культуру;
- регіональний принцип типологізації культури;
- національний принцип;
- релігійно-конфесійний та інші.

Відповідний тип культури, маючи внутрішню неоднорідність, складність, диференційованість, пізнається через види «субкультур» (етнічні, соціально-демографічні, професійні, релігійні), що мають власні цінності, норми, ідеали, претендують на автономність й універсальність.

Функціями культури визначаються: змістовно-ціннісна, організаційно-регулятивна, комунікативна, трансляційна, людинотворча як основна, котра поєднує всі функції й осмислює феномен «світова культура» як цілісне явище, як діалогову взаємодію різних самотніх типів культури.

Глибоке осмислення феномена культури представлено у наукових працях В. Андрущенка, С. Безклубенка, М. Кагана та ін.

Визначаючи культуру як «своєрідний зріз суспільно історичного процесу з боку його людинотворчого зрізу, сферою, де об'єктивні закони, не втрачаючи об'єктивності, підкоряються людським цілям для задоволення людських потреб», В. Андрущенко виокремлює умови філософського осмислення культури, які характеризують «опредметнену сутність людини» [2, с. 71), зокрема, утвердження людини, її сутнісних сил, здібностей; глибину освоєння людиною загальнокультурного змісту предмета (ідеї, процесу, відношення); загальнолюдську практику, безпосередню життєву реалізацію чуттєвої відкритості цінностей для суб'єкта [2, с. 6].

С. Безклубенко визначає культуру як «сукупність досягнень суспільства в науці, мистецтві, в організації державного і суспільного життя у кожному історичному епоху» [20].

Використовуючи системний підхід, здійснюючи структурно-функціональний аналіз щодо вивчення й обґрунтування концепції культури як системи, що саморозвивається, розкриваючи її структуру і функції, М. Каган у статті «До історії взаємовідношень мистецтва і філософії» підкреслює, що на одному структурно-функціональному рівні знаходяться різні види культурної діяльності, котрі перебувають у стосунках «взаємної доповнюваності», виконують взаємодоповнювальні функції та виступають механізмами, що забезпечують здатність системи культури до рефлексивної саморегуляції. У функціональному аспекті зв'язку різних видів діяльності в культурі автор виокремлює філософію як «свідомість культури»; науку як «пізнання культури», «світобачення»; мистецтво як «самосвідомість культури», що «відображає об'єктивний світ таким, яким він переломлюється культурою, стаючи тим самим її власною рефлексією», «культуробаченням».

Науково-соціологічні концепції зарубіжних вчених-соціологів, зокрема, Т. Парсонс, М. Арчер, К. Гірц (в антропології), характеризуються відсутністю єдиного підходу щодо структури культури та визначення її поняттєвого апарата. Культура – цінності та ідеї як основа формування людської поведінки і результат цієї поведінки (Т. Парсонс); продукт

історичної соціокультурної взаємодії, створюється людиною й здійснює на неї зворотний вплив [120] (М. Арчер). Класик антропології Кліффорд Гірц, на відміну від методологічних підходів Т. Парсонса і М. Арчер, розглядає культуру і людину у тісній взаємодії і взаємодоповненні, оскільки, на думку вченого, без людей не існує культури, але важливо, що й без культури не існує людей [121].

Відомий американський соціолог Б. Маліновський, розкриваючи зміст наукової теорії культури, визначав категорію «культура» як сукупність таких явищ, як «успадковані» (від попередніх поколінь) матеріальні предмети, технологічні процеси, ідеї, звички і цінності, підкреслював, що це явище являє собою «інтегроване ціле», кожний елемент якого пов'язаний з іншими і не може бути зрозумілим без вивчення цього взаємозв'язку. У науковому світогляді вченого домінувало положення про те, що теорія культури має ґрунтуватись на факті біологічної природи людського організму, що фізіологія трансформується в знання, вірування і соціальні зв'язки й слугує тим фактором, який визначає цілісність культури як явища, що породжується потребами людського організму.

Розглядаючи культуру як універсальну властивість суспільства, представники філософської думки намагаються виробити цілісний, системний підхід щодо визначення й аналізу поняття «культура», відносять до культури все, що створене людиною, визначають її як акумулятор і транслятор історичного досвіду, постійне усвідомлення руху суспільної практики, відтворення і створення нових культурних цінностей; як сукупність матеріальних і духовних цінностей, що представлені у вигляді конкретних результатів і продуктів людської діяльності. Як вияв людської сутності, культура охоплює всі сторони життя людини, постає як процес творення людиною своїх людських якостей. Через культуру, підкреслюють дослідники, людина долає свою природну обмеженість й однократність свого існування, усвідомлює свою єдність із природою, суспільством, іншими людьми, з минулим і майбутнім [20; 23; 67; 112].

Нам імпонують висновки В. Москаленка, який, досліджуючи вплив культури на окремого індивіда, її роль в житті особистості, підкреслює, що «культура як певна ціннісно-нормативна система суспільства, що створюється самими індивідами як їх надіндивідне утворення, яке визначає їх життєдіяльність, стає обов'язковою програмою їх розвитку. Жодне суспільство не могло б існувати, якщо індивіди не засвоїли б у процесі соціалізації певної одноманітності дій і вчинків, якби воно не упорядковувало поведінку багатьох індивідів у потрібному йому напрямку, формуючи у них певні загальні їм усім характерні риси, які можна розглядати, з однієї сторони, як підсумок культурної історії, як виявлення конкретно-історичних типів особистості, а з другої – як персоніфікація суспільних відносин у всій повноті конкретно-історичних характеристик [71, с. 358].

Позиції соціологічного підходу свідчать, що культура розглядається соціологами і як поняття колективне. Основою соціальності є колектив, який об'єднують спільні ідеї, цінності, правила поведінки, котрі дають змогу формувати колективну солідарність.

Положення соціологічного підходу уможливають, по-перше, враховувати особливості соціокультурного середовища вищого навчального закладу у процесі формування професійної культури майбутніх викладачів, використовуючи механізми «соціального навчання»; по-друге, розглядати процес професійної підготовки майбутніх фахівців як керовану культуротворчу діяльність.

Аналіз наукових праць уможливив узагальнити, що основою культури є діяльнісний підхід, у контексті якого культура є процесом творчої діяльності, у ході якої відбувається духовне збагачення суспільства, саморозвиток, самотворення, самоактуалізація суб'єкта культурно-історичного процесу.

У контексті нашого дослідження діяльнісний підхід є найбільш перспективним, оскільки, як стверджують психологи, людина та її психіка

формується та виявляються насамперед у практичній діяльності й мають досліджуватися через їх прояви в основних видах діяльності (у праці, пізнанні, навчанні, грі і т.д.). Основною характеристикою діяльності, яка має бути змістовною, предметною, творчою, самостійною, психологи вважають *соціальність*.

Твердження науковців про те, що культура походить від діяльності людини, зумовлює іманентність культурі такої діяльнісної якості, як творчість, – сили, що обумовлює її постійне оновлення і народжує діалектичне відношення «традиція/інновація» як закон існування культури (С. Гатальська, Н. Головіна, М. Каган, Л. Коган, Л. Кормич, С. Рубінштейн, А. Флієр та ін.).

Згідно з концепцією М. Кагана, сутність культури полягає у певній формі зосередження духовної енергії людства в єдності із сукупністю ідеально-практичних способів і результатів освоєння і перетворення світу. Виокремлюючи у змісті культури діяльнісний компонент як основний, М. Каган у праці «Філософія культури» визначив культуру як форму буття, що утворюється діяльністю людини й охоплює так складові: 1) якості самої людини як суб'єкта діяльності, що формуються у процесі становлення людства; 2) способи, види діяльності, здобуваються, вдосконалюються і передаються із покоління в покоління завдяки навчанню, освіті, вихованню; 3) різноманіття предметів (матеріальних, духовних, художніх), в яких опредметнюються процеси діяльності, які є «другою природою», що твориться з матеріалу першої істинної природи для задоволення понадприродних, специфічних людських потреб і слугує передатчиком цього людського начала іншим людям (інобуття людини); 4) вторинні способи діяльності, які слугують не опредметненню, а розпредметненню тих людських якостей, що зберігаються в предметному бутті культури; 5) людина як предмет культури, яка в процесі розпредметнення розвивається, збагачується, змінюється, твориться культурою і стає її творцем; 6) зв'язок процесів опредметнення і розпредметнення із спілкуванням людей, котрі

беруть участь у цьому процесі як особливим аспектом людської діяльності і, відповідно, феноменом культури.

Різні аспекти діяльнісного підходу, стверджують науковці, доповнюють і взаємодіють і мають єдину методологічну основу – культура виводиться з людської діяльності як однієї з найфундаментальніших характеристик людського буття, загальновідомої характеристики людської історії. Людина, зазначають філософи, є «діяльною природною істотою», яка сама себе стверджує в світі, у своєму бутті.

Предметна діяльність людини є основою, справжньою субстанцією реальної історії людського роду: вся сукупність наочної діяльності виступає рушійною передумовою людської історії, всієї історії культури. І якщо діяльність є способом буття суспільної людини, то культура не тільки спосіб діяльності людини, а й технологія і механізм цієї діяльності [20; 23; 54; 67; 112].

Отже, сутність культури, виявляється насамперед в діяльності, а не в сукупності досягнень і цінностей, накопичених людством в процесі історичного розвитку. Культура – не самостійна соціальна сфера, підкреслюють науковці, а наскрізна характеристика всієї соціальної системи, і в будь-якому громадському явищі існує його специфічний культурний аспект.

Важливими є думки вчених про те, що культура є засобом суспільного розвитку та формування особистості, оскільки особистість розвивається й формується тільки в процесі культурної діяльності [71; 122]. Саме діяльність є суттю теорії культури, оскільки категорії «культура» та «діяльність» історично взаємообумовлені. Культура – це, насамперед, гуманізуюча практика, специфічний спосіб діяльності людини по оволодінню світом універсальна властивість і прояв суспільного життя; збереження та відтворення цивілізації в умовах мінливості навколишнього світу.

Стабілізуючим і врівноважуючим фактором культури виступає культурна традиція, завдяки якій накопичується та транслюється культурно-

історичний досвід, який кожне нове покоління може актуалізувати, пристосувати до сучасних тенденцій, відповідно і завдання людини полягає у створенні культури. У такий спосіб, діяльнісний підхід щодо інтерпретації культури передбачає тісний зв'язок із особистісний підходом, які є взаємодійними й ефективними, нерозривно з'єднаними у розвитку особистості, як підкреслює В. Москаленко [71, с. 352–361].

У культурі, як людському утворенні, відбиваються риси її творця, адже поняття культури охоплює не лише те, що існує поза людиною, а й ті зміни, які відбуваються в ній самій, у її фізичному і духовному стані. Адже, створюючи і розвиваючи світ продуктів людської діяльності, цей «другий Всесвіт», людина створює і розвиває саму себе. Саме через культуру, підкреслює О. Рудницька, людина відкриває і перетворює світ та своє «Я», реалізує власний духовний потенціал, наближується до світових досягнень людської цивілізації [122, с. 47].

Отже, для особистості, яка розвивається, культура являє собою і форму існування (життя, спілкування), і підставу для самовираження, самоствердження, самоактуалізації, свідомого самовдосконалення.

У діяльності науковці виокремлюють важливу функцію – творчу, здійснюючи яку, особистість створює сама себе, самозбагачується, створює умови не лише для свого життя, а й для наступної трансформації в цілому і особливо у культурній сфері. Така діяльність визначається як *культуротворча*, оскільки культура – це, насамперед, утворення системи цінностей, творчість нового, оновлення і збільшення різноманітності світу (І. Зязюн, Л. Масол та ін.); форма одночасного буття і спілкування різних (минулих, сучасних, майбутніх) культур, форма художньо-творчого діалогу і взаємопородження цих культур, цілісне буття особистості, феномен спрямованості; процес освоєння і пізнання людиною світу, в якому вона в пошуках сенсу свого існування змінює, формує, розвиває і себе і світ, засвоює не тільки зміст культурного досвіду, але й прийоми та засоби культурної поведінки і мислення (Л. Виготський). Таким чином, відбувається

взаємодія, взаємовплив, зворотний зв'язок: особистість творить культуру, культура – особистість, визначається важлива й основна функція культури – *люди́нотворення, люди́нотворчість*.

Широкий спектр наукових визначень категорії «культура» дає змогу узагальнити, що культура – це складне, інтегроване явище, процес творення матеріальних і духовних цінностей, які відображають активну творчу діяльність людей в освоєнні світу в ході історичного розвитку суспільства, результат продуктивної діяльності людей (людини).

З позиції *суспільно-історичного підходу* культура – це *соціальне явище*, ознака суспільства, що характеризує рівень його розвитку через матеріальні досягнення і духовні цінності.

З позиції *культурологічного підходу* – культура визначає, характеризує і відповідає певному культурно-історичному періоду, у межах якого вона існувала і розвивалась.

Особливо важливим для нашого дослідження у визначенні культури є *особистісний підхід*, сенсом якого є спрямованість на особистість. Культура універсальна й індивідуальна, характеризується як стиль життя, як усвідомлена творчість, як рівень людської самосвідомості, як зростання власного «Я».

Культура особистості, зазначають вчені (В. Андрущенко, І. Зязюн, О. Рудницька, – це і стан, і результат, і продуктивний процес засвоєння і створення соціальних цінностей» (І. Зязюн) [42, с. 3]; результат опанування соціально-культурних цінностей; узагальнена ознака змістовного наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя; засіб творчої самореалізації (О. Рудницька) [96, с. 70].

В. Андрущенко, визначаючи культуру як «своєрідний зріз суспільно-історичного процесу з боку його люди́нотворчого зрізу, сферою, де об'єктивні закони, не втрачаючи об'єктивності, підкоряються людським цілям для задоволення людських потреб», викремлює три умови філософського осмислення культури: 1) утвердження людини, її сутнісних

сил, здібностей; 2) глибина освоєння людиною загальнокультурного змісту предмета (ідеї, процесу, відношення); 3) загальнолюдська практика, безпосередня життєва реалізація чуттєвої відкритості цінностей для суб'єкта, вбачаючи в культурі «опредметнену цінність людини» [7, с. 6–7].

Як бачимо, особистісний підхід пояснює культуру як засіб творчого самовираження і самореалізації особистості, характеризує її освіченість, вихованість (загальна культура), компетентність, рівень знань, умінь та навичок у певній галузі (педагогічній, мистецькій (художня, музична, театральна, образотворча тощо). У такий спосіб, суб'єкт культури, яким може бути суспільство в цілому, соціальна група, колектив, окремий індивід, який виступає творцем і носієм культурних цінностей, характеризується відповідною формою і особистісним рівнем мислення, здатністю, потребою виявляти свої унікально-неповторні особистісні якості у власній творчості і авторстві на основі вже здобутого життєво-ціннісного досвіду; володіти культурною ідентифікацією (самоідентифікацією), тобто самоусвідомлювати себе як органічну складову культури, осмислювати своє місце і роль в ній (І. Бех [12], І. Зязюн [47], О. Комаровська [52], Л. Масол [66], Н. Овчаренко [76], О. Олексюк [77], О. Отич [82], Г. Падалка [85], Л. Паньків [87], О. Рудницька [96], Т. Стратан-Артишкова [105], О. Щолокова [117] та ін.).

Розмаїття зв'язків людини з навколишнім світом уможливило дослідникам виокремити у структурі культури три основні, інтегровані й взаємодійні види культури: суспільну, матеріальну, духовну, які діалектично пов'язані, оскільки є результатом діяльності людини й, водночас, – відносно самостійні. Так, духовна культура передбачає матеріальне втілення (архітектура, скульптура, образотворче мистецтво, література, нотні збірники тощо), і навпаки – матеріальні цінності мають духовний зміст.

М. Бровко у монографії «Мистецтво: філософсько-культурологічні виміри» підкреслює відносність розподілу культури на матеріальну і духовну. Розглядаючи їх як «умовно визначені форми і засоби щодо матеріальної або духовної життєдіяльності», автор зазначає неможливість

чітко визначити фізичне або духовне відповідно до поділу людини на «тіло» і «душу», оскільки культура, на думку автора, – це «самовідтворення людини в процесі праці» [15, с. 41].

Матеріальна культура, основою якої є матеріальне виробництво як фундамент життя, передбачає взаємовідношення й взаємостосунки людини з навколишнім середовищем, довкіллям, її потреби щодо забезпечення існування, діяльності, творчості й тісно пов'язана із соціальною культурою, культурою спілкування, ставлення до іншої особистості, тобто культурою міжособистісної і статусної комунікації. Матеріальна культура містить фізичні об'єкти, створені руками людини (артефакти), охоплює всю сферу матеріальної діяльності людини та її результати.

До матеріальної культури відносять виробничі відносини, сукупність матеріальних благ і потреб людини, різноманітні засоби їх виробництва, технології їх творення, предмети побуту, які спрямовані на задоволення матеріальних потреб людей, результати виробничого процесу тощо.

Соціальна культура не існує без духовної культури, внутрішньої, яка містить суб'єктивні аспекти життя, ідеї, установки, цінності, способи поведінки. Отже, як стверджують науковці, духовна культура вибудовується на матеріальною, ніби «виростає» з неї, виконуючи відносно неї різноманітні функції – світоглядні, організаційні, прогностичні, управлінські та інші функції (Т. Андрущенко, Л. Левчук, Л. Сандюк та ін.).

Культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, ДЮОЦ, гуртки, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо), тому важливим для нашого дослідження є з'ясувати сутність категорії «духовність», «духовна культура», оскільки розглядаємо професійну культуру в контексті духовного зростання майбутнього викладача музичного мистецтва.

У філософському словнику духовна культура визначається як досягнення суспільства в галузі освіти, науки; це його ідеологія, мораль, релігія, мистецтво, література, організація державного й суспільного життя» [138, с. 458–459].

Зміст і сутність духовної культури розкриваються у працях сучасних українських філософів, психологів, мистецтвознавців, педагогів, науковців-дослідників. Слушною є теза О. Рудницької про те, що створення предметного багатства є тільки зовнішня форма культури, а справжній її зміст становить розвиток самої людини, її сутності. Духовна культура особистості, наголошують вчені, уособлює духовне життя суспільства і становить фокус – життєвий центр культури [96, 47], певну форму зосередження духовної енергії людства в єдності з сукупністю ідеально-практичних способів і результатів освоєння і перетворення світу (М. Каган).

Нам імпонує вислів Є. Бистрицького, який визначає культуру як стан прозоро ясних міжлюдських стосунків, розумних відносин, ставлення до людини, природи, міжособистісних зв'язків з навколишнім світом, в якому «люди здатні виступати суб'єктами своєї життєдіяльності, максимально контролювати і керовано змінювати ... умови і обставини власного буття» [14, с. 19]. Через культуру реалізується процес самодетермінації духовного й естетичного розвитку особистості. Це «ініціюється зміною смислової перспективи, що висуває на перший план суспільного світу *особистість і особистісну модальність* відношення людини до дійсності» [14, с. 9].

Отже, культура утверджується як комплекс якостей, які людина виробила в собі власними зусиллями, і вона є проявом людської самосвідомості. Таким чином, на основі опрацьованої літератури погоджуємося з авторами, що культура – це явище соціального буття, яке характеризує його найрізноманітніші феномени, а центральною проблемою культурологічного знання є розмаїття зв'язків людини з навколишнім світом [96, с. 47]. Сформовану духовну культуру особистості як певного щабля

оволодіння професією, способами та прийомами вирішення професійних завдань, визначає В. Гриньова [25, с. 110].

За концепцією Й. Кевішаса, поняття «духовність» пов'язано, з одного боку, «з усвідомленням людини як особистості і розумінням її духовної сутності, з іншого боку, це пов'язано з усвідомленням прояву сутності людини, з розумінням смислу цього прояву в контексті сукупностей духовних цінностей, якими вирізняється культура суспільства й індивіда» [51, с. 21–22].

Як інтелектуальна і творча сфера діяльності, духовна культура пов'язана з внутрішнім станом і розвитком особистості, її ціннісними орієнтаціями, потребами, інтересами, мотивами, ідеалами, уявленнями про сенс життя, щастя, справедливість, розумінням навколишнього світу, що складає її світогляд і менталітет. Ці якості формуються в процесі духовної діяльності й втілюються у відповідних формах свідомості, таких, як міф, релігія, мораль, право, політика, філософія, наука, мистецтво; соціальних інститутах (зокрема, система освіти і виховання, засобах масової комунікації та інформації, культурно-освітній роботі тощо), звичаях, традиціях, обрядах, суспільній думці тощо. Крім того, до складу духовної культури входять і ті відносини, що складаються в процесі духовної діяльності. У сфері духовної культури виокремлюють: релігійну, моральну, правову, політичну, філософську, наукову, художню культуру та ін.

Духовність передбачає потребу в емоційно-духовному контакті з людьми, потреби у самоповазі та співпереживанні людям, що виявляється в людяності, бажанні допомогти іншому, вияві довіри, емпатії і толерантності.

Вищою метою духовної педагогіки (педагогіки духовності) слід вважати, зазначає І. Зязюн, сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Це, в свою чергу, формуватиме духовну культуру суспільства, яка має об'єктивний вияв через форми суспільної свідомості: науку, мистецтво, мораль, релігію [46, с. 3].

Духовну культуру викладача мистецьких дисциплін Г. Падалка визначає як особистісно-професійне утворення, сутністю якого виступає здатність до усвідомлення й творення мистецтва з позицій гуманізму, а також поширення цього підходу в учнівському середовищі [85, с. 16].

Основними ознаками культури визначаємо:

- людина (група людей, колектив) є творцем культури та її суб'єктом;
- процес творчої діяльності та її результат;
- творче самовираження та самореалізація особистості.

Важливою сферою духовної культури є естетична і художня культура як взаємопов'язані, але не тотожні поняття.

У довідникових джерелах естетична культура особистості визначається як «сформована на базі життєвого досвіду та шляхом естетичного виховання з боку суспільства здатність розпізнавати і переживати прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне в навколишній дійсності, керуватися виробленими культурою естетичними цінностями в своїй практичній діяльності, утверджувати нею красу світу і долати його недосконалість» [36, с. 90–91]; специфічний емоційно-чуттєвий досвід людини, який через потреби, мотиви, установки тощо зумовлює відношення людини до предметів і явищ об'єктивного світу та їх оцінку в парадигмі позитивне-негативне [41].

Естетична культура, зазначає Л. Масол, в єдності естетичної свідомості та діяльності проймає всі грані життя людини: працю, поведінку, спілкування, побут, дозвілля» [66, с. 42]. Відносно естетичної культури – культура художня – поняття вужче. Художня культура являє собою сукупність художніх цінностей, а також систему їх відтворення та функціонування.

Як унікальний суспільний феномен, художня культура містить сукупність процесів і явищ духовної практичної діяльності людини, відкриває неосяжний світ мистецтва. зберігає духовні надбання багатьох поколінь, транслює вищі духовні цінності людства, розкриває духовні

смисли Добра, Краси, Істини, збагачує внутрішній світ, сприяє духовному зростанню особистості.

Як «висока» культура, художня культура визначається процесами і явищами духовної практичної діяльності людини, що створює, розповсюджує та опановує твори мистецтва, а також матеріальні предмети, які є естетично цінними [121].

Вивченню феномена «художня культура» присвячені наукові праці відомих філософів, культурологів та мистецтвознавців, зокрема, В. Андрущенко, С. Безклубенка, І. Зязюна, М. Бровко, Л. Левчук, Л. Матвєєвої, Л. Смерж, О. Шевнюк, С. Шипа та ін.

Науковці визначають художню культуру, як: «складне, багат шарове утворення, яке об'єднує всі види мистецтва, сам процес художньої творчості, його результати і систему заходів по створенню, збереженню і розповсюдженню художніх цінностей, вихованню творчих кадрів і глядацької аудиторії» (О. Шевнюк) [112]; «специфічне упредметнення естетичного світу людини» (Л. Матвєєва) [67, с. 231]; сукупність процесів і явищ духовної та практичної діяльності, спрямованої на творення, розповсюдження, сприйняття творів мистецтва та матеріальних предметів, що мають естетичну цінність, і характеризують масові художні уподобання та смаки того чи іншого суспільства [85, с. 73–74]; культура виробництва, сприйняття, розуміння, розповсюдження, пропаганди, насолоди, культура естетичного сприйняття [59].

Ядро художньої культури – мистецтво, котре акумулює пережитий і пропущений через ціннісний спектр досвід людства, через відображення дійсності в художніх образах живить духовну царину, допомагає особистості усвідомити світ і себе в ньому [66, с. 35]. Художня культура, слушно зазначає Л. Паньків, виражає відношення до мистецтва, акцентує увагу на його соціальному функціонуванні [87, с. 75].

Мистецтво як сфера духовної і художньої культури інтегрує унікальні смисли людства, дає уроки людяності, проникає в найпотемніші куточки

людської душі, породжує «свободу духу», здійснює «високоорганізовану духовність». Як своєрідний регулятивний інструмент впливу на становлення особистості, мистецтво впливає на розвиток духовної культури особистості, збагачує її духовний світ, формує особистісні якості, викликає потребу і здатність творити. Про це зазначається у працях педагогів-музикантів, зокрема, О. Комаровської, Н. Миропольської, Л. Масол, Н. Овчаренко, О. Отич, Г. Падалки, Л. Паньків, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.).

Провідними аспектами художньої культури особистості Н. Миропольська визначає діяльнісний, аксіологічний, етичний, світоглядний, особистісний. Підкреслюючи, що особистість завжди виступає носієм цінностей суспільства, його потреб і мотивацій, автор визначає художню культуру особистості як специфічну якість динамічної структури, неповторної, унікальної індивідуальності, яка реалізує свою єдиність у *вчинку*, як осягнення особистісного смислу художньої цінності, що міститься у творах мистецтва [69].

Отже, культура містить широкий спектр смислових і сутнісних характеристик, що визначають систему ціннісних уявлень особистості, зміст і сенс її життєдіяльності, розвиток і саморозвиток, регулюють індивідуальну, соціальну поведінку, слугують основою для постановки і здійснення пізнавальних, практичних, професійних та особистісних завдань.

Саме через професійну діяльність кожен викладач прагне виявити свої творчо-педагогічні здібності, досягти відповідних результатів. У такий спосіб, особистісна культура фахівця трансформується в культуру педагогічної праці, у професійну культуру, що є процесом творення, результатом творчості, що спрямована на діалог, на особистісне відкриття, розвиток особистості, створення світу культури в собі.

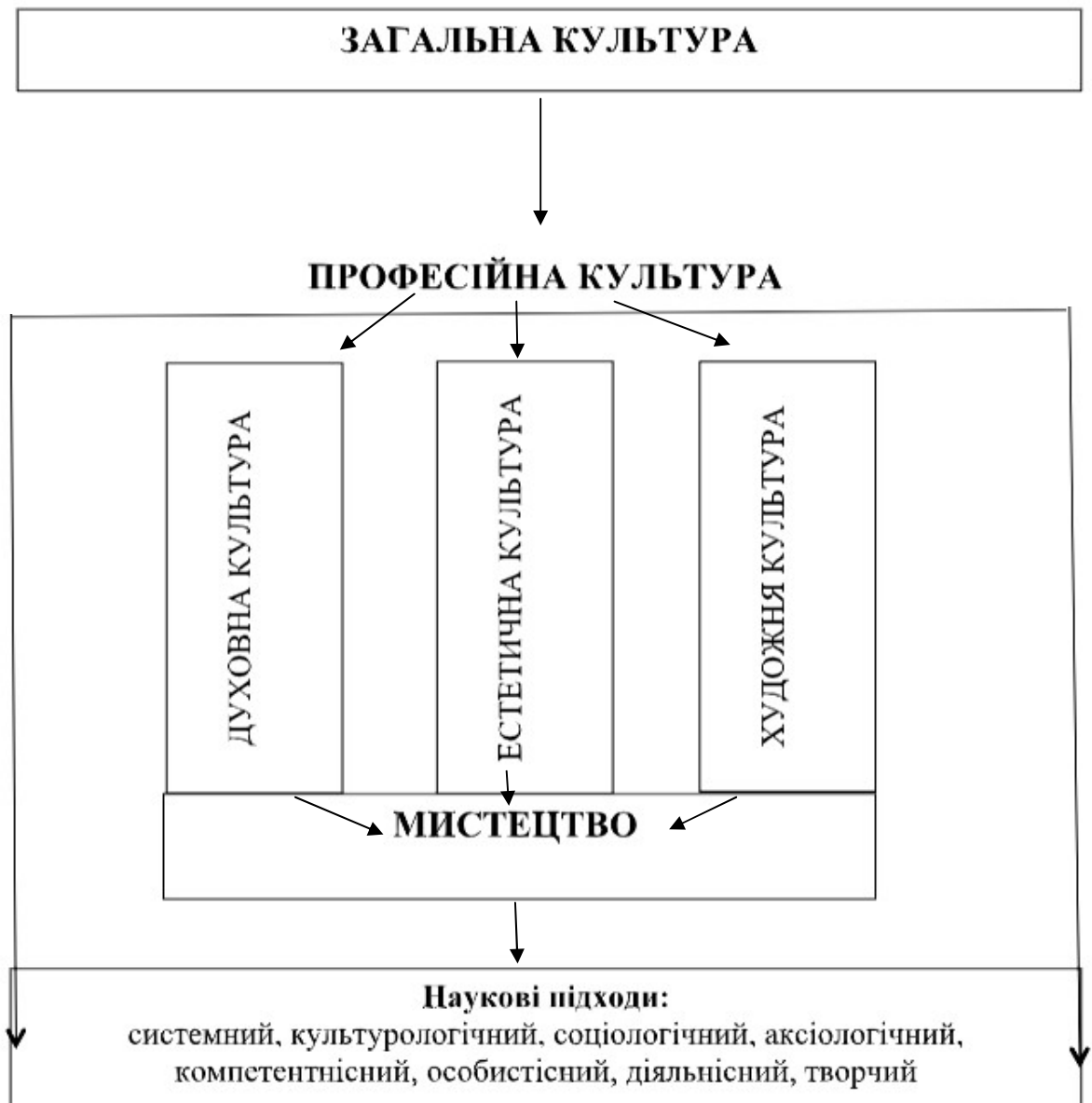

Рис. 1.1.1. Структура культури.

Авторська розробка.

Отже, складовою загальної культури є професійна культура, сутність якої визначається в річищі таких важливих наукових підходів:

- ✓ системний,
- ✓ культурологічний,
- ✓ соціологічний,
- ✓ аксіологічний (ціннісний),
- ✓ компетентнісний,
- ✓ особистісний,

- ✓ діяльнісний,
- ✓ творчий.

Залучення особистості до культурних цінностей – важливе завдання вищої педагогічної освіти. Тому у наступному розділі проаналізуємо стан вивчення і розробленості досліджуваної проблеми в сучасній теорії та практиці професійної підготовки у вищій школі.

1.2. Стан розробленості досліджуваної проблеми в сучасній теорії та практиці професійної підготовки фахівців у вищій школі

Необхідність формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва обумовлена зміною освітніх парадигм, сучасними вимогами до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців, які мають бути конкурентоспроможними, освіченими, соціально активними, компетентними, інтелектуально мобільними, зі сформованим індивідуальним світоглядом, високим науково-творчим потенціалом, потребами у творчому самовираженні, саморозвитку, самовдосконаленні та самореалізації, фахівців з високим рівнем професійної культури.

У такому контексті теорія і практика вищої школи потребує визначення професійної культури як феномену складної та багатогранної структури. Переконані, що саме професійна культура є основою організації навчально-виховного процесу, розвитку особистісних якостей майбутнього фахівця, сформованості його загальної культури, професійної майстерності, професійного становлення, професійної підготовки.

Стан, перспективи і тенденції розвитку вищої освіти в сучасному світі висвітлюються у працях В. Андрущенка [3], І. Беха [12], Я. Галети [19], Н. Гузій [26], О. Дубасенюк [30], І. Зязюна [47], В. Кременя [57], В. Орлова [78], Г. Падалки [85], О. Рудницької [96], Н. Сегеди [100] С. Сисоевої [101] та ін.

Основи професійної культури майбутнього викладача закладаються у процесі навчання, у період професійного становлення та підготовки до майбутньої діяльності.

За словами І.Зязюна, професійна школа готує майбутнього фахівця до різнобічної творчої діяльності: професійної, соціально-культурної; закладає не просто конкретні знання певного діапазону й обсягу, а фундамент соціальної ініціативи, здатності працювати з людиною і для людини. Виконання цих вимог особливо необхідним і важливим є для педагогічної

діяльності й значно актуалізується у процесі професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва, який є носієм загальнокультурних, національних мистецьких цінностей [47].

Саме викладачеві музичного мистецтва, професійна діяльність якого спрямована на культурний розвиток особистості засобами художньої творчості, мають бути притаманні такі професійно значущі особистісні якості, як сформованість художнього світогляду, освіченість, художньо-емоційна інтелектуальність, готовність до художньо-педагогічного спілкування, здатність критично мислити, адекватно сприймати, розуміти, інтерпретувати і творити мистецтво, спрямовувати його духовно цілющу властивість і власну мистецьку діяльність на духовний розвиток особистості. А головне – навчити людину бути Людиною, мати співчуття, доброзичливість, «журбу про інших», тобто володіти сприйнятливістю, душевністю, відкритістю світові (І. Зязюн), вміти бачити Себе, свої дії, вчинки, результати своєї діяльності, адекватно оцінювати, розуміти і навчати інших, своїх учнів. У цьому, зазначає І. Бех, виявляється своє «Я», у цьому перевага професіонала над спеціалістом, який є лише людиною вмалою, а не людиною всебічно розвиненою [12, с. 230].

Аналіз наукових праць з питань професійної підготовки і діяльності вчителя дає змогу констатувати відсутність єдиного визначення сутності, змісту, структури професійної культури фахівця, що може свідчити про складність, багатогранність, специфічність досліджуваного нами феномену.

У сучасному науково-педагогічному тезаурусі утвердилося чимало семантично близьких понять, термінів, словосполучень, котрі мають смислову спорідненість, перетинання, характеризують професійну кваліфікацію, якісний рівень, досконалість, результативність, продуктивність педагогічної праці викладача (вчителя, педагога), набувають сенсу в контексті професійної культури. Вважаємо, що такими поняттями є: «професіоналізм», «професійно-педагогічна культура», «педагогічна

культура», «педагогічна майстерність», «соціальна зрілість», «професійна компетентність», «педагогічна творчість».

На нашу думку, доцільно здійснити більш детальний аналіз цих понять. Ми не ставимо завдань ґрунтовного аналізу. Його метою є здійснення огляду основних підходів щодо їх розуміння, співвідношення, взаємозв'язку, взаємодії, що допоможе обґрунтувати структуру професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, уможливить визначення її структурних компонентів і критеріїв сформованості.

Отже, звернемося до змісту цих дефініцій, а також до тих, що містять індивідуально-характерний змістовий аспект і в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва дають змогу розширити й поглибити уявлення про зміст, структуру, особливості професійної культури майбутніх фахівців мистецтва, усвідомити її складність, інтегрованість, поліфункціональність, багатогранність вияву, наявність професійно значущих особистісних якостей, що заломлюються в структурних компонентах професійної культури, виявляються у різних видах музично-педагогічної діяльності, екстраполуються у соціально-культурний простір і констатують здатність до самовираження, самоактуалізації і самореалізації у професійній діяльності, рівень сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Культура і професія постійно між собою взаємодіють й не існують одна без одної. У поєднанні із загальнолюдською культурою, професія породжує таке соціальне явище як «професійна культура», охоплює сферу трудової діяльності людини і визначає якість цієї діяльності.

Професійна діяльність буде ефективною та результативною, якщо суб'єкт цього процесу володіє основами й глибинами своєї професії, теоретичними знаннями, практичним досвідом, вміннями та навичками, котрі необхідні для самореалізації людини в суспільстві.

Категорію «професіоналізм» ґрунтовно досліджує Н. Гузій, яка зазначає, що визначення професіоналізму майже вперше подається в

опублікованій у 1999 р. Енциклопедії професійної освіти за ред. С. Батишева. У цій праці, вказує автор, поняття професіоналізм трактується як особистісна властивість фахівця, як набута під час навчальної і практичної діяльності здатність до компетентного виконання оплачуваних функціональних обов'язків; рівень майстерності і вправності у певному занятті, що відповідає рівню складності виконуваних завдань. При цьому підкреслюється, що головним у процесі розвитку професіоналізму є не обсяг інформації, яка засвоюється, а вміння творчо користуватися нею, застосовувати у процесі практичної діяльності [26, с. 124]. Із цього визначення випливає, що професіоналізм пов'язується із майстерністю, компетентністю, творчістю, діяльністю, особистісною якістю (властивістю).

Професіоналізм педагога, зазначає Н. Гузій, у повсякденному вжитку розуміється у таких трьох аспектах: 1) як норма, зразок виконання педагогічної діяльності відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що виступає регулятивним механізмом праці вчителя, вихователя, викладача; 2) професіоналізм педагога ототожнюється з підготовленістю, компетентністю, вправністю вчителя-вихователя; 3) з особливим ставленням педагога до виконання своїх обов'язків на рівні покликання, місії. [26, с. 110].

У структурі професіоналізму О. Дубасенюк виокремлює такі дві підструктури: професіоналізм особистості (виховна спрямованість), педагогічні здібності, компетентність та професіоналізм діяльності (теоретична і практична підготовка) [30, с. 104-105].

Сучасні вчені визначають професіоналізм як рівень розвитку професійної культури та самосвідомості, що достатній для творчого розв'язання професійних завдань [47, с. 42]; як компетентність, що полягає у єдності теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [82, с. 40]; високий рівень професійної діяльності, свідоме самозмінення і саморозвиток в процесі діяльності, індивідуальний творчий внесок у професію, стимуляція в суспільстві інтересу до результатів своєї діяльності [66, с. 58].

Науковці вказують, що професіонал – це фахівець, який володіє високим рівнем професійної діяльності, свідомо змінює і розвиває себе в процесі праці, вносить свій індивідуальний внесок у професію. Пов'язуючи професіоналізм із культурою особистості, із творчістю, у структурі професіоналізму домінуючими визначаються соціальний, діяльнісний, особистісний компоненти. Дослідники стверджують, що рівень професіоналізму повною мірою визначається розвитком ціннісної свідомості і самосвідомості, духовною, моральною, інтелектуальною і методологічною культурою, здатністю до співтворчості і творчості [105].

Отже, визначаючи професіоналізм як явище професійної і педагогічної культури вчителя, дослідники підкреслюють наявність знань, умінь і навичок, котрі зумовлюють професійні досягнення, а також професійно особистісні якості викладача.

Сутність та зміст поняття «професійна культура» тісно переплетена з ознаками поняття «педагогічна культура». Аксиологічна методологія цих понять найбільш ґрунтовно, повно та оригінально визначається у працях сучасних українських науковців.

Розглядаючи педагогічну та професійну культуру як тотожні поняття, В. Радул визначає педагогічну культуру як інтегративну якість особистості вчителя, що проектує його загальну культуру в сферу професії; як синтез високого професіоналізму і внутрішніх властивостей педагога, володіння методикою викладання і наявність культуротворчих здібностей [92].

У навчальному посібнику «Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя» українські науковці (В.Радул, В.Кравцов, М. Михайліченко) визначають професійну культуру як складову загальної культури, як «складне утворення у цілісній структурі особистості, що характеризує всю сукупність відносин у сфері педагогічної діяльності та відповідний розвиток індивідуальних професійно значущих здібностей, розумових, психологічних та фізичних якостей, мотиваційної сфери, забезпечує високу якість і позитивне ставлення до професійної діяльності»

[93, с. 85]. Пріоритетними цінностями у структурі професійної культури вчителя дослідники визначають такі: гуманістична спрямованість професії, високі вимоги до загальної культури, взаємодопомога, відповідальність, комунікативність, ерудиція, працелюбність, колективізм тощо [93].

На думку В. Кравцова, «професійна культура має об'єктивний вимір, що характеризує її як суму надбань, цінностей, установок, способів спілкування, традицій, ритуалів, досягнень науки, освіти, що, будучи створеними в процесі діяльності людей, через опредметчування відділилися від них і стали самостійними утвореннями зі специфічними зв'язками, та суб'єктивний, що виражається у особистісній інтеріоризації цих надбань та атрибутів» [92]. Разом з тим, професійна культура реалізується тільки через суб'єктивний вияв, тобто є «складним інтегральним утворенням в цілісній структурі особистості фахівця, що проектує його загальну культуру в професійній сфері і може формуватися лише в контексті соціальної, суспільно-корисної діяльності» [92, с. 83].

Різноманіття підходів до пояснення феномена професійної культури, підкреслює Л. Різник, дає змогу визначити її як інтегративну якість особистості, як умову та передумову ефективної професійної діяльності, як узагальнений показник професійної компетентності фахівця і як мету професійного самовдосконалення. Професійна культура, узагальнює Л. Різник, виявляється через єдність особистісних та професійних якостей фахівця, забезпечує необхідний рівень виконання професійних функцій та перспективи самовдосконалення фахівця у майбутньому. Комплекс професійно-особистісних якостей формується у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі і є основою успіху у майбутній професійній діяльності вчителя [95].

Поділяємо думку Л. Різник, яка зазначає, що високий рівень сформованості професійної культури визначається за допомогою двох характеристик: загальної та спеціальної. Загальна професійна культура фахівця полягає у єдності переконаності в соціальній значимості праці й

своєї професії, розвиненого почуття професійної гордості; працьовитості й працездатності; заповзятливості, енергійності й ініціативності; готовності ефективно, швидко і якісно вирішувати виробничі завдання, що виникають; вільного володіння нормами наукової організації праці; знань теорії управління й основ соціальної психології; організаторських здібностей; готовності й зацікавленості в оволодінні основами суміжних спеціальностей, у розширенні професійного досвіду [95].

Узагальнюючи теоретичні підходи до визначення сутності культури та її змістовних характеристик, Т. Бабенко визначає професійну культуру як основу професіоналізму майбутнього педагога, показник його професійної готовності і компетентності [10, с. 33], як професійну якість суб'єкта праці, ступінь оволодіння фахівцем досягненнями науково-технічного та соціального прогресу, тобто як особистий аспект культури праці. Основними компонентами авторка виокремлює кваліфікацію та професійний досвід. Професійна культура, підкреслює Т. Бабенко, стає особистісним надбанням майбутнього вчителя лише в умовах залучення до певної діяльності, у процесі якої відбувається особистісна інтеріоризація вищеназваних атрибутів об'єктивного вияву професійної культури. Наявність змісту культури особистості фахівця відкриває такі можливості: оцінити ступінь власної відповідності вимогам професії; цілеспрямовано вдосконалювати себе; усвідомлювати рівень особистої відповідальності за обрану справу; відчутти свою значущість як в професії, так і в культурі; побачити горизонти «акме», а не просто перспективи кар'єрного росту [10, с. 34].

На думку О. Ситника, професійна культура вчителя (викладача, педагога) містить такі компоненти: загальна культура, педагогічна культура, етична культура, естетична культура, філософська культура тощо. Дослідник визначає професійну культуру вчителя як сукупність загальної культури особистості і професійних знань щодо основних напрямів педагогічної діяльності – теорії і методики навчального предмета, педагогіки як науки про виховання, вікової та соціальної психології, психології педагогічної праці,

вікової фізіології, основ гігієни та медицини, основ етики й естетики, практичної економії та екології, філософії й соціології – та вміння задіяти ці знання у педагогічній практиці [102].

Узагальнюючи, автор зазначає, що професійна культура у педагогічному контексті має декілька визначень: – процес розвитку цілісної особистісної структури, критеріями сформованості якої є світогляд і методологічне мислення як взаємопов'язані категорії; – система соціальних якостей, що забезпечує рівень професійної діяльності та визначає її особистісний зміст; – системна якість, вихідними елементами якої є знання, практичні вміння і навички, власні соціальні якості, котрі характеризують ставлення особистості до світу соціальних цінностей. Педагогічну культуру О. Ситник визначає як рівень всебічної підготовки вчителя до професійної діяльності.

В. Луговий розглядає культуру педагога як полікомпонентну властивість особистості, яка складається із таких компонентів: потреби, здібності, уміння, педагогічна уява, мислення, емоційність, художній талант, педагогічні методи і стилі [64].

Педагогічна культура є сферою професійної діяльності та особистісною властивістю, що охоплює динамічну систему педагогічних цінностей, творчих способів діяльності і особистих досягнень учителів, а серед істотних ознак дефініції визначає гуманістичну позицію вчителя, здатність вирішувати проблеми з позиції учнів, психолого-педагогічну компетентність, розвинуте психолого-педагогічне мислення, предметно-методичну освіченість, досвід творчої діяльності та уміння її обґрунтовувати, розробляти авторський проєкт, здатність до саморегуляції та саморозвитку, готовність до продуктивного спілкування тощо.

Пов'язуючи педагогічну культуру із педагогічною майстерністю і творчістю вчителя, В. Гриньова визначає її як відносно самостійну систему, як особистісне утворення, котре являє собою діалектичну інтегровану єдність педагогічних цінностей, які спрямовують і коригують педагогічну діяльність.

У структурі педагогічної культури виокремлюються такі структурні компоненти: цінності-цілі, цінності-мотиви, цінності-знання, технологічні цінності, цінності-властивості, цінності відношення, що гармонійно пов'язуються з функціональними компонентами – пізнавальним, виховним, дидактично-професійним, комунікативним, діагностико-організаційним, нормативним, захисним [25].

Педагогічна культура, стверджує науковець О. Рудницька, є досить складним поняттям і передбачає «і розвиток учителя, і вимоги до його поведінки, і програму подальшої професійної діяльності, і норми взаємовідношень з учнями, батьками, колегами» [96. с. 7]. Узагальнюючи різні інтерпретації авторів фундаментальних наукових праць, педагог стверджує, що «основу педагогічної культури складає сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять своє відображення у педагогічних уміннях проявляються в різних аспектах професійних відношень і діяльності» [96. с. 7]. Автор зауважує, що для педагога розподіл культури на загальну і професійну виявляється неперспективним у відношенні до вчителя. Для педагога, підкреслює вчена, оволодіння загальною культурою становить найважливішу ознаку професійної діяльності. І оскільки вона має безмежні форми виявлення, яких повністю просто неможливо, підкреслює О. Рудницька, головне завдання складається з того, аби врахувати в процесі підготовки вчителя найголовніші вимоги сьогодення» [96. с. 7].

Аналіз наукової літератури дав змогу узагальнити, що професійну культуру науковці визначають як:

- спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій; як системне утворення, що поєднує структурно-функціональні компоненти, котрі мають власну організацію, вибірково взаємодіють з довкіллям, мають цілісно-інтегративні особливості;

- міру і спосіб творчої самореалізації вчителя у різноманітних видах педагогічної діяльності і спілкування, спрямованих на освоєння і створення педагогічних цінностей і технологій; як досягнення високого рівня компетентності, стану самооновлення в освіті, що постійно змінюється;

- володіння високим рівнем професійної діяльності, розвитком ціннісної свідомості і самосвідомості, індивідуальним внеском у професію, духовною, моральною, інтелектуальною і методологічною культурою;

- складне системне утворення, котре містить професіоналізм учителя, акцентуючи увагу на творчому компоненті;

- творчість з усіма характеристики творчого акту;

- результат педагогічної творчості.

Основу змісту професійно-педагогічної культури складають педагогічні цінності, представлені у вигляді норм, що регламентують професійну діяльність педагога, які виступають як пізнавально-діюча система, що визначає відносини між сформованими поглядами на проблеми освіти і професійною діяльністю педагога.

Розкриваючи структурні характеристики професійно-педагогічної культури вчителя, що відповідають структурі педагогічної діяльності як складного динамічного утворення, відомий український вчений, академік, педагог І. Зязюн визначає систему компонентів формування професійно-педагогічної культури студентів, зокрема: пізнавальний, мотиваційно-емоційний, діяльнісний, регулятивний. Наявність культури в особистості, узагальнює вчений, уможлиблює оцінити ступінь власної відповідності вимогам обраної професії, цілеспрямовано самовдосконалюватись, усвідомлювати рівень власної відповідальності, значущості в професії, діяльності, культурі [50].

Традиційно в теорії та практиці педагогіки професійна кваліфікація вчителя характеризувалась через його педагогічну майстерність як синтез взаємопов'язаних психолого-педагогічних знань, умінь, навичок та відповідних до них засобів мислення. Такий підхід, підкреслює

О. Рудницька, не розкриває особистісних якостей, що обумовлюють успіх педагогічної діяльності в цілому. Між тим відомо, що педагоги різних епох вказували, що педагогічний вплив здійснюється за допомогою розуму, характеру, волі, своєрідності особливості самого вчителя. Ще Я.А. Коменський у «Великій дидактиці» висловив таку відому тезу: «Ніхто не зможе зробити людей мудрими, крім мудрого, ніхто – красномовними, крім красномовного, ніхто – моральними чи благочестивими, виключаючи морального і благочестивого».

Вчитель-майстер, наголошує О. Рудницька, вигідно відрізняється від просто досвідченого вчителя не тільки вмінням конструювати педагогічний процес, але й поєднанням глибоких знань та особистісних і професійних якостей [96, с. 14]. Вчена слушно зазначає, що специфіка педагогічної освіти опанування майбутніми фахівцями різнобічного кола гуманітарних наук, поглиблене вивчення конкретної галузі знань у контексті ознайомлення з загальнолюдською культурою, різними видами мистецтва, сучасними способами наукової діяльності в усьому їх розмаїтті. Тільки ерудований фахівець на основі глибокого аналізу педагогічних проблем, що виникають, здатний віднайти оригінальні та ефективні шляхи досягнення поставленої мети [96, с.14].

Типовими ознаками педагогічної майстерності О. Рудницька визначає:

- характеристику безпосередніх дій, що відповідають певній ситуації;
- глибоко індивідуальний характер;
- передача лише окремих прикладів, зразків дій, рекомендації, поради;
- інтегративне поняття, яке передбачає синтез знань, досвіду і якостей особистості;
- особливий стан творчого самовираження, активності, різнопланового бачення ситуації, її глибокого усвідомлення або розвиненої інтуїції; здатність рухатись до мети, чітко її уявляти з різних сторін; прагнення до удосконалення і завершення розпочатої справи на якнайвищому якісному рівні якостей [96, с. 15].

Ототожнючи майстерність з професіоналізмом, пише у монографії Н. Гузій, науковці розуміють категорію майстерності як важливу складову категорії професіоналізму, близьку за змістом до професіоналізму діяльності, оскільки мова йде про розвиток практичних умінь і навичок [27].

Засновник теорії педагогічної майстерності академік І. Зязюн визначив педагогічну майстерність як «стійку систему теоретично осмислених і практично виправданих педагогічних дій і операцій, які забезпечують високий рівень педагогічної взаємодії між викладачем і його учнями». Основними компонентами педагогічної майстерності педагога визначено: знання і високий рівень загальної культури (загальнонаукові знання, наукова ерудиція, розуміння психології учнів, оволодіння сучасною дидактичною системою, теорією учіння і виховання, методикою викладання свого предмета); практичні уміння і навички (гностичні, предметні, професійні уміння і навички); професійно необхідні якості педагога (громадянські і політичні якості, спрямованість особистості, висока інтелектуальна активність і пізнавальна самостійність, педагогічні здібності, культура мови і мовленнєві навички) [48].

Колектив Полтавських авторів під керівництвом І. Зязюна трактують педагогічну майстерність у результативному та процесуальному аспектах як комплекс властивостей особистості вчителя, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі, як вищу творчу активність учителя, що зумовлюється результатами оволодіння знаннями, уміннями, навичками та раціональним використанням особистісного потенціалу, індивідуальності вчителя [48, с. 5–7].

Типовими ознаками педагогічної майстерності О. Рудницька визначає: безпосередні дії, що відповідають певній ситуації; глибоко індивідуальний характер; інтегративне поняття, що передбачає синтез знань, досвіду, якостей особистості; майстерність не передається (передаються лише окремі приклади, зразки дій, поради, рекомендації; особливий стан творчого самовираження, активності, різнопланового бачення ситуації, її глибокого

усвідомлення або розвиненої інтуїції; здатність рухатись до мети, чітко уявляти її з різних сторін; прагнення до удосконалення і завершення розпочатої справи на якнайвищому якісному рівні [96, с. 15].

Педагогічна майстерність, слушно зазначає Н. Овчаренко, полягає не у нав'язуванні своїх методів, а у терплячому, кропіткому, систематичному творенні сприятливого ґрунту для свідомого, завжди критичного їх сприйняття [76].

Фахівець-професіонал виявляється в діяльності, у співпраці з іншими членами колективу, де сумісно виконуються професійні завдання, відбувається самореалізація і самоактуалізація особистості. Результати цієї діяльності значною мірою залежать від культури міжособистісного спілкування, поведінки, культури мови, здатності слухати, підтримувати, розуміти, володіти педагогічною технікою, мистецтвом слова, жестами, рухами, інтонацією, що відповідає загальноприйнятим нормам і моральним принципам, вимогам, що ставляться до відповідної професії та свідчить про рівень професійної культури викладача.

У такий спосіб професійна культура тісно пов'язана із культурою педагогічного спілкування, із технологічним компонентом педагогічної майстерності, культурою поведінки, у якій реалізуються вимоги моралі, життєві правила і норми, особистісні якості, здатність до співчуття, взаєморозуміння. Особливу увагу технологічному компоненту у педагогічній діяльності надає В. Сухомлинський, підкреслюючи вміння створювати умови, відповідну атмосферу для повноцінного спілкування, в якому реалізуються людські і творчі якості, і вчителя, і учня [106].

Аналіз наукових праць дозволив узагальнити, що у структурі педагогічної майстерності дослідники визначають такі професійні якості, як: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість і виокремлюють основні взаємопов'язані компоненти педагогічної майстерності, які мають властивість розвиватись під впливом зовнішніх чинників і саморозвиватись.

Такими ознаками є:

- гуманістична спрямованість викладача, його ціннісні орієнтації, інтереси, переконання, судження, оцінки, що спрямовані на іншу особистість;

- професійна компетентність;

- педагогічні здібності, до яких дослідники відносять, насамперед, комунікативні (здатність встановлювати міжособистісний контакт, творче спілкування);

- перцептивні – професійна проникливість, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти учня, проникати у його внутрішній світ;

- динамічні (сугестивні) – здатність активно впливати на іншу особистість, володіння словом, емоційно-вольовим впливом, тобто технікою педагогічного спілкування;

- емоційна стабільність – здатність до контролю і самоконтролю, вміння володіти собою, своєю поведінкою, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації;

- оптимістичне прогнозування – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній;

- креативність – здатність до творчості;

- організаторські здібності – конструктивні вміння добирати та логічно вибудовувати навчальний матеріал);

- гностичні (здатність до пізнання нового);

- дидактичні (вміння навчати інших) та ін.

Як бачимо, педагогічна майстерність у своїй структурі містить елементи й ознаки професійної і педагогічної культури, компетентності, які ґрунтуються на професійно особистісних якостях вчителя.

Професійна та педагогічна культура ґрунтується на високому рівні загального і професійного становлення особистості [122]. У такий спосіб професійна культура пов'язується з категорією «професійне становлення», яке визначається В. Орловим як довготривалий процес, що починається від

обрання своєї професії до перших років самостійної праці, забезпечує рефлексію цих знань, умінь, навичок, досвіду з метою самопізнання, ідентифікації і професійного самовдосконалення [78, с. 12]. Ознакою професійного становлення фахівця науковець вважає бажання, прагнення, здатність фахівця створювати відповідні умови для успішного розв'язання педагогічних завдань, уміння пристосовувати ці умови відповідно до сучасних освітніх вимог, мети, завдань і змісту навчально-виховного процесу та його власного бачення проблем художньо-естетичного виховання [78, с. 12].

У професійно-педагогічній діяльності вчителя вчені підкреслюють значущість комплексу професійно-особистісних якостей, через які характеризується й виявляється професійна культура вчителя як носія культурних цінностей, світогляду, життєвих установок, професійної поведінки (С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Рудницька, С. Сисоєва та ін.), адже професійні досягнення зумовлюються не тільки досконалою системою знань, умінь і навичок, а й розвитком особистісно-професійних якостей [101, с. 5].

Важливими професійно значущими якостями визначаються: [101, с. 27]: висока громадянська відповідальність і соціальна активність; любов до дітей, потреба і здатність віддати їм своє серце; справжня інтелігентність, духовна культура, бажання і вміння працювати разом з іншими; високий професіоналізм, інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей і прийняття творчих рішень; потреба в постійній самоосвіті і готовність до неї; професійна працездатність. Показником педагогічної культури вчителя є педагогічне спілкування, мова, зовнішній вигляд, побутова культура [101, с. 314].

Високий рівень педагогічної діяльності і професійної культури майбутнього фахівця ґрунтується на високому фаховому рівні вчителя, його загальній культурі та педагогічному досвіді. При цьому важлива його гуманістична позиція, професійні особистісні якості, сформовані засоби навчання і виховання відповідно до норм духовної культури і цінностей

суспільства [96, с. 22]; здатність майбутнього фахівця досягати певного рівня освіченості, обізнаності, ерудованості, вихованості, культурності, духовності [66, с. 22].

Відомі педагоги минулого, зокрема, А. Дистервег, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, І. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. у своїх працях підкреслюють важливість таких якостей вчителя, як здатність до самостійного вирішення професійних задач, творче самовираження у діяльності, розвиненість мислення, інтелектуально-емоційну культуру, визначаючи педагогічну культуру як особистісну характеристику вчителя, як здатність розуміти внутрішній світ вихованця, звертатись до нього як до особистості.

Науковці взаємопов'язують професійну культуру із професійним становленням майбутніх вчителів (Я. Галета, В. Радул та ін.). Привертають увагу концептуальні положення Я. Галети, який, розглядаючи проблему професійного становлення майбутніх вчителів у навчально-виховному процесі вишу й дотримуючись концепції діяльнісного підходу до виховання, значущим фактором професійного становлення вчителя визначає соціальну зрілість [19, с. 15], яка виявляється у ставленні особистості до своїх обов'язків, праці, соціальних цінностей, розумінні свого значення в професії, місця і ролі в суспільстві.

Професійну культуру як складову фахової соціалізації В. Лола визначає як вираження зрілості та розвиненості усієї системи соціально значущих особистісних якостей, які продуктивно реалізуються у фаховій діяльності. У професійній культурі фахівця, зазначає автор, знаходить своє вираження не лише зв'язок і взаємодія суспільства, особистості та професії, але й вся його індивідуальна культура [63].

У змісті професійної культури науковці виокремлюють такі професійно значущі особистісні якості: переконаність й усвідомлення соціальної значущості своєї професії, розвинене почуття професійної гордості, працелюбства і працездатності, підприємливості, енергійності та

ініціативності, здатності ефективно, швидко та якісно вирішувати оперативні задачі; знань теорії управління і соціальної психології, організаторських здібностей, готовності до розширення професійного досвіду.

Показниками професійної культури вчителя І. Зязюн визначає системний світогляд і модельне мислення, праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність, компетентність спілкування і управління, конкретно-предметні знання, здатність творчо мислити, самостійність, вміння розв'язувати будь-які питання в конкретному виді педагогічної діяльності, володіти сучасними інноваційними технологіями (І. Зязюн, Г. Сагач); надбання, цінності, установки, способи спілкування, традиції, ритуали, досягнення науки, освіти, що реалізуються через суб'єктний вияв в особистісній інтеріоризації цих надбань та атрибутів в контексті соціальної, суспільно-корисної діяльності (В. Кравцов); спеціальні теоретичні знання, практичні вміння, професійна компетентність, навчально-пізнавальна активність, самостійність, усвідомлення професійної культури як одного з проявів загальної культури (Т. Бабенко); сукупність різних видів особистісної і професійної культури (В. Зелюк); професійно-етичні, індивідуально-професійні, цивільні професійні якості особистості (Е. Гармаш), визначаючи педагогічну культуру як системне динамічне утворення, що ґрунтується на загальній культурі особистості й містить знання, культурні цінності, способи діяльності, вироблені людством, і прагнення особистості брати активну участь у розвитку культурних традицій, у створенні нових зразків та пошуках нових способів діяльності.

Привертають увагу наукові погляди Н. Данилової, яка підкреслює, що «професійним обов'язком вчителя є навчання дітей, вирішення цілого комплексу світоглядних проблем шкільного рівня» [68, с. 103]. Але, зазначає автор, в діяльності вчителя значною мірою, виявляються і загальні функції менеджера. Важливими напрямками менеджменту, як елементу людської культури, в діяльності педагога Н. Данилова визначає: удосконалення навчальних програм та процесу навчання, що безпосередньо пов'язано з

функціями вчителя; оцінка та уточнення навчальної програми, її коректування, визначення доцільних обсягів матеріалу до кожного уроку, добір раціональної методики, експериментування тощо [68, с. 104].

Для нашого дослідження важливими є виокремлення автором такого напрямку менеджменту в діяльності вчителя як інформація і комунікація, що передбачає вирішення проблеми організації навчально-виховного процесу. Обов'язковою умовою цього, на думку автора, є: постійна висока інформованість, володіння результатами новітніх досліджень психолого-педагогічної науки, присвячених удосконаленню технології навчання, виховання та розвитку. Все це, узагальнює Н. Данилова, вимагає від вчителя постійного удосконалення професіоналізму, підвищення рівня загальної культури [68, с. 104]. Ефективно працюючі педагоги-професіонали володіють здатністю до самоорганізації, самовдосконалення, самооцінки, самокритичності, саморозвитку, самовизначення, самоконтролю, самореалізації, тобто здатністю діяти самостійно, що складає «Принцип восьми само», визначати мету діяльності, форми та засоби її реалізації [68, с. 105], що сприятиме демократизації та гуманізації навчального процесу.

Професіоналізм вчителя, на думку В. Орлова, поєднує компетентність і оцінні ставлення особистості до різних аспектів професійної діяльності. У структурі професійної культури В. Орлов виокремлює такі компоненти: соціальний, професійний, морально-мотиваційний компоненти. Соціальний компонент професійної культури відображає комунікативні вміння (вміння працювати в колективі), професійний – характеризуються компетентністю, високим рівнем організації праці. Морально-мотиваційний компонент знаходить вираження у ставленні до своєї професії, професійної діяльності, сумлінності, потребі у самовдосконаленні [78].

Структурними компонентами професійної культури дослідники визначають: ціннісний, що створює умови для реалізації особистості на нормативно-рольовому та особистісно-смысловому рівнях. Діяльнісний (технологічний) компонент професійної культури містить прийоми

здійснення професійної діяльності, сформовані вміння та навички. Мотиваційний, або особистісно-творчий – потреба та мотивація до професійного становлення, інтерес до фахової діяльності, інтеріоризація професійних цінностей у відповідні ціннісні орієнтації, накопичення досвіду фахової діяльності та прагнення до його творчого втілення у діяльність (О. Асмолов).

До структури педагогічної культури В. Ягупов відносить такі характеристики творчої особистості педагога: науковий світогляд, наукові знання, ерудиція; комунікативна культура; психолого-педагогічна та методична підготовка, педагогічна майстерність; особистісні якості (духовне багатство, гуманізм, справедливість, толерантність, відкритість, оптимізм, прагнення до самовдосконалення); розвинуте професійно-педагогічне мислення, професійна компетентність; педагогічна техніка (як сукупність прийомів володіння собою і прийомів впливу на інших вербальними і невербальними засобами) [118, с. 80].

Важливою є думка Н. Гузій, яка підкреслює у професійній культурі педагога його творчий рівень, здатність до педагогічної творчості, прагнення до творчого перетворення світу, готовність до подальшого професійного розвитку, оригінальне мислення. Професійна культура педагога, за Н. Гузій, містить три компоненти: діяльнісний (культура як передумова, мета, спосіб, інструмент педагогічної праці), особистісний (культура як концентроване вираження особистості педагога), аксіологічний (культура як система цінностей-регуляторів педагогічної праці) [26].

Отже, основним компонентом професійної культури дослідники визначають професійну творчість фахівця, котра передбачає: розвиток здібностей, професійно-особистого потенціалу, інноваційної спрямованості, креативності, професійно-творчих якостей професіонала, які пов'язані із формуванням суб'єктної позиції, прагненням до постійного самовдосконалення, збагаченням змістів професійної діяльності, розвитком

мотивації досягнень, що не дозволяє суб'єкту праці зупинятися на рівні майстерності, а досягати вершин професійної творчості і культури.

Професійну культуру науковці пов'язують із компетентністю, яка, як підкреслює Н. Бібік, «виводить» метарівень універсальний, що в інтегрованому вигляді презентує освітні результати, які досягаються не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії в міжособистісному й інституційному культурному контексті [13].

Компетентність (у перекладі з латинської – *competentia*) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Компетентний – це той, хто «має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований».

Зазначимо, що поняття «компетентність» педагоги-науковці пов'язують, але не ототожнюють з поняттями «професіоналізм», кожен з яких характеризується своїм індивідуально-характерним змістовим аспектом підготовки вчителя до професійно-педагогічної діяльності, збагачує, розширює й поглиблює уявлення про складність і багатогранність професійно значущих характеристик фахівця.

Компетентність, зазначає І. Зязюн, є обов'язковим та необхідним структурним компонентом професіоналізму педагога, який має фахові знання, знання з педагогіки та психології, методика викладання предмета, рівень розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типові особливості та професійно значущі особистісні якості [89].

Аналіз наукових педагогічних праць з проблеми дослідження дає змогу зробити такі висновки:

- професійна культура є складовою загальної культури майбутнього фахівця; містить впорядковану сукупність загальнолюдських ідей, професійно ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальні способи пізнання і гуманістичну технологію педагогічної діяльності.

- професійна культура вчителя є складним утворенням в цілісній структурі особистості й містить систему цінностей, професійні знання,

вміння, навички, здатність до педагогічного спілкування, творче мислення, креативність, самовдосконалення, самоосвіту, самовираження і самоактуалізацію у професійній діяльності;

- професійна культура взаємодіє із такими педагогічними категоріями, як: педагогічна культура, педагогічна майстерність, професійна компетентність, соціальна зрілість, педагогічна творчість, ґрунтується на професійно особистісних якостях, що трансформуються у вміння та навички, передбачає здатність фахівця самостійно вирішувати проблемні ситуації, знаходити оригінальні й правильні рішення проблеми, творчо розв'язувати поставлені завдання.

Представлений аналіз категоріально-понятійного поля, визначення термінологічної системи дає змогу осмислити, обґрунтувати сутність професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва як науково-педагогічної категорії, що використовується для опису високоякісної діяльності майбутніх фахівців, впливає на оновлення ціле-змістових, методологічних і методичних засад професійної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва.

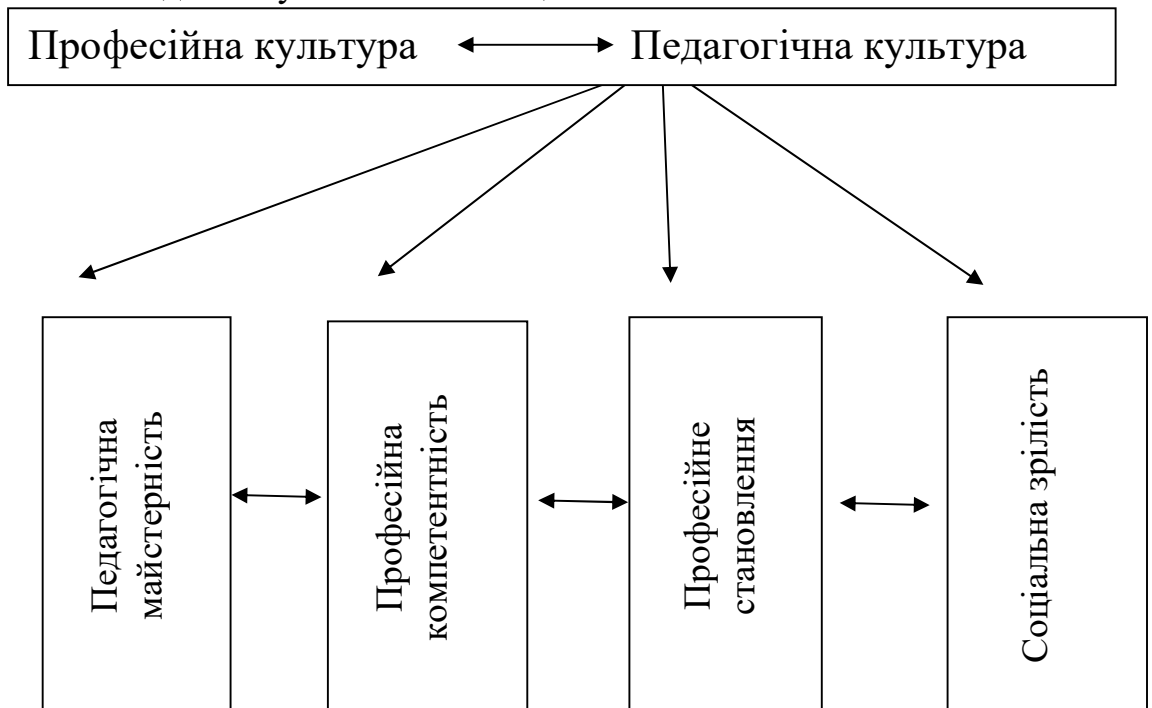

Рис. 1.2.1. Взаємозв'язок професійної культури із науково-педагогічними категоріями (авторська розробка).

Здійснена інтерпретація термінологічних рядів створює категоріально-понятійну базу для визначення ефективних педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, розроблення наукових підходів і принципів, побудови організаційно-методичної системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

1.3. Зміст і структура професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Як зазначалось у попередніх розділах нашого дослідження, мета сучасної вищої освіти – формування духовно збагаченої, гармонійно розвиненої особистості, підготовленої до активної, творчої діяльності. «Освітитися», тобто набути освіти, означає зрозуміти інших, себе, сенс життя, свою відповідальність перед життям, перед культурою. Високий професіоналізм, унікальність і неповторність такої особистості, від якої залежить майбутнє підростаючої молоді, країни і світу, – становить багатство нашого суспільства.

Освіта і культура тісно взаємопов'язані, взаємодійні й не існують окремо. Про це підкреслюють у своїх працях В. Андрущенко [5], С. Гончаренко [22], І. Зязюн [49], В. Кремень [57], В. Луговий [64], Л. Масол [66], Н. Ничкало [72], О. Олексюк [77], О. Отич [82], Г. Падалка [85], Л. Паньків [87], О. Рудницька [96], Л. Хомич [110] та ін., зазначаючи, що важливим завданням освіти є долучення особистості в процесі навчання до культурних цінностей, оволодінням соціально значущим досвідом, втіленим у знаннях, вміннях, навичках творчої діяльності, чуттєво-ціннісних формах духовно-практичного освоєння світу.

Освіта, зазначають науковці, – це, насамперед, процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя (викладача, педагога) і учня (студента), спрямований на передачу (засвоєння) знань, формування вмінь і навичок, виховання культури мислення і почуттів, здатності до самонавчання і самостійної життєтворчої діяльності [5];

- процес і результат цілеспрямованого формування культури суб'єкта діяльності [65];

- духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола [22, с. 241];

- процес або результат засвоєння особистістю визначених суспільством рівнів культурної спадщини, оволодіння культурним досвідом як трансляцією цілісної картини світу, поза якою неможлива цілісна особистість як повноцінний суб'єкт культури [77, с. 6];

- досягнення майбутнім фахівцем певного рівня освіченості, тобто обізнаності, ерудованості, вихованості, культурності, духовності [66, с. 22].

Реалізувати педагогічний потенціал культури у розвитку духовного світу майбутнього фахівця, його професійної культури покликана мистецька освіта, основною метою і завданням якої є залучення особистості до культурних цінностей, формування «естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій особи в процесі активної мистецької діяльності» (стаття 21 Закону «Про освіту»). У такий спосіб, проблема формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва набуває важливого соціально-педагогічного значення. Про це говорить В. Андрущенко, підкреслюючи значущість професіоналізму, знань, компетентності, світоглядності, духовності, розуміння цінностей майбутнім фахівцем [3, с. 16; 4, с. 16–18].

Сучасна вища мистецька освіта має допомогти майбутнім викладачам музичного мистецтва відчувати себе впевненими, психологічно стійкими, підготовленими до майбутньої педагогічної діяльності, вміти орієнтуватись й адаптуватись до різноманітних мінливих життєвих ситуацій, змін у суспільно-соціальному і культурному середовищі, бути здатними до самоорганізації, саморозвитку, самотворчості.

Саме мистецька освіта, підкреслює В. Орлов, має зберігати художні надбання багатьох поколінь, транслювати вищі духовні цінності людства, відтворювати, передавати багатство неосяжного світу мистецтва, залучати особистість до вищої мудрості, розкриваючи духовні сенси Добра, Краси, Істини, збагачуючи внутрішній світ особистості й сприяючи її духовному зростанню [78].

Мистецьку освіту науковці визначають як процес і результат духовно-практичного осягнення перетворювальних та гуманістичних функцій

мистецтва, зокрема, музичного, що спрямовані на розвиток особистості майбутнього фахівця в усьому багатстві проявів її ціннісного ставлення до явищ художньої культури, до суспільства в цілому [66; 77; 78; 85; 96].

Не випадково, у педагогічній думці виникає напрям – педагогіка культури (С. Гончаренко), педагогіка мистецтва (О. Рудницька, Г. Падалка), у наукових працях яких педагогічний процес розглядається як зустріч людської особистості з об'єктивними цінностями (здобутками) культури, їх інтеріоризація, результатом якої є збагачення духовних сил особистості й творення нових культурних цінностей. Цей напрям виник і розвинувся в Європі з початку ХХ століття і до 30-х років. Згідно з концепцією педагогіки культури освітня діяльність пов'язана із світом обов'язків людини та її покликань [22].

Від духовних, моральних, професійно-особистісних якостей, що закладені в період навчання, залежить наскільки впевнено і самостійно фахівець увійде в нове для нього соціально-культурне й освітнє середовище, в якому надалі відбудеться його подальший розвиток, становлення і формування як особистості-професіонала.

Проблема формування професійної культури майбутніх фахівців будь-якого фаху у процесі їхньої підготовки у вищому навчальному закладі є надзвичайно актуальною. Особливо це стосується майбутнього викладача музичного мистецтва, який має стати, як говорить Й. Кевішас, «значущим суб'єктом духовності оточуючого середовища» [51, с. 23], засобами мистецтва сприяти ефективному розвитку духовного світу кожного учня, його становленню як особистості, вміти залучити у світ прекрасного, допомогти в оволодінні й розумінні навколишнього світу через мистецтво, навчити творчо мислити і творити за законами краси.

Специфіка категорії «професійна культура вчителя музичного мистецтва» виявляється у спрямованості на творення й утвердження цінностей культури (духовної, художньої, музичної), розвиток культури особистості, зростання її духовно-творчої свободи та внутрішнього багатства.

Як складна і багатоструктурна система й водночас, як підсистема більш об'ємних систем, професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва містить всі сутнісні характеристики таких взаємодійних феноменів, як загальна культура, педагогічна культура, особистісна культура, духовна культура, художня культура, музична культура, культура художнього сприйняття, музично-виконавська культура, сценічно-виконавська культура, емоційна культура та ін. Про це зазначає у монографії «Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін» В. Орлов [78].

Професійно значущими особистісними якостями викладачів музичного мистецтва педагоги-музиканти виокремлюють такі: інтелігентність, освіченість, кваліфікованість, сформованість художнього світогляду (О. Олексюк); спроможність до повноцінної професійної та особистісної самореалізації, здатність володіти духовним досвідом культури, творчо діяти (В. Черкасов); здатність самоутверджуватись і самоактуалізовуватись у різних сферах професійної діяльності, спроможність бути автором свого життя і творчості (Т. Стратан-Артишкова); здатність оволодівати цінностями смислового світу, долучатись до вищої мудрості й неприйдешніх істин буття (С. Соломаха); духовна зрілість, якої особистість може досягти «шляхом успадкування й розвитку культурних цінностей, а підвищення культури особистості приводить до збагачення культури загалом» [66, с. 54].

Загальний стан розвитку культури суспільства як скарбниці досвіду й збагачення особистості, як об'єкту впливу на її розвиток і творення, зумовлює формування свідомості, «екрану» знань, умінь, стійких, оригінальних і неповторних якостей як важливих характеристик особистісної культури індивіда.

Багатогранна професійна діяльність викладача музичного мистецтва вимагає освіченості, ерудованості, інтелектуальності, здатності бути особистістю у високому розумінні цього слова, зі сформованим світоглядом, поглядами, переконаннями, мисленням [104, с. 32].

Викладач музичного мистецтва проводить лекційні, семінарські, практичні, індивідуальні заняття з музичного мистецтва, готує конспекти для лекцій, методичні рекомендації для практичних і семінарських занять, аналізує й вивчає наукову, психолого-педагогічну літературу, створює інформаційну базу, необхідну для викладання спеціальної дисципліни, розробляє критерії оцінювання успіхів, досягнень і результатів навчання студентів, публікує результати своїх досліджень і напрацювань.

Також майбутній фахівець повинен здійснювати науково-творчу діяльність, орієнтуватись у науковій інформації, використовувати інноваційні технології, впроваджувати їх у навчальний процес, створювати свої власні творчі методи навчання, оригінально і самостійно вирішувати проблемні ситуації, що виникають у навчальному процесі. Крім цього, викладач здійснює керівництво художньо-творчою діяльністю студентів, бере участь в організації навчально-виховного процесу, добирає навчальний і концертний репертуар, здійснює підготовку студентів до мистецьких виступів у різного рівня конкурсах (міських, обласних, всеукраїнських, міжнародних), наукових студентських конференціях, популяризує музичне мистецтво, надає консультації у різних напрямках музичної культури. Саме від викладача фахових дисциплін залежить якість професійної підготовки майбутніх викладачів, рівень їх професійної культури і майстерності.

Професійна культура викладача музичного мистецтва пов'язана із педагогічною культурою фахівця, яку А. Растрігіна визначає як складну інтегративну якість професійно-педагогічної структури його особистості, що є сукупністю потреб, можливостей і підготовленості до музично-педагогічної діяльності і реалізується на практиці за допомогою комплексу музично-педагогічних умінь, що забезпечують виховання музичної культури школярів [94].

Професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва тісно пов'язана із педагогічною майстерністю, критерієм якої є рівень професіоналізму, що вимагає специфічних знань й умінь сприймати,

перетворювати, зберігати та використовувати художню інформацію, закарбовану у мистецьких творах, з метою навчання та виховання учнівської молоді (С. Соломаха). Педагогічна майстерність, підкреслює авторка, є мистецтвом сприяння прагнення людини до особистісного розвитку [104]. Єдність мистецтва й майстерного навчання виявляється у знаходженні особистісних сенсів як у художніх текстах, так і собі самому, у створенні власного образу [21].

Розвиток професійної та педагогічної культури майбутніх фахівців у процесі музичної підготовки, зазначає О. Бузова, – суттєвий напрямок професійного становлення майбутніх фахівців. Сприяти вирішенню поставлених завдань спроможний лише той вчитель, слушно зауважує автор, який має багатий і різноманітний досвід художньо-виховної діяльності, розвинуті орієнтири підходу до дітей, широкий діапазон методичних знань і вмінь з музичного навчання і виховання підростаючого покоління [16].

Професія вчителя музичного мистецтва передбачає наявність «генералізованих здібностей» – музичних і педагогічних (за О. Рудницькою), які є особистісними характеристиками. Це емоційне співпереживання та аналіз музики, асоціативне мислення, розвинений музичний слух, пам'ять, відчуття ритму; комунікабельність, спостережливість; емпатія, здатність впливати на учнів, захоплювати їх музично-творчою діяльністю, використовуючи різнобічний вплив музики на особистість; креативність (як професійна якість, що реалізується за допомогою відповідних психологічних утворень особистісного рівня) і рефлексія (як механізм саморегуляції поведінки) [96].

Оволодіння музичним мистецтвом, підкреслює О. Рудницька, – не просте завдання. Знання і розуміння музичних творів, уміння використовувати їх у різних формах навчально-виховної роботи з учнями потребує від кожного студента глибокого і свідомого сприйняття музичних творів. Від досконалості цього процесу залежить розуміння морально-

естетичного змісту музичного мистецтва, характер та інтенсивність його виховного впливу на особистість [96, с. 4].

Комплекс зазначених здібностей, знань, умінь, навичок педагога-музиканта реалізується через його активну творчу позицію, бажання розкривати учням своє особистісне бачення мистецького твору, прагнення і вміння активізувати музично-творчу діяльність учнів, створити атмосферу взаєморозуміння на основі діалогу та полілогу, відчувати внутрішній світ вихованців та стимулювати їх самовираження у творчій діяльності.

Особистісну культуру О. Рудницька визначає як узагальнену ознаку змістового наповнення життєдіяльності суб'єкта, стилю та способу його життя. Компоненти особистісної культури «утворюють системно сформовані ціннісні якості, які реалізуються у діяльності та в яких результати суспільної культури виявляються як особисті досягнення» [96, с. 49].

Вчена пропонує три групи критеріальних ознак особистісної культури, а саме: *когнітивну*, що складають різноманітні знання як найважливіший компонент культури, що забезпечує шлях входження до неї; *ціннісну* – як усвідомлення ціннісного значення предметів культури, здатність оцінювати їхні властивості з позицій певних ідеалів; *регулятивну*, котра характеризує ті вимоги та правила, згідно з якими людина будує свою поведінку і діяльність, дотримується норм, прийнятих однією з культур [96, с. 49].

Важливим структурним компонентом професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва науковці визнають культуру художнього сприйняття. цілеспрямоване слухання музики і знання відомостей про неї (Б. Асаф'єв, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.).

У змісті мистецької освіти Г. Падалка підкреслює значущість, розвитку культури особистості» [86, с. 153], важливість опанування і розуміння змісту художніх творів, вивчення і знання історії їх створення, розуміння авторського задуму, художньо-стильових особливостей епохи, творчості митця, художнього образу [86, с. 152].

О. Щолокова, зазначаючи важливість застосування культурологічного підходу у мистецькій освіті, виокремлює такі його рівні: оволодіння загальнотеоретичними та історико-культурологічними, вивчення культури інших народів, їх національно-культурних традицій, мистецтва; використання міжпредметних зв'язків, взаємодії різних видів мистецтва, знання їх художньо-стильових особливостей; фахового знання, розуміння засобів художньої виразності, творчого методу композитора, епохи, в яку створювався той чи інший мистецький твір [117, с. 240].

Важливим для нашого дослідження є виокремлення дослідниками у структурі професійної культури майбутнього вчителя якісних характеристик професійної поведінки як своєрідного індикатора рівня сформованості його професійної компетентності: розуміння почуттів, бажань і прагнень учнів; вміння здійснювати керівництво, використовуючи індивідуальний підхід; вміння надавати освітні консультації; адаптувати навчальний процес до специфіки учнівського колективу або групи, урізноманітнення діяльності (різні види); адекватно реагувати на ситуації; використовувати традиційні та інноваційні підходи, форми і методи навчання, що сприяють вдосконаленню навчального процесу; оцінювати компоненти освітнього процесу та навчання; складати перспективну програму професійної діяльності; створювати навчальні плани, навчальні проекти; бути ввічливим, уважним, до себе та інших; самокритично ставитись до своїх дій і вчинків, а також до інших; оптимістично, самостійно діяти, бути ініціативним, наполегливим, самовдосконалюватись, аналізувати власну діяльність та діяльність інших; створювати сприятливі умови для навчання, допомагати, демонструвати неупередженість, справедливість та об'єктивність у роботі з учнями [98]. Вищий рівень розвитку професійної культури особистості І. Сабатовська характеризує такими професійними якостями як творче мислення, вміння використовувати ефективні підходи під час розв'язання завдань проблемного характеру [98].

Професійні особистісні якості викладача науковці розподіляють на такі види: дидактичні, що складають основу умінь організації навчально-пізнавальної діяльності, викладання матеріалу доступно, цікаво, чітко тощо; організаційні – уміння організувати учнів, створити дієвий колектив, організувати власну діяльність, встановити правильні взаємовідносини з учнями, тобто володіти комунікативними вміннями; перцептивні, що передбачають здатність проникати у внутрішній світ дитини; сугестивні, за допомогою яких (слово, воля) вчитель досягає потрібного результату емоційно – вольового впливу.

Основними здібностями вчителя визначаються науково – пізнавальні, котрі передбачають здатність оволодіння інформацією, знаннями, способами діяльності. Важливою професійною якістю науковці Г. Падалка визначає емоційну стійкість, тобто здатність володіти собою, своїм емоційним станом у різних педагогічних ситуаціях, оптимістичне прогнозування [85, с. 60].

І. Шевченко визначає професійну культуру майбутнього вчителя музики як діяльнісну категорію, що реалізується в усіх видах педагогічної діяльності, як якісну характеристику вчителя, що вказує на рівень його духовного розвитку, сформованість педагогічних знань, навичок, умінь, а також педагогічних здібностей та потреб до професійної діяльності [114].

Основним структурним компонентом професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін науковці визначають музичну культуру вчителя, складна система якої виступає у формі естетичного освоєння ним музичної культури суспільства та самовідданості у педагогічної діяльності.

Класифікуючи структуру музичної культури на п'ять підсистем (музикальність, мотиваційність, інформаційність, операціональність, оцінювальність), дослідники зазначають, що музична культура особистості виступає як єдність здібностей, музично-естетичних знань, навичок, поведінки, почуттів, оцінок та переконань. яка виражається: у наявності та розвитку музичних задатків та здібностей; у наявності естетичних позицій

особистості, ініціативи, установок на музично-педагогічну діяльність; у системності та глибині музичних знань; у музично-естетичній активності, яка виявляється в уміннях, навичках як необхідних чинниках музично-педагогічної діяльності; у розвитку ціннісного відношення та образного мислення, що дозволить орієнтуватися у різнобарв'ї музичних цінностей; у формуванні через механізми ціннісних орієнтацій: сприйняття, переживання, оцінки, смаків, ідеалів та поглядів.

Важливою складовою професійної діяльності є музично-виконавська культура вчителя, яка забезпечує якісність, художню повноцінність викладання фахівцем навчального матеріалу, підвищує ефективність виховного впливу на учня.

В суспільстві музично-виконавська культура функціонує як система, до якої входять: *динамічний суб'єкт культури* – особистість виконавця; *динамічний об'єкт культури* – особистість слухача; *різноманітні види їхньої діяльності* щодо створення, розповсюдження, споживання виконавських цінностей; *цінності виконавської культури* (зразкові інтерпретації); *заклади та соціальні інститути*, що забезпечують їхнє функціонування.

Музично-виконавську культуру вчителя Н. Згурська визначає як динамічне інтегративне утворення, що передбачає здатність розкривати, відтворювати в процесі інтерпретаторської діяльності зміст музичного твору та доносити його до учнів у художньо-досконалій формі. Музично-виконавська культура вчителя, зазначає дослідниця, характеризує рівень особистісного, професійного розвитку, прагнення до самовдосконалення й містить такі структурні компоненти: мотиваційність, оцінність, обдарованість, тезаурус, творча самостійність. Під мотиваційністю розуміється спонукальна сила особистості вчителя, що регулює його поведінку, націлюючи на саморозвиток й самовдосконалення на рівні усіх складових компоненту (мотиви самовдосконалення, потреба в інтерпретації музичних творів, інтерес до навчання тощо). Оцінність передбачає особистісний аспект музично-виконавської культури вчителя, що

виражається у ціннісних уявленнях щодо музичного мистецтва, усвідомлених завданнях естетичного виховання школярів. До складу компоненту входять музично-естетичні оцінки, виконавські ідеали, переконання в сфері професійної підготовки, що пов'язані з досвідом музичного сприймання та виконавської творчості вчителя. Під обдарованістю виступає комплекс здібностей, що поділяються на музичні (музичний слух, пам'ять, мислення, уявлення, почуття ритму, емоційна чутливість до музики) і виконавські (артистизм, виконавська воля, стійкість до екстремальних умов, здатність до інтонаційної активності внутрішнього слуху, техніко-психомоторні здатності тощо). Тезаурус концентрує індивідуальний професійний досвід учителя, в якому закріплюються професійно-виконавські знання, а саме: знання основних положень теорії музично-виконавського мистецтва, можливостей музичного сприйняття учнів різного віку, стилістичних особливостей творів, методики опрацювання музичних творів. Творча самостійність припускає перехід на рівень продуктивних дій. Цей компонент, стверджує Н.Згурська, відображує найвищий рівень розвитку особистості й характеризується прагненням та умінням без сторонньої допомоги знаходити нові засоби для реалізації встановленої мети [57].

У професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва О. Горбенко однією із ключових визначає музично-виконавську компетентність як складну інтегративну професійно-значущу особистісну якість, котра передбачає здатність майбутнього вчителя до художньої інтерпретації в різних видах музично-виконавської діяльності, забезпечує спроможність активно, відповідально й ефективно самореалізовуватися в професійній діяльності, здійснювати повноцінний художньо-емпатійний діалог і спрямовувати його на формування духовної культури учнів. Структурними компонентами музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики авторка визначає ціннісно-мотиваційний, когнітивно-знаннєвий, операційно-технологічний, самостійно-творчий, рефлексивно-оцінювальний, кожен з яких згідно з особливостями художньо-

інтерпретаційного процесу та педагогічного етапу їх формування стають головними та набувають відповідної специфічності й своєрідності [21].

Л. Гусейнова підкреслює, що музично-виконавська, зокрема, інструментальна, культура являє собою сукупність професійних якостей та знань, котрі проєктуються у відповідні вміння і забезпечують сформованість високого рівня цієї діяльності. Структурними компонентами інструментально-виконавської діяльності авторка визначає мотиваційно-вольовий, когнітивно-аналітичний, креативний, ціннісно-орієнтаційний, операційний [28].

А. Зайцева у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва виокремлює художньо-комунікативну культуру, яку визначає як індивідуально-особистісну якість, як «процес творчої реалізації сутнісних сил людини» [39, с. 72], як «міру особистісно-професійного розвитку і показник педагогічної майстерності майбутнього вчителя музики, як його шлях до становлення власного «акме» [39, с. 73].

Складовою професійної культури вчителя музичного мистецтва Н. Косінська вважає сценічно-образну культуру, яка на основі вокальної інтерпретації художніх образів та сценічного вираження впливає на світоглядний, етично-естетичний і творчий розвиток особистості [56].

Показниками успішності музично-виконавської діяльності О. Бузова визначає виконавський артистизм, інтерпретаційну культуру, навички створення оригінальної трактовки музики, що зумовлене ступенем розвитку творчої уяви і фантазії виконавця [16, с. 22].

Розвиненість особистості майбутнього викладача музичних дисциплін, сформованість його професійно значущих особистісних якостей, таких як інтелектуальність, освіченість, світоглядність, соціальна активність, толерантність, емпатія, рефлексія, самоаналіз, самоконтроль, відповідальність, спроможність до авторства, здатність самостійно розв'язувати поставлені завдання і проблеми, взаємодія, взаємодопомога, що

виявляються й проектуються у відповідних уміннях, свідчать про рівень сформованості професійної культури майбутнього фахівця.

Зазначимо, що ми не ставили за мету проаналізувати якомога більше досліджень з проблем музично-педагогічної освіти та професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Таких досліджень безліч, і всі вони, на нашу думку, спрямовані й передбачають розвиток і формування внутрішніх компонентів, елементів і показників професійної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, вказуючи на її складність, розкриваючи її глибину й багатогранність.

Аналізуючи наукові дослідження щодо вивчення різних підходів і напрямків професійної культури, ми дійшли висновку щодо складності й поліваріантності визначення досліджуваного нами феномену.

Узагальнюючи підходи, погляди, концепції науковців щодо визначення базових понять дослідження (1.1.), науково-педагогічних категорій, тісно пов'язаних із досліджуваним феноменом (1.2.), визначення структури і змісту професійної культури у сучасних наукових роботах (1.3.), а також враховуючи характерні особливості музично-педагогічної і професійної діяльності, у якій виявляється особистість майбутнього фахівця, зробимо такий висновок, що професійна культура викладача музичного мистецтва – це *складне інтегроване утворення, що характеризує майбутнього спеціаліста як ерудованого, освіченого, творчо-дієвого фахівця, здатного усвідомлювати значущість художніх цінностей у розвитку особистості, адекватно оцінювати, сприймати, інтерпретувати твори мистецтва, спроможного до творчого самовираження і самоактуалізації у соціально-культурному середовищі і професійній діяльності.*

Спираючись на дані наукових досліджень, у *структурі* професійної культури викладача музичного мистецтва виділяємо такі основні компоненти:

- ✓ ціннісно-мотиваційний,
- ✓ когнітивно-інформаційний,

- ✓ творчо-діяльнісний,
- ✓ рефлексивно-оцінювальний.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної культури викладача музичного мистецтва характеризує здатність до розуміння значущості мистецтва, зокрема музичного у духовному розвитку особистості, бажання і прагнення до саморозвитку і самовдосконалення у професійній діяльності.

Когнітивно-інформаційний компонент узагальнює рівень сформованості психолого-педагогічних, загальнохудожніх, спеціальних музичних і методичних знань, загальної освіченості та ерудованості.

Творчо-діяльнісний компонент професійної культури викладача музичного мистецтва передбачає наявність творчо-виконавських, художньо-комунікативних, педагогічно-інтерпретаційних умінь, здатність до творчої самореалізації та самовираження в професійній діяльності.

Рефлексивно-оцінювальний компонент професійної культури викладача музичного мистецтва охоплює уміння усвідомлювати, аналізувати та оцінювати результати власної професійної діяльності та діяльності інших.

Для наочності представимо авторську розробку структури професійної культури викладача музичного мистецтва схематично (Рис. 1.3.1).

Рис. 1.3.1. Структура професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. (Авторська розробка).

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, визначення структурних компонентів професійної культури уможливив визначити та схарактеризувати критерії сформованості професійної культури майбутнього фахівця, їхні показники та рівні.

У педагогічних дослідженнях поняття критерію, на основі якого формується порівняльна оцінка або класифікація процесів і чинників, що вивчаються, визначається як стан, за якого особистість перетворюється на повноцінний суб'єкт суспільної діяльності й досягає певного мінімуму розвитку [33]; як один із основних засобів судження, що містить цілі, зміст, педагогічні впливи, ефективно реалізовані на практиці.

Зміст і сутність ціннісно-мотиваційного критерію складають поняття цінність і мотив. Мотив – це умова, котра, активізує установки, що викликають інтерес, потребу, спонуки, внутрішнє прагнення до виконання певного виду діяльності, до пізнання, осмислення, розуміння, спілкування, творчого самовираження і самоусвідомлення.

Ціннісно-мотиваційний критерій містить зміст ціннісних орієнтацій, які у філософському словнику визначаються як особливий компонент духовного світу людини. Ціннісні орієнтації є основою *цілепокладання*, вони завжди домінантні, визначають інтереси, нахили, потреби, установки, переконання, оцінки, позиції особистості [123] (А. Маслоу), ціннісне ставлення до професійної діяльності, до навколишнього середовища, до себе як суб'єкта життєтворчості, до своєї професії, що визначає світогляд фахівця (І. Зязюн) [47]. І, чим вищий ступінь розвиненості ціннісних орієнтацій в індивідуальних мотиваціях особистості, тим вищий ступінь її духовності, здатності бути творцем нових культурно-суспільних цінностей, самоутвердити себе в соціальному середовищі і професійній діяльності.

Оскільки майбутні викладачі музичного мистецтва мають виконати соціальне замовлення, їх ціннісно-мотиваційна спрямованість, особистісна зацікавленість, індивідуальні потреби, прагнення, мають зумовлюватись не тільки завданнями професійної самореалізації, а соціальними інтересами,

розумінням важливості духовного розвитку суспільства, особистості, відповідальності за майбутнє молодого покоління, ціннісного ставлення до професійної діяльності як до місії, до покликання, наслідки чого зумовлюють самоутвердження і творче самовираження у ній.

Отже, ціннісно-мотиваційну сферу характеризують інтереси, потреби, погляди, переконання, ставлення, ступінь творчого самовираження, соціо-культурна активність, розуміння мети навчання і значущості музичного мистецтва в духовному розвитку особистості, здатністю оволодіти професією, усвідомлювати її сенс і мету й свого місця у ній, тобто те, що визначає зміст професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Ціннісно-мотиваційний компонент характеризується такими показниками:

- міра усвідомлення майбутніми фахівцями системи цінностей, розуміння мети навчання, значення мистецтва і своєї професії в духовному розвитку особистості;
- інтерес, прагнення, бажання здобути, оволодіти й накопичити професійні знання та вміння;
- мотивація та потреба у творчому самовираженні; соціо-культурна активність,

Наступним критерієм сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва визначено розвиненість **когнітивно-інформаційної** сфери майбутніх фахівців.

Трансляція культури та її вплив на особистість стає можливим завдяки інформації, яка закладена в цінностях, що дає змогу інтерпретувати їх як засоби культури. Вплив культури на особистість, слушно зауважує О. Рудницька, «можна вважати інтегральним фактором її соціалізації, індивідуальним результатом опанування культурних цінностей суспільства, характеристикою освіченості особистості» [96, с. 49].

Діяльність вчителя тільки тоді виконує свою функцію, коли вона утримує та відтворює у свідомості учнів багатство історичних і морально-культурних цінностей, глибини загальнолюдської культури, коли вона спрямовує особистість на вищі духовні сенси, на прилучення до скарбниці світових і національних художніх цінностей, на розуміння власної індивідуальної сутності, ролі у життєдіяльності суспільства завдяки закладеним у творах різних видів мистецтва художнім почуттям і переживанням; на розвиток творчих здібностей, світоглядної позиції, здатності до професійного саморозвитку і самовдосконалення [86; 96]. Тому фахівець має бути, насамперед, ерудованим, освіченим. Так, Я.А. Коменський писав: «Ніхто не зможе зробити людей мудрими, крім мудрого, ніхто – красномовними, крім красномовного, ніхто – моральними чи благочестивими, виключаючи морального і благочестивого». Тільки ерудований фахівець на основі глибокого аналізу педагогічних проблем, що виникають, здатний віднайти оригінальні та ефективні шляхи досягнення поставленої мети [96, с.14].

Класичною є теза «від людини освіченої – до людини культури», що потребує здатності знаходити сенс в текстах культури, практично володіти знаннями артефактами, певними технологіями життєтворчості, вміннями, переконаннями, здібностями, які у своєму тісному взаємозв'язку є важливими характеристиками культурного розвитку людини (Є. Бондаревська, І. Зязюн, С. Клепко, О. Рудницька та ін).

Результат освіти, зазначає О. Рудницька у науковій праці «Педагогіка: загальна та мистецька», характеризується змістом тих культурних надбань, якими оволодів суб'єкт навчально-виховного процесу й відповідно до того, якою мірою відбулося це оволодіння, можна говорити про досягнутий рівень освіченості і ступінь його відповідності нормам розвитку особистості, прийнятими у певному суспільстві [96, с. 22].

Людина, стверджує вчена, здатна бути носієм і творцем культури тому, що вона «занурена» у соціально-культурне середовище, в той культурний

контекст, з якого засвоює свої уявлення, правила життя, способи дій, тому вплив культури на людину можна вважати інтегральним фактором її соціалізації, індивідуальним результатом опанування культурних цінностей суспільства, характеристикою освіченості особистості» [96, с. 48]; індивідуальною формою виявлення результатів культурного впливу суспільства на людину; результатом опанування культурних цінностей, що є характеристикою освіченості індивіда [87]. А освічена людина – це та, яка «володіє системою знань про навколишній світ, сучасне виробництво, культуру й мистецтво, узагальненими інтелектуальними і практичними вміннями, навичками творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем, системою знань про етичні норми людського співжиття» [88, с. 93].

Когнітивно-інформаційний компонент в структурі професійної культури є універсальним щодо пізнання майбутнім фахівцем духовних цінностей, формування художнього світогляду, що передбачає духовно-творче засвоєння змісту мистецьких творів, набуття професійних компетентностей, художньо-інтерпретаційних умінь, здатності до творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської творчості. Суб'єктивний культурно-життєвий досвід, котрий акумулюється у світогляді особистості, – результат процесу соціальної трансляції цінностей культури. Він відображається в реальній поведінці і дозволяє твердити про наявний стан культуросередовищного впливу на особистість, про рівень індивідуального сприйняття і розуміння цінностей.

Функціями когнітивно-інформаційного компоненту є пізнання-осмислення ціннісного змісту творів мистецтва, розширення художнього тезаурусу, оволодіння художньою інформацією, розвиток аксіологічної сфери, що дає змогу усвідомити, оцінити, вдосконалити власну систему духовних цінностей, свій внутрішній світ.

Успішність формування професійної культури майбутнього фахівця залежить від наявності у студента мистецтвознавчих, культурологічних, психолого-педагогічних, фахових, практично-методичних знань, які є

когнітивно-аксіологічною основою професійної культури майбутнього фахівця. Їх ґрунтовність, достатність, системність спонукає до дії. Поступово трансформуючись у переконання, знання стають поштовхом до їхнього застосування у самостійній практичній діяльності. Як складник світогляду, знання значною мірою визначають ставлення особистості до навколишньої дійсності, моральні погляди, переконання, вольові риси, характер, є одним із джерел схильностей, потреб, уподобань, інтересів, необхідною умовою розкриття і розвитку здібностей, обдаровань особистості.

У системі професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва першорядного значення набувають дисципліни музично-теоретичного та музично-виконавського циклів. Володіння музично-теоретичними знаннями і музично-виконавськими вміннями констатує сформованість музично-виконавської культури, розвиненість художнього сприйняття, художнього світогляду майбутнього викладача музичного мистецтва [21].

Об'єктивні знання і образні уявлення культивують світосприйняття людини [77; 78], тому важливими показниками сформованості професійної культури є набуття й оволодіння ґрунтовними й міцними знаннями, вміннями, оволодіння фаховими компетентностями (музично-теоретичними, музично-виконавськими, методичними, науковими, психолого-педагогічними, практичними), спрямованими на розвиток поліхудожнього світогляду, культури художнього сприйняття, емоційного інтелекту, сценічно-образного перевтілення, творчого самовияву у діяльності, критичного мислення, духовно-творчої рефлексії як унікальних інтегрованих професійних якостей, що характеризують професійну культуру майбутнього фахівця.

Важливим показником когнітивно-інформаційного компоненту вважаємо *сформованість культури художнього сприйняття*, що сприяє

розвитку художнього світогляду, емоційного інтелекту, здатності критично мислити, творити, рефлексувати.

Професійна діяльність майбутнього викладача музичного мистецтва має спрямовуватися на розвиток в особистості здатності сприймати і розуміти культурні явища «через кваліфіковане спілкування з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості» [96, с. 124–130].

Як складна творча й інтелектуально-емоційна діяльність, усвідомлене сприйняття мистецьких творів передбачає глибоке проникнення, розуміння й осягнення художньо-образного змісту твору, його глибинних змістово-смыслових прошарків, здатність адекватно оцінювати, усвідомлювати, інтерпретувати, творити й презентувати, характеризує рівень художнього розвитку особистості, її досвід спілкування з мистецькими творами, ступінь художнього мислення і творчості, і є важливим показником сформованості когнітивно-інформаційного компоненту професійної культури.

Наступним показником сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва є вміння здійснювати *аналіз музичного твору*, що свідчить про усвідомлене й адекватне розуміння змісту твору, розвиненість асоціативно-образного мислення і художнього тезаурусу, наявність загальнохудожніх, музично-теоретичних, музично-виконавських знань, здатність до інтерпретаційної свободи, творчого самовираження. Цілісно-смысловий аналіз, пошук, розуміння значень-символів твору поєднує логічне мислення і художню образність митця й свідчить про рівень сформованості культури художнього пізнання-розуміння художньо-образного змісту твору.

Отже, сформованість когнітивно-інформаційного компоненту професійної культури характеризується такими показниками:

- розвиненість художнього світогляду, культури художнього сприйняття, здатність розуміти й розкривати «художню картину світу», «дух епохи», світоглядні концепції епох, митців;

- володіння системою фахових знань (мистецтвознавчих, культурологічних, музично-теоретичних, музично-виконавських, психолого-педагогічних, практично-методичних); музично-теоретична грамотність, освіченість, ерудованість;

- здатність емоційно мислити, здійснювати художньо-інтерпретаційний аналіз твору, створювати художній діалог, розуміти художній образ у єдності форми і змісту.

Творчо-діяльнісний критерій характеризується здатністю фахівця творчо діяти, творити власне, особистісне, нове, що спричиняє зміну рівня активності середовища, приводить до розширення освітнього простору, зміни відносин з ним усіх його суб'єктів – учасників процесу освіти [57, с. 7–15].

Творчо-діяльнісний критерій засвідчує здатність майбутніх викладачів до активної творчо-пошукової, самостійно-проектувальної діяльності, сценічно-образного перевтілення, здатністю до емпатії; володіння художньо-інтерпретаційними вміннями, мистецтвом імпровізації, аранжування, творчого музикування; сценічно-виконавською і мовною культурою, вміннями здійснювати творчо-комунікативний діалог; володіння вміннями застосовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології в процесі художньо-діалогового спілкування, виявляти менеджерські якості, активність, відповідальність, креативність, самостійність, вміння організовувати заходи, створювати власні арт-проекти, ансамблі, музично-виконавські групи, колективи, брати участь у різноманітних конкурсах, фестивалях, творчих заходах, навчати і залучати до участі інших, самостійно розв'язувати завдання і проблеми, що виникають, творчо самовиражатись і самореалізовуватись у соціо-культурному середовищі.

Основою творчо-діялісного критерію є здатність майбутнього фахівця до активної творчої діяльності, у якій відбувається розвиток ціннісно-мотиваційної, художньо-інформаційної сфер особистості, поглиблюються знання, формуються здібності, професійні якості, виникає стійкий індивідуальний інтерес, особистісна зацікавленість, потреба у

вирішенні професійних завдань, прагнення до саморозвитку і самоосвіти, усвідомлення себе важливим у професії і соціумі.

Органічною основою вимірювання професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва є здатність до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності, в яких виявляється комплекс професійних особистісних якостей, зокрема, креативність, відповідальність, емпатія, здатність до співпереживання, сценічно-емоційні та вольові якості.

Використання комплексу теоретичних знань та практичних умінь не може існувати без розвинутого художньо-виконавського мислення, наявності музично-креативних здібностей, професійно-значущих особистісних якостей, зокрема володіння мистецтвом імпровізації, аранжування, творчого музикування, що визначають спроможність засвоювати та оволодівати різними видами музично-виконавської діяльності, творчо самореалізовуватися, самовдосконалюватися та самостверджуватися у різних видах музично-педагогічної та соціокультурної діяльності.

Найбільш яскраво особистість виявляється у спілкуванні, у взаємодії і співпраці з іншими членами колективу, де сумісно досягається мета, виконуються професійні обов'язки, відбувається самореалізація і самоактуалізація особистості. Тому майбутньому викладачеві музичного мистецтва необхідно володіти культурою міжособистісного спілкування, мистецтвом «демонстрації», самопрезентації, технікою педагогічного спілкування, в якій виявляються особистісні якості і від яких залежить ефективність і результативність цієї діяльності.

Вміння вести дискусію, володіти мовною культурою, розуміти гумор, використовувати зрозумілі, логічні, фонетично і граматично правильні, емоційно забарвлені, інтонаційно виражальні мовні засоби в різних умовах спілкування, володіти нормами усної та письмової мови, педагогічною технікою, вміннями використовувати психофізичний апарат виховного впливу, тобто володіти вербальними та невербальними засобами та прийомами впливу на інших (І. Зязюн).

Майбутній фахівець повинен здійснювати науково-творчу діяльність, орієнтуватись у науковій інформації, використовувати новітні технології, впроваджувати їх у навчальний процес, створювати свої власні творчі методи навчання, оригінально і самостійно вирішувати проблемні ситуації, що виникають у навчальному процесі.

Отже, творчо-діяльнісний компонент характеризується такими показниками:

- здатність майбутнього фахівця до творчо-виконавської діяльності, володіння мистецтвом творчого музикування, імпровізації, аранжування;
- володіння сценічно-виконавською культурою, здатністю до художньої ідентифікації, емоційно-образного перевтілення, емпатії;
- здатність до самостійно-пошукової, творчо-перетворювальної діяльності; володіння сучасними інформаційними технологіями, здатністю встановлювати художньо-комунікативний діалог; соціально-культурна активність.

Рефлексивно-оцінювальний компонент виявляється у спрямованості на професійну самоорганізацію майбутнього викладача музичного мистецтва, що виявляється в актуалізації процесів самопізнання, самопідготовки, самовираження, самоствердження у професійному мистецькому середовищі.

Рефлексивно-оцінювальний критерій визначає ступінь розвиненості у майбутнього фахівця рефлексивної культури, здатності критично мислити, аналізувати, адекватно й самостійно оцінювати художні явища, дії, вчинки, виражати власну думку, судження, виявляти перспективи власного професійно-культурного розвитку та саморозвитку, вміння планувати і здійснювати професійну діяльність та передбачати її результати.

Рефлексія – це роздуми, сумніви, протиріччя, висновки. Ціннісна рефлексія надає особистості свободу в процесі інтеріоризації духовних цінностей на рівні вибору, оцінювання та дії. Наприклад, особистісна перспектива очікування радості породжує стан емоційного піднесення, задоволення, мобілізує духовні сили студентів.

Здатність до ціннісно-особистісної рефлексії, наявність критичного мислення, самостійного освоєння, пізнання, сприймання, розуміння, адекватного оцінювання своїх навчальних і творчих досягнень, своєї діяльності й діяльності інших, дослідження набутого духовно-творчого досвіду, ціннісного тезаурусу.

Здатність критично мислити, аналізувати, знаходити правильне рішення, прийоми і засоби усунення недоліків, протиріч, проблемних питань, швидко й правильно реагувати на ситуацію, яка склалась; вміння надавати об'єктивну оцінку, висловлювати власну думку; доводити, аргументувати, обґрунтовувати власні судження, роз'яснювати та розв'язувати завдання, здатність надавати адекватну оцінку і самооцінку.

Розвиненість рефлексивно-оцінювальної сфери виявляється також у наявності сценічно-виконавської рефлексії, здатності швидко реагувати на обставини, які склалися, на непередбачувані ситуації.

Слід зазначити, що всі визначені критерії сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва вщерть пронизує емоційно-почуттєвий компонент, який передбачає емоційну чутливість, художню насолоду, емоційне переживання, співчуття, співпереживання, здатність проникати в глибинні прошарки твору, здатність до ідентифікації, художнього перевтілення тощо.

Для кожного компонента професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва емоції, почуття, переживання є характерними й обов'язковими, адже музика є емоційне пізнання, через емоцію ми пізнаємо світ. Емоції сприяють розкриттю змісту твору, більш глибокому проникненню і розумінню художнього образу, тобто виконують комунікативну функцію, але емоцією художнє пізнання не обмежується. Завдяки емоційно-почуттєвій діяльності активізується інтелектуально-когнітивний процес, вдосконалюються пам'ять, мислення, художня інтуїція, уява, емпатія та рефлексія, накопичується досвід, збагачуються знання, що спричиняють осмислення, систематизацію, реалізацію, вмотивованість

майбутнього фахівця щодо набуття знань, оволодіння культурою художнього сприйняття і творення.

Зазначимо, що виокремлені критерії та показники сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва взаємопов'язані, взаємодійні, взаємозумовлені, являють собою цілісне функціональне утворення. Так, сформованість мотиваційно-ціннісної сфери плідно позначається на розвитку усіх компонентів професійної культури майбутніх фахівців.

Сформованість когнітивно-інформаційної сфери майбутнього викладача зумовлює активізацію творчого потенціалу майбутнього фахівця, впливає на розвиток мотиваційно-ціннісної, емоційно-почуттєвої сфери, сприяє розвитку професійно значущих особистісних якостей та формуванню нових.

Сформованість творчо-діяльнісного компоненту плідно впливає на розвиток художньо-ціннісних орієнтацій, сприяє розвитку сценічно-образної культури, здатності встановлювати художньо-комнікативний діалог, володіти культурою міжособистісного спілкування.

На основі визначених критеріїв та показників ми виокремили чотири рівні сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва: високий (творчий), достатній (нормативний), середній (усвідомлюваний), низький (репрезентативний), які схарактеризовано і подано у Таблиці 1.3.1. (Додаток А).

Визначені критерії та показники цілком співзвучні, на нашу думку, концепції духовно-творчого розвитку особистості засобами мистецтва, дозволяють виявити рівні сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Отже, професійна діяльність викладача музичного мистецтва, як творча за своєю сутністю, передбачає діалектичну єдність розвиненості поліхудожнього світогляду, здатності розуміти художній образ у єдності змісту і форми, адекватно його оцінювати, аналізувати, розкривати сутність;

творчо музикувати, володіти художньо-комунікативними вміннями, сценічно-образною і рефлексивною культурою, здатністю до художньої емпатії, до творчого самовираження у професійній діяльності і соціокультурному середовищі.

Виконати ці завдання має фахівець з високим рівнем розвитку художнього мислення, духовно-ціннісного світогляду, культури художнього сприйняття-інтерпретації-творення, що складають сенс, зміст і сутність професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дослідження здійснено аналіз категоріально-поняттєвого апарату, що складає тезаурус проблеми дослідження, зокрема, понять «культура», «професіоналізм», «педагогічна культура», «професійно-педагогічна культура», «професійна культура». Окреслено взаємозв'язки та взаємообумовленість культури та освіти, значення музичного мистецтва в духовному розвитку особистості.

На основі аналізу наукових підходів щодо визначення досліджуваного феномену (системного, культурологічного, соціологічного, аксіологічного, особистісного, діяльнісного, творчого) обґрунтовано сутність та зміст «культури» як багатозначного і багатогранного поняття, що має надзвичайно широке смислове навантаження як у загальному його розумінні як суспільного феномена, так і в особистісному контексті.

Під культурою особистості у розділі трактується сформованість у майбутнього фахівця системи професійних компетентностей, фахових знань, умінь та навичок; здатність демонструвати високий рівень морально-естетичного та інтелектуально-емоційного розвитку; володіти розвиненим світоглядом, формами, методами, прийомами, способами міжособистісного та педагогічного спілкування; мати сформовані особистісні якості, зокрема, здатність до творчого самовираження і самореалізації, контролю та самоконтролю, емпатії та рефлексії, котрі інтериоризуються на особистісному рівні й надалі реалізуються у професійній і життєвій діяльності.

Сформульовано авторське визначення поняття «професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва». Обґрунтовано і представлено *структуру* професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, що містить *ціннісно-мотиваційний, когнітивно-інформаційний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний компоненти*.

Системно-структурний аналіз понятійного поля дослідження проблеми дослідження, змісту і структури професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва дозволив всебічно схарактеризувати досліджуваний феномен та створити основу для визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, а також для розробки ефективних педагогічних умов, котрі сприяють досягненню поставленої мети дослідження.

Критеріями сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва визначено: *ціннісно-мотиваційний*, що характеризується мірою усвідомлення системи цінностей, розумінням мети навчання, значення мистецтва у розвитку особистості, передбачає ціннісне ставлення до професії і професійної діяльності, соціально-культурну активність майбутніх фахівців, їх потребу, інтерес і здатність до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської творчості. *Когнітивно-інформаційний компонент* характеризує ступінь розвитку знаннево-пізнавальної та інтелектуально-емоційної сфери особистості майбутнього викладача, розвиненість його художнього світогляду, сформованість культури художнього сприйняття, здатність здійснювати художній діалог, розуміти художньо-образний зміст музичного твору у єдності форми і змісту. Наступний критерій сформованості професійної культури засвідчує розвиненість *творчо-діяльничої* сфери майбутніх фахівців, їх здатність до самостійної пошукової і творчо-проектувальної діяльності, володіння художньо-інтерпретаційними вміннями, культурою сценічно-образного перевтілення, здатністю до емпатії, творчого самовираження і самореалізації у різних видах музично-виконавської діяльності.

Рефлексивно-оцінювальний критерій визначає сформованість у майбутнього фахівця рефлексивної культури, здатності критично мислити, адекватно й самостійно оцінювати художні явища, власні дії, виявляти перспективи власного розвитку та саморозвитку, виражати власну думку,

судження, планувати подальшу діяльність та передбачати її результати. Виокремлено чотири умовних рівні сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва: низький (репрезентативний), середній (усвідомлюваний), достатній (нормативний), високий (творчий).

Матеріали розділу 1 висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Oseredchuk O., Nikolenko L., Dolyzni S., Ordatii N., Sitnik T., Stratan-Artyshkova T. The Usage of Modern Information Technologies for Conducting Effective Monitoring of Quality in Higher Education. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 22(1). С. 113–120. (Web of Science).
2. Ніколенко Л. І. Theoretical and methodological foundations of the formation of professional culture of the future teacher of musical art. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Кропивницький: 2022. Вип. 200. С. 202–207.
3. Ніколенко Л. І. Професійна культура в аспекті підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Кропивницький: 2018. Вип. 173. С. 269–273.
4. Ніколенко Л. І. Сутність і структура професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ : 2019. № 69. С. 144–148.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Андрущенко В. П. Конституалізація освітнього простору Європи: аксіологічний вимір. Київ: «МП Леся», 2014. 460 с.
2. Андрущенко В. П. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологосвітоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2002. 578 с.
3. Андрущенко В. П. Модернізація освіти: політика і практика / В. П. Андрущенко. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 12–15.
4. Андрущенко В. П. Педагогіка майбутнього – педагогіка компромісу / В. П. Андрущенко. *Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології*. Київ – Кіровоград, 2014. С. 16–18.
5. Андрущенко В. Філософія освіти: Навчальний посібник; за заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с. [електронний ресурс]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4052/1/Philosophy%20of%20Education.pdf>
6. Андрущенко В. П. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. *Вища освіта України*. 2015. № 3. С. 5–13.
7. Андрущенко В. П. Цивілізація культури. *Вища освіта України*. 2015. № 4. С. 5–10.
8. Андрущенко Т. Естетичне в освітньому процесі. *Філософія освіти: Навчальний посібник*; За заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с. [електронний ресурс]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4052/1/Philosophy%20of%20Education.pdf>
9. Андрущенко Т. І. Естетичний вимір філософії освіти. *Філософія освіти: навчальний посібник*; За заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с. С. 207–230.

10. Бабенко Т.В. Формування професійної культури педагога. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Випуск 140. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. 208 с. С. 31-34.
11. Безклубенко С. Д. Мистецтво: терміни та поняття: енциклопед. вид.: у 2 т.: Т.2. Київ: Інститут культурології НАН України, 2010. 256 с.
12. Бех І.Д. Виховання сучасної вузівської молоді. *Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи*. Зб. наук. праць. Вип. 3. К., 2000. С. 229–232.
13. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики* [уклад. Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Парашенко]; заг. ред. О. Овчарук. К. : К.І.С., 2004. С. 47–53.
14. Буття людини в культурі (досвід онтологічного підходу). Відп. ред. Є.К. Бистрицький. К.: Наукова думка, 1997. 176 с.
15. Бровко М.М. Мистецтво: філософсько-культурологічні виміри: монографія. Київ: Вид центр КНЛУ, 2008. 237 с.
16. Бузова О. Д. Удосконалення музичної підготовки майбутніх учителів музики засобами поліхудожнього виховання : монографія. Бердянськ, БДПУ, 2012. 168 с.
17. Великий комплексний словник української мови. Х. : Торсінг плюс, 2009. 768 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. ; Ірпінь :ВТФ «Перун», 2004. 1140 с.
19. Галета Ярослав. Соціальна зрілість як фактор професійного становлення майбутнього вчителя. *Український учитель у контексті глобалізаційних процесів: Матеріали регіональної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20 травня 2021 року*. Кропивницький: ФОП Піскова М.А., 2021. 120 с.
20. Гатальська С. М. Філософія культури. К.: Либідь, 2005. 328 с.

21. Горбенко О. Б. Музично-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва : навч.-метод. посіб. Кіровоград, 2012. 84 с.
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
23. Головіна Н. І. Філософсько-культурологічні засади дослідження феномену культури. *Філософські обрії*. 2014. № 32. С. 36–44.
24. Горизонт духовності виховання: колективна монографія. Вильнюс, 2019. 584 с.
25. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): монографія. Х. : Основа, 1998. 300 с.
26. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: [монографія]. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.
27. Гузій Н. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія [керівн. авт. кол. Н. В. Гузій]; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 432 с.
28. Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти : Науково-методичний збірник. [Ред. кол. : І.А. Зязюн, В.О. Зайчук, В.М. Доній та ін.]. К., 1995. 600 с.
29. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : Академвидав (Серія «Альма-матер»), 2012. 352 с.
30. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О. А. Дубасенюк. К., 1996. 444 с.
31. Душний А. І. Активізація творчої діяльності майбутніх учителів музики. Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. Львів, 2005. С. 73–80.

32. Елькін М. В. Формування професійної компетентності вчителя. Х. Вид. група «Основа», 2013. 112 с. *Бібліотека журналу «Управління школою»*; Вип. 5 (125).
33. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук ; гол.ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
34. Естетика : навч. посіб. [М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лазовий та ін]; за ред. В. О. Лазового. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 208 с.
35. Естетика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. [Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк]; за заг. ред. Л. Т. Левчук. – 2-ге вид, допов. і переробл. Київ : Вища шк., 2006. 431 с.; іл.
36. Естетичне виховання : Довідник [В. Мазепа (керівник авт. колективу), А. Азархін, В. Горський та ін.; упоряд. Н. Яранцева]. Київ: Політвидав України, 1988. 214 с. С. 90–91.
37. Єременко О. В. Підготовка магістрів музичного мистецтва : теорія і методика навчання : [монографія] . К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 434 с.
38. Завалко К. В. Педагогічна інноватика в теорії та практиці музичної освіти : [монографія]. Черкаси : Черкаський ЦНП, 2013. 520 с.
39. Зайцева А. Художньо-комунікативна культура як категорія мистецької освіти. *Зб. мат. конф. «Актуальні проблеми музичної освіти: історія, сьогодення, майбутнє»*. Херсон, 2017. С. 71–73.
40. Згурська Н. М. Формування музично-виконавської культури майбутнього вчителя: Автореф. дис. ... канд. пед.наук: 13.00.02. К., 2001. 16 с.
41. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери впливу, Київ: «Вища школа», 1976. 172 с.
42. Зязюн І. А. Культура в контексті політики та освіти. Мистецтво та освіта. 1998. № 2. С. 2–9.

43. Зязюн І. А. Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу. *Вища педагогічна освіта*. Наук.-метод. зб. Вип. 17. Полтава.: Полтавський педагогічний інститут, 1994. С. 66–72.

44. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії. Професійна освіта: педагогіка і психологія. За ред. І. Вільш, І. Зязюна, Т. Левицького, Н. Ничкало. К.: 1999. № 1. С. 323–334.

45. Зязюн І. Не обороняйтесь, а наступати. Зоря Полтавщини. 1985. 19 берез. (№ 65). С. 2–3.

46. Зязюн І. Канадські зустрічі. Зоря Полтавщини. 1985. 19 трав. С. 3.

47. Зязюн І. А. Г. М. Сагач. Краса педагогічної дії. Навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

48. Зязюн І. А. та інші. Педагогічна майстерність. К. : Вища школа, 1997. 345 с.

49. Зязюн І.А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти*: [монографія]. К., 2003. С. 47.

50. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

51. Кевішас І. Становлення музичної культури школяра. Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2008. 288 с.

52. Комаровська О. Духовна сфера особистості в контексті художньої обдарованості. Теорія і методика мистецької освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» 25-27 квітня 2013. Київ, 2013. Вип. 14 (19), Ч. 1. С. 6–10.

53. Комунікативна майстерність викладача: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2015. 336 с.

54. Кормич Л.І., Багацький В. В. Культурологія (історія і теорія світової культури ХХ століття) [Текст] : Навчальний посібник. Х.: Одісей, 2003. 304 с.

55. Короткий тлумачний словник української мови: близько 7000 слів. [Укл.: Д.Г. Гринчишин, В.Л. Карпова, Л.М. Полюга, М.Л. Худош, У.Я. Єдлінська; за ред. Д.Г. Гринчишина]. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2010. 600 с.

56. Косінська Н. Методологія формування сценічно-образної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі вокальної підготовки. *Theoretical foundations of pedagogy and education: collective monograph / Hritchenko T., Loiuk O., – etc. – International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 994 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.III]. С.328–341.*

57. Кремень В. Г. Освітній процес у вимірах синергетичного аналізу. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Київ – Кіровоград, 2014. С. 7–15.

58. Культурологія: Навчальний посібник: Вид 2-ге перерод. та доп. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 392 с.

59. Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник. [уклад. М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.]; За ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2004. 567 с.

60. Культурологія: Навчальний посібник. [уклад. Б. О. Парахонський, О. І. Погорілий, О. М. Йосипенко, М. А. Собуцький, М. Ю. Савельєва, О. Левцун]. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 320 с.

61. Кучерявий І. Т., Клепиков О. І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: Навч. посібник. Київ: Вища шк., 2000. 288 с.

62. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності : [навч. пос. для студ. пед. ВНЗ, аспірантів, вчителів]. К. : Богданова А. М., 2009. 328 с.

63. Лола В.Г. Технологічна культура вчителя: сутність і модель формування. Д. – ЛАНДОН-XXI, 2013. 166 с.
64. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. К. : МАУП, 1994. 196 с.
65. Лук'янова Л. Б. Соціокультурна функція освіти дорослих у сучасному суспільстві. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2010. Вип. 183, Ч. 1. С. 6–12.
66. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
67. Матвеева Л.Л. Культурологія: Курс лекцій : навч. посібник. Київ : Либідь, 2005. 512 с.
68. Менеджмент в освіті: Підручник. За ред. проф. В. Крижка. К.: Освіта України, 2020. 438 с.
69. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика. К. : Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
70. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки : теорія та історія. Суми : Наука, 2004. 210 с.
71. Москаленко В. В. Культура і особистість. Актуальні проблеми психології. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Том 11. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 12. Київ, Фенікс, 2015. С. 352–361. [електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/9983/1/Article.pdf>
72. Ничкало Н. Г. Професійна освіта. К. : Вища школа, 2000. 380 с.
73. Ничкало Н. Г. Українська наукова школа педагогічної майстерності – скарбниця сьогодення і майбутнього. *Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології*. Київ – Кіровоград, 2014. С. 22–29.
74. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 сл. Словосполучень. Укл. Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк; за ред. Л. І. Шевченко. Київ: АРІЙ, 2008. 672 с.

75. Новий словник української мови. [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. К. : АКОНІТ, 1998. Т. 3. 927 с.
76. Овчаренко Н. А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-виконавської діяльності. *Наукові записки*. Випуск 170. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 18–24.
77. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості. К. : Знання України, 2004. 264 с.
78. Орлов В. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: Теорія і технологія: Монографія; За заг. ред. І.А. Зязюна. К.: Наукова думка, 2003. 262 с.
79. Основи викладання мистецьких дисциплін : навч. посіб. За ред. О. П. Рудницької. К. : Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1998. 183 с.
80. Основи культурології: Навч. посіб. За ред.. Л. О. Сандюк та Н. В. Щубелки. К. : Центр учбової літератури, 2012. 400 с.
81. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя: Навчальний посібник. Кіровоград, РВВ КДПУ, 2006. 216 с.
82. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний та методичний аспекти : [монографія]; за наук. ред. І.А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.
83. Отич О. М. Теорія і практика художньо-естетичного розвитку майбутнього фахівця у системі професійної освіти. *Зб. наук. праць Бердянського педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Бердянськ : БДПУ, 2006. № 2. С. 72–80.
84. Падалка Г. М. Музична педагогіка : курс лекцій з актуальних проблем викладання мистецьких дисциплін у системі педагогічної освіти; за ред. В. Г. Бутенка. Херсон : ХДПІ, 1995. 104 с.

85. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика мистецьких дисциплін : [навч. посіб.]. К. : Освіта України, 2008. 274 с.

86. Падалка Г. М. Теорія і методика мистецької освіти : інноваційна проблематика [Текст]. Мистецька освіта : зміст, технології, менеджмент. Збірник наукових праць. К., 2010. Вип. 5. С. 68–83.

87. Паньків Л. І. Формування художніх орієнтацій старшокласників у процесі музично-театральної діяльності: теорія, методологія, методика : Монографія; за наук. ред. О. П. Щолокової. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 377 с.

88. Педагогіка: Підруч. для пед.ін-тів та ун-тів [Редкол.: М.Д.Ярмаченко та ін.] К.: Вища шк., 1986. 54 с.

89. Педагогіка вищої школи. [уклад. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. К. : Знання, 2007. 495 с.

90. Педагогічна майстерність : підручник для студ. вищ. пед. навч. закладів [уклад. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривоніс та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і перероб. К. : Вища школа, 2004. 422 с.

91. Педагогічна майстерність учителя: Навчальний посібник. За ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. Вид. 2-е, випр. і доп. Харків: «ОВС», 2006. 224 с.

92. Педагогічний словник. За ред. М. Д. Ярмаченка. К. : Пед. думка, 2001. 514 с.

93. Радул В.В. Педагогічна культура та соціальна зрілість вчителя: Навчальний посібник. Кіровоград, 2000. 36 с.

94. Растригіна А. Інноваційний контекст професійної підготовки майбутнього педагога-музиканта. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кіровоград, 2014. Вип. 133. С. 57–64.

95. Різник Л. Окремі аспекти формування професійної культури майбутніх соціальних педагогів. : *Наукові конференції* [електронний ресурс]. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/87>.

96. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2005. 360 с.
97. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя: навч. посібник. К. : КДП, 1992. 98 с.
98. Сабатовська І.С. Проблема професійної культури в сучасній вітчизняній соціологічній літературі. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.»*. 2002. Т. 9. С. 206–214.
99. Савченко Н. С. Формування естетичних орієнтацій молоді: [Монографія]. Дніпро: Середняк Т.К., 2021. 240 с.
100. Сегеда Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва : історія, методологія, теорія : [монографія]. К. : НПУ, 2011. 273 с.
101. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. К.: Мілені, ум, 2006. 344 с.
102. Ситник А. Професійна культура вчителя: історичні аспекти проблеми. *Школа*. 1998. № 1.
103. Сморгж Л. Естетика : навч. посібник. К. : Кондор, 2009. 334 с.
104. Соломаха С.О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури: Посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.
105. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва: монографія. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 448 с.
106. Сухомлинський В. Вибрані твори: У 5 т. К.: Рад. Школа, 1976–1977.
107. Теслюк В. М. Формування педагогічної майстерності майбутнього викладача: теоретико-методичний аспект: монографія. – К: Видавництво Ліра. К, 2018. 260 с.
108. Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник. [І.А. Зязюн, Г.Г. Філіпчук,

О.М. Отич та ін.]; за наук. ред., передм. і післямова О.М. Отич. Бердянськ : Бердянський державний педагогічний університет, 2013. 340 с.

109. Хижна О. П. Інноваційний розвиток мистецької освіти : суспільна потреба та суперечності її реалізації. Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. центру АПН України. 2010. № 2 [Спецвип. : Проект «Когнітивні процеси та творчість»]. С. 278–283.

110. Хомич Л.О. Аксіологічні основи змісту навчання і виховання майбутніх вчителів. Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології. Київ – Кіровоград, 2014. С. 89–93.

111. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти [підручник]. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.

112. Шевнюк О. Л. Культурологія: навчальний посібник. Київ : Знання, 2004. 354 с.

113. Шевченко Г. П. Освіта та духовне виховання людини. Витоки педагогічної майстерності. Сер.: Педагогічні науки. 2014. Вип. 13. С. 8–12. [електронний ресурс]. URL: [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/vpm_2014_13_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/vpm_2014_13_4%20(1).pdf)

114. Шевченко І. Л. Формування професійної культури майбутнього вчителя музики в позанавчальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Інга Леонідівна Шевченко. К., 2008. 21 с.

115. Шип С. Музична форма від звуку до стилю : навч. посібник. К. : Заповіт, 1998. 368 с.

116. Щербініна О. М. Формування музично-стильових уявлень майбутніх учителів музики у процесі інструментально-виконавської підготовки : автореф. дис.... канд. пед. наук : спец. : 13.00.02 «Теорія і методика навчання музики». Київ, 2005. 20 с.

117. Щолокова О. П. Концептуальні засади сучасної мистецько-педагогічної освіти в Україні. *Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики. Наукова школа Ольги Пилипівни Щолокової.*

Коллективна монографія [Під заг. ред. Полатайко О. М.]. Дніпропетровськ, 2014. 305 с.

118. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. Посібник. К. : Либідь, 2002. 560 с.

119. Arnold M. Culture and Anarchy. L., 1869.

120. Archer M. S. Culture and Agency: The Place of Culture in Social Theory. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010 (Revised Edition). P. XVII, 1–21.

121. Geertz C. The Interpretation of Cultures. NY.: Basic Books, 2000. P. 49.

122. Mayer J.D. The intelligence of emotional intelligence. Intelligence / J.D. Mayer, P. Salovey. Vol.17, 1993

123. Maslow A. H. Motivation and Personality (1-е видання: 1954, 2-е видання: 1970, 3-є видання: 1987).

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Освітнє культуротворче середовище у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Сучасна концепція професійної підготовки майбутніх фахівців, розуміння освіти як способу існування людини в культурі, а педагогічної діяльності як духовного, живого, творчо-діалогового спілкування зумовило визначити *педагогічні умови* формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, в яких знаходить існування, єдність і взаємодія особистостей, їх прагнення до істини, добра, краси у спільній діяльності, здійснюється духовно-творче спілкування, виникає потреба у подальшій творчості і діяльності.

Визначення нами педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва спирається на **принцип** єдності, взаємозумовленості свідомості й діяльності, відповідно до якого діяльність особистості зумовлює формування її свідомості, котрі регулюють практичну діяльність особистості.

Аналіз довідкових джерел свідчить про існування різних підходів і визначень щодо поняття «умова», «педагогічна умова», які мають спільні характеристики. Так, наприклад, у Сучасному тлумачному словнику української мови «умова» визначається, як: 1) угода, договір, усна чи письмова домовленість; 2) вимога, виконання якої забезпечує можливість здійснення договору; 3) правила, встановлені в якійсь галузі діяльності для забезпечення нормальної роботи [96, с. 618].

У Великому тлумачному словнику української мови «умова» визначається, як: 1) необхідна обставина, що уможливорює здійснення,

створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [14, с. 1506].

У Короткому тлумачному словнику української мови умова розглядається як «...сукупність явищ зовнішнього й внутрішнього середовища, що, імовірно, впливають на розвиток конкретного психічного явища, яке опосередковується активністю особистості чи групи осіб» [33, с. 206].

Узагальнюючи визначення умови у довідкових джерелах, зазначимо, що умова – це обставина, вимога, правила, рушійна сила, завдяки яким певне явище, процес, дія виникає, існує, встановлюється й сприяє надалі вдосконаленню й результативності діяльності людини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що існують різні підходи і до трактування й класифікації поняття «педагогічна умова».

У науковій праці І. Беха «Виховання особистості» знаходимо вислів Л. Виготського про те, що «необхідно заздалегідь створювати умови, які необхідні для розвитку відповідних психічних якостей, хоча вони ще «не визріли» для самостійного функціонування» [4, с. 55].

Педагогічні умови, підкреслює А. Литвин, є складником освітньої системи, цілісного педагогічного процесу, який опосередковується активністю всіх його учасників. Педагогічні умови віддзеркалюють сукупність можливостей освітнього середовища (зміст, методи, прийоми і форми навчання та виховання, програмно-методичне забезпечення освітнього процесу) і матеріально-просторового середовища (навчальне та технічне обладнання тощо), що впливають на діяльність освітньої системи. Науковець наголошує, що структура педагогічної умови містить як внутрішні елементи, котрі впливають на розвиток особистісної сфери суб'єктів освітнього процесу, так і зовнішні обставини освітнього процесу.

Важливим, зазначає А. Литвин, є належне обґрунтування педагогічних умов, що забезпечує ефективне функціонування та стійкий розвиток педагогічної системи, гарантує неперервність, підвищує якість та

ефективність освітнього процесу [39, с. 21]. Науковець визначає педагогічні умови як «комплекс спеціально спроектованих генеральних чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу й особистісні параметри всіх його учасників. Педагогічні умови забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства та запитів ринку праці, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості та створюють сприятливі можливості для виявлення її задатків, врахування потреб і формування загальнолюдських і професійно важливих якостей, ключових кваліфікацій, загальних і професійних компетенцій» [39, с. 28].

Педагогічні умови українськими науковцями визначаються як система, компонентами якої є форми, методи, умови, ситуації, що об'єктивно склалися та є визначними для досягнення педагогічної мети [64, с. 183]; як змістова характеристика компонентів педагогічної системи, яка містить зміст, форми, методи, засоби, особливості взаємодії учасників педагогічного процесу тощо; як сукупність взаємодійних і взаємозумовлених заходів, педагогічні умови забезпечують досягнення конкретної мети [25, с. 79].

Про це йдеться також у наукових роботах сучасних дослідників, зокрема, О. Комар [32], Л. Лимаренко [38], Г. Сотської [82], Т. Стратан-Артишкової [83], О. Шевцової [90] та ін., які зазначають, що педагогічні умови як взаємопов'язані елементи цілісної системи сприяють ефективності педагогічного процесу, досягненню його результативності, мети, розв'язанню поставлених завдань, охоплюють середовище, діяльність суб'єктів, зміст, форми, методи, засоби, прийоми, технології навчання, від яких залежить ефективність, цілісність і гармонійність функціонування педагогічної системи, проектування індивідуального розвитку кожного фахівця, формування його професійної культури.

Педагогічні умови – це взаємопов'язані елементи цілісної системи, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені. Педагогічні умови сприяють ефективності педагогічного процесу, досягненню мети, розв'язанню

педагогічних завдань, охоплюють середовище, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи, способи, прийоми, технології навчально-виховної взаємодії.

Педагогічні умови, що зумовлюють ефективність діяльності, підпорядковані зовнішнім (об'єктивним) і внутрішнім (суб'єктивним) чинникам, які загалом складають взаємозумовлену й взаємопов'язану цілісну систему, що становить спільну діяльність педагога і студента. Наявність цих підсистем (зовнішніх і внутрішніх), які на певному етапі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва набувають самостійності й автономності, сприяє ефективності впливу зовнішніх умов (використання відповідних технологій педагогічного впливу, зміст навчального матеріалу, міжособистісна взаємодія учасників навчального процесу тощо) та їхньої взаємодії з внутрішніми (ступень узгодженості дій викладача та студента в процесі розв'язування певних художньо-педагогічних завдань і ставленні до студента як до суб'єкта навчання, сформованість і рівень ціннісно-мотиваційної сфери студента, нахили, уподобання, зацікавленість у досягненні професійних і творчих вершин, потреба у саморозвитку, самовираженні, самореалізації [38; 83].

Психологи зазначають, що педагогічні умови слід розглядати не тільки з позиції зовнішніх впливів, обставин і чинників, сукупності об'єктів та явищ, що впливають на перебіг педагогічного процесу, тобто організаційного аспекту, а й з внутрішньої позиції, тобто у тісній взаємодії і зв'язку, оскільки освіта є єдністю суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього, сутності і явища.

Погоджуємось з висновками науковців про те, що випадково обрані педагогічні умови лише частково впливають на успішність й ефективність навчально-виховного процесу. Гнучкий комплекс умов, встановлення до них відповідних вимог, спрямованість на формування позитивної мотивації, ціннісних орієнтацій, творчу діяльність, сприяє й забезпечує розвиток і саморозвиток і студента, і викладача.

Успішний розвиток особистості залежить від внутрішніх (психологічних) умов і від зовнішніх впливів, які знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. Дієві умови управління процесом розвитку особистості необхідно шукати у самій особистості [39, с. 13], стверджує А. Литвин. Зовнішні умови впливають на розвиток особистості опосередковано через внутрішні, суб'єктивні умови, «переломлюючись» через дію внутрішніх умов, власну природу певного об'єкта чи явища. Саме внутрішні умови є причинами, рушійними силами і джерелами розвитку, саморозвитку, саморуху, а зовнішні – обставинами.

Внутрішні (суб'єктивні) умови визначають рівень професійної мотивації студентів, їх потребу у самовдосконаленні, самовираженні і самореалізації; нахили, уподобання, зацікавленість у професійному становленні і зростанні, досягненні творчих вершин. потреба у самовдосконаленні, саморозвитку, самовираженні, самореалізації, самоактуалізації у творчій діяльності.

До *зовнішніх* (об'єктивні) належать особливості організації навчально-виховного процесу, зміст навчального матеріалу, побудова міжособистісної взаємодії і співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу. Зовнішні педагогічні умови (за А. Литвиним) класифікуються на: *дидактичні*, що передбачають співпрацю, співдію і співтворчість майбутніх фахівців і викладачів, використання принципів індивідуалізації та диференціації навчання, системності й послідовності; *методичні*, що пов'язані з навчально-методичним забезпеченням процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, характеризуються сукупністю форм, методів, засобів, способів навчання, спрямованих на формування і розвиток у майбутніх викладачів музичного мистецтва їхніх професійних компетенцій; *комунікативні*, котрі передбачають використання вербальної і невербальної техніки і спрямовані на формування вмінь міжособистісного спілкування, професійно значущих особистісних якостей, котрі виявляються в техніці педагогічного спілкування як складової педагогічної майстерності майбутнього фахівця [39, с. 41];

організаційні умови, що передбачають сукупність дій, котрі спрямовані на досягнення позитивної динаміки у навчанні, результативності, прогресу у формуванні професійної культури майбутніх фахівців, зокрема, розроблення системи оцінювання набутих професійних компетенцій, створення атмосфери взаєморозуміння і співпраці, наближення структури навчального процесу до структури майбутньої педагогічної діяльності, управління і корекція процесу формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Нам імпонує визначення педагогічних умов Г. Сотською, яка зазначає, що педагогічні умови – це взаємопов'язані елементи цілісної системи, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, які сприяють досягненню педагогічної мети і вирішенню завдань та охоплюють середовище, обставини педагогічного процесу, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи й технології навчально-виховної взаємодії [84, с. 248–249].

Отже, зовнішні і внутрішні педагогічні умови є взаємозумовленими, оскільки внутрішні розуміються як психічний стан суб'єкта, його думки й почуття, через які й заломлюються зовнішні впливи. Важливими у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, на нашу думку, є зовнішні умови, що спрямовані на особистість студента, зумовлюють і спричиняють його якісні внутрішні зміни, ефективно впливають на розвиток усіх компонентів професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Аналіз наукових джерел дає змогу узагальнити, що ефективну реалізацію системи формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва забезпечують педагогічні умови, які ефективно й результативно впливають на формування визначених нами структурних компонентів професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Основними педагогічними умовами формування, що ефективною впливають на формування професійної культури майбутніх фахівців визначаємо такі:

- створення освітнього культуротворчого середовища;
- активізація і залучення майбутніх викладачів музичного мистецтва до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності;
- актуалізація і використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Розглянемо ці умови послідовно. Перша умова – створення освітнього культуротворчого середовища, котре сприятиме ефективному формуванню компонентів професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, розвитку його як конкурентоспроможного, успішного, компетентного фахівця, здатного до самовдосконалення, саморозвитку, творчого самовираження у професійній діяльності впродовж усього життя.

Освітнє культуротворче середовище як чинник соціалізації майбутнього фахівця має бути насамперед розвиваючим, добре організованим, зміст, характер і способи виконання якого повинні спрямовуватись на розвиток ціннісно-особистісної сфери майбутнього фахівця. Основною вимогою до розвивального середовища є «створення атмосфери, в якій будуть панувати гуманні відносини, довір'я, безпека, можливість особистісного зростання» [67, с. 18].

Розвиток особистості як унікальної системи особистісних сенсів, зовнішніх вражень і внутрішніх переживань, як активного суб'єкта діяльності залежить від соціальних умов, зазначають психологи (І. Бех, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.). Кожна особистість розвивається як в умовах даного загального соціального середовища (суспільства в цілому), так і в умовах «мікросередовища» і є тією призмою, через яку заломлюється вплив на особистість загального соціального середовища» [4, с. 17].

Освітнє середовище, підкреслюють науковці, має бути насамперед розвивальним і спрямовуватися на формування особистісно-мотиваційної сфери суб'єкта у процесі навчальної діяльності, а способи виконання цієї діяльності мають ставити суб'єкта в позицію творчого, дієвого, активного учасника міжособистісного спілкування.

Розвивальною є тільки та діяльність, «зміст і характер якої спрямовується на формування особистісно-мотиваційної сфери, а способи її виконання ставлять студента в позицію активно дієвого суб'єкта навчально-виховної діяльності й вимагають вияву високого рівня його активності, творчості, самостійності» [83, с. 144].

Важливим для нашого дослідження є те, що, визначаючи освітнє середовище як різноманітну полікультурну освітню систему (В. Кушнір) [37], що має мету, призначення, зміст, завдання, методи, форми, засоби і прийоми, функції і принципи реалізації та його різні типи, основну увагу науковці спрямовують на розвиток особистості, індивідуальності кожного суб'єкта навчання, розкриття його власного «Я» у процесі спільної творчої діяльності [82; 83], підкреслюючи, що середовище починається там, де відбувається зустріч того (стретіння), що вже є і того, що будується (творчість), у спільній проектувальній і прогнозувальній діяльності, в якій між окремими інститутами, програмами, суб'єктами освіти, освітніми діяльностями починають вибудовуватися певні зв'язки і відносини [83, с. 183].

Освітнє середовище, зазначає О. Савченко, «у цілому та кожен з його компонентів окремо впливають на формування професійної компетентності фахівця ..., кожен його суб'єкт змінюється сам, змінює ситуацію навколо себе, наповнює освітнє середовище новими знаннями, досвідом, способами діяльності, формує нові потреби» [80].

Як зазначає В. Радул, у педагогіці освітнє середовище закладу освіти розуміють як систему впливу та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні в межах організованого освітнього процесу [67; 68].

Упроваджуючи у науковий обіг поняття «освітнє середовище», Л. Масол стверджує, що середовище мистецької освіти, – це естетичне оточення учня в шкільному житті, сукупність об'єктивних зовнішніх умов і факторів, соціальних об'єктів і мистецьких предметів, необхідних для її успішного функціонування. Це система цілеспрямованих естетико-педагогічних впливів на художній розвиток школяра на уроках мистецтва, а також інтенсифікація додаткових естетичних чинників, які містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні. Естетизація загальноосвітньої сфери й середовища містить комплекс організованих і спрямованих певним чином художньо-педагогічних заходів (мистецькі акції та дії), що змінюють якісні параметри навчально-виховного процесу, всього освітянського простору закладу, життєдіяльності учнів у школі й поза її межами й разом із сукупністю сучасних засобів навчання сприяють входженню учнів в енергетичне поле мистецьких цінностей, посилюючи їхній ціннісно-емоційний резонанс і поліхудожній вплив [41, с. 267].

Відомі педагоги минулого (Я. Коменський, Я. Корчак, В. Сухомлинський та ін.), надаючи значущості розвитку творчої, активної особистості, підкреслювали важливість створення творчого освітнього середовища, котре сприяє розвитку творчих якостей учня та забезпечує свободу їх розвитку.

Сучасні українські науковці і дослідники виокремлюють різні види освітнього середовища:

- спрямованість освітнього середовища на ефективність культурно-освітнього середовища як умови ефективної педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу (О. Реброва) [70, с. 165]);

- культурно-естетичне середовище, в якому майбутній фахівець є суб'єктом творчості і носієм культурно-естетичних цінностей (Г. Сотська) [82, с. 255];

- освітнє художньо-творче середовище, котре відображає залежність і взаємодію творчого й професійного розвитку особистості майбутнього педагога (Л. Лимаренко) [38];

- художньо-творче середовище (О. Шевцова) [90], що забезпечує розвиток творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва, вияв його здібностей і таланту, створює можливості для творчої самореалізації, виховує потребу в самовираженні й самоутвердженні майбутнього фахівця.

Визначена нами педагогічна умова – створення освітнього культуротворчого середовища передбачає опанування студентами культурними цінностями суспільства, залучення майбутніх фахівців у цілісний процес сприйняття-інтерпретації-творення, забезпечує особистісний розвиток кожного студента, збагачення його внутрішнього світу, духовних якостей, сприяє засвоєнню способів дій, розвитку інтелектуально-емоційного мислення, що набувають відповідної культурної форми.

Освітнє культуротворче середовище як підсистема освітнього середовища характеризується цілісністю й поліфункціональністю. Підґрунтям до визначення педагогічних чинників формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва є гуманістичний, особистісно орієнтований підхід. У цьому полягає сутність розробленої концепції філософії освіти І. Зязюна, на думку якого сенс і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб «освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Під освітою, підкреслює вчений, розуміється процес входження людини в життя суспільства, в цілісний світ живої і «неживої» природи. Отже, система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя людини» [27, с. 14].

Місія педагога, вчителя, вихователя – культуротворча. У наукових працях І.Зязюна читаємо, що культура народів і держав як найважливіший із показників їхнього поступу завдяки особливій культуротворчій місії педагога, вчителя, який творить найбільшу, найвагомішу, найнеобхіднішу

цінність – Людину. Основоположним критерієм цієї цінності є шанобливе, гуманне ставлення до іншої Людини, а отже – до іншої Країни, до іншого Народу.

Навчання в школі, зазначає педагог, є специфічною формою спільної життєдіяльності вчителя і учнів. Вони в школі не просто вступають у суспільні відносини, виконують соціальні ролі, визначені їхнім офіційним статусом (роль учителя і роль учня), а є насамперед носіями суто людських якостей, потреб, мотивів. Тому діяльність учителя і учнів у школі має будуватися на гуманістичних, особистісно орієнтованих засадах, які забезпечили б їм можливість встановлення добрих, суто людських взаємин, розуміння одне одного, взаємоповаги, виховання Особистості, «облагородженої великою метою Добра й Любові, Істини й Краси» (І.Зязюн), розуміння природи особистісної сутності. На думку вченого, «особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. Адже смисл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками з сутнісними складниками людського буття. Особистість і Людина відрізняються тим, що перша є способом, інструментом, засобом організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість в другій» [29, с. 326]. Означена ідея покладена в основу філософського концепту «олюднення» людини, що стала наріжним каменем філософсько аксіологічної концепції вченого, яка реалізовується.

Гуманістичний підхід не зводиться до якихось конкретних технологій чи методів навчання – це цілісна орієнтація, в основі якої – перебудова особистісних установок педагога. Гуманістичний підхід в освіті, підкреслює І. Зязюн, апелює до індивідуалізації і диференціації навчання, що передбачає використання нормативів і відповідно програм розвитку, до радості учня, до процесу творчості. Найважливіше в даному підході – формування в учнів не лише нормативних знань, але передусім механізмів самонавчання і самовиховання з врахуванням максимального включення індивідуальних здібностей кожного учня,

У сьогоденних науково-технічних пошуках, зауважує І. Бех, основне місце посідає ідея співтворчості дорослого й дитини, витоком якої є первинна «двоєдиність» (тілесна і духовна, матері і дитини), а наслідком – діалогічність свідомості суб'єкта. Питання суб'єктно-суб'єктних та діалогічних стосунків у педагогічному процесі розглядають українські вчені, зокрема, І. Бех, І. Зязюн, Н. Ничкало, О. Рудницька, О. Щолокова та ін., у працях яких підкреслюється, що саме діалогічна спрямованість пошуково-пізнавальної активності учня (студента) дає змогу вчителю (викладачеві) успішно керувати функціонуванням навчальних проблемних ситуацій», формувати активних суб'єктів діяльності.

У педагогічній дії, зазначає І. Зязюн, є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом.

Мудрість педагога як старшого товариша, як людини полягає у допомозі, поясненні, наданні можливості зрозуміти, осмислити, осягнути, підтримати. Співчуття і співпереживання, взаємодія і готовність допомогти у вирішенні питання, проблеми, а не судити і повчати, тобто, здатність і вміння створити діалог як шлях до знаходження правди, істини, як спілкування, в якому панує взаєморозуміння і взаємодопомога.

Педагогічний процес – це життєва єдність. Як мозаїчна «полізустріч» різних світів, різних реальностей, які переплелися у педагогічному процесі, зазначає В. Кушнір, здійснюється не тільки «парами», а всіма різними за природою складниками, передбачає «зустріч» особистостей, парадигм, підходів, методів і т.п., раціонального й чуттєвого, об'єктного й суб'єктного, закономірного й хаотичного, поступального й катастрофічного, монологічного й діалогічного, субкультур і контркультур і т.д., процес

взаємодій на основі доповнювальності, участь (у свідомості, почуттях, вчинках) у живому бутті» [37, с. 130], живий досвід пізнання педагогічної реальності й себе в цій реальності.

Культура педагогічного процесу складається у результаті взаємодій, взаємовпливів культур суб'єктів педагогічного процесу, спілкування. Звичайно, тут мають місце й норми поведінки, які відіграють гомеостатичну роль. Культура педагогічного процесу формується, з одного боку, як саморозвивальна система, а з другого – під впливом зовнішнього середовища, загальносуспільної культури. (В. Кушнір).

Педагогічний процес має свою культуру, яка визначається педагогічною і загальною культурою учителів, культурою учнів, культурою спілкування, естетичною культурою і т.п. Культура особистості визначається її певним духовним станом, полягає не в дотримуванні етичних, моральних, традиційних, ціннісних та інших норм, а у внутрішніх переконаннях, бажаннях, мотивах, потребах, які виражають духовний стан людини.

Погоджуємось із висловами науковців про те, що вчитель (педагог, викладач, вихователь) не стільки вчить і виховує, скільки актуалізує, стимулює бажання, прагнення студента до загального професійного розвитку, створює умови для його саморозвитку, саморуху, самовдосконалення.

Тому, на нашу думку, особливого значення і важливості набуває діалогічний рівень взаємодії і спілкування, який значною мірою залежить від особистості викладача, розвитку його професійної культури, вмінь встановлювати діалог, створювати довірливу атмосферу, виявляти довіру, емпатію, допомагати майбутнім фахівцям долати психологічні й поведінкові бар'єри, створювати атмосферу й умови для позитивного спілкування.

Викладач, який здатний компетентно виконувати і відповідально ставитись до професійно-соціальних обов'язків, продукувати й впроваджувати нові технології, ідеї, розширювати простір відтворення загальної і професійної культури, створювати умови для саморозвитку

особистості майбутнього фахівця привернути до себе увагу своєю ерудованістю, освіченістю, знаннями, творчістю, розумінням ситуації, толерантністю, який надає підтримку, допомагає заслуговує довіру і повагу студентської аудиторії. Такі гуманні, ціннісні аспекти є визначальними для розвитку професійної культури майбутнього фахівця, його творчих якостей, гармонії стосунків і максимально сприяють розвитку суб'єктності кожного студента.

Як суб'єкт освітнього процесу, викладач повинен визнавати право бути суб'єктами і за учнями (студентами), бути здатним довести їх до рівня самоврядування в умовах довірливого спілкування, співпраці, співробітництва, забезпечити право на вибір, на власну гідність, на повагу [16, с. 67].

Сутність такої «педагогіки співробітництва» (за О. Вишневським), психологічну основу якої становлять суб'єкт-суб'єктні стосунки, полягає в гуманному ставленні до учня, демократичному способі співпраці, який «не відкидає різниці» у життєвому досвіді, знаннях педагога і учня, але «передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довір'я, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість» [16, с. 67–68].

Поважаючи, розуміючи світоглядні позиції, враховуючи досвід студента, його суб'єктивну думку, емоційно-позитивно налаштовуючи на процес міжособистісного і художньо-педагогічного спілкування, викладач надає йому (студенту, учню) можливість свободи самовираження у творчості, неповторно-індивідуального самовияву у різних видах музичного виконавства, розвиваючи таким чином особистісні якості, що виявляються і трансформуються у професійні. Суб'єктність викладача передбачає його системну цілісність усіх його, складних і суперечливих якостей, в першу чергу психічних станів й властивостей його свідомого і несвідомого. Суб'єктність викладача і студента передбачає їх творчість, у якій особистість не тільки виявляється і проявляється, а й створюється та визначається [83].

Ознаками суб'єктності науковці визначають інтерес, віру у свої творчі можливості, ініціативність, активність, розуміння доцільності здійснення цієї діяльності, прагнення стати лідером, самовиразитись у навчанні і самотворчості, бажання виявити та удосконалити свої здібності, розкрити творчі можливості, вираженням своєї сутності, індивідуальності, неповторності, феноменальності майбутнього фахівця [83]. Отже, спостерігаємо тісний зв'язок із особистісно зорієнтованим підходом, котрий сприяє творчому розвитку кожного студента відповідно рівню їх фахової підготовки, знань, досвіду, сформованості вмінь та навичок, особливостям емоційно-психологічного стану, на засадах взаєморозуміння, співпраці і співдії. Прикладом є музично-виконавська діяльність, залучення до якої сприяє встановленню партнерських стосунків між викладачем і студентом, розвитку творчої свободи, активності, самостійності, здатності до самоствердження, самовираження, самоактуалізації кожного майбутнього фахівця.

Перспективи гуманізації освіти, підкреслює О. Рудницька, пов'язані з мистецтвом, що стає дедалі вагомішим чинником у галузі педагогічних знань як своєрідний регулятивний інструмент впливу на становлення особистості, засобами якого здійснюється розвиток духовної культури особистості, реалізується діалогічний підхід в педагогічному процесі, орієнтація на творчу спрямованість майбутнього вчителя [75]. Особистість завжди «колективно-загальна» й завжди «індивідуально-окрема». Саме у діалозі, діалогічній спільності, через процеси ідентифікації-відособлення зберігається як індивідуально-окреме, так і колективно-загальне [37, с. 26].

Про це зазначається також у наукових працях відомих педагогів-музикантів, зокрема, А. Авдієвського, А. Болгарського, А. Козир, Н. Овчаренко, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Паньків, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін., які стверджують, що компетентнісний та особистісно орієнтований підходи є перспективним напрямом розвитку мистецької освіти, оскільки, зазначає О. Олексюк, спрямовуються на

впровадження різноманітних форм діалогічного спілкування, що зумовлено специфікою музично-освітнього процесу [51, с. 14].

Гуманістичний, особистісно орієнтований, компетентнісний підходи, підкреслює Г. Падалка, передбачають використання різних форм суб'єкт-суб'єктного (діалогічного) спілкування й сприяють розвитку самостійності, толерантності, здатності до рефлексії, артистизму, художньої та мовної культури [59]. Як основа у розвитку професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, діалогічна взаємодія виникає у різних формах і видах музично-виконавської діяльності: у процесі художнього сприйняття-слухання, розуміння-усвідомлення змісту музичного твору; у процесі художнього виконання, інтерпретації, співавторства; у процесі співтворчості і власної творчості.

Складний процес художньо-діалогового спілкування сприяє створенню емоційно-духовної атмосфери, регуляції розвитку музично-асоціативного мислення, активізації і спонукання до самостійності, творчого пошуку, свободи самовираження як складників професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Таким чином, принцип діалогічності, що зумовлений самим змістом музично-педагогічної діяльності, виявляється як у процесі художнього спілкування студента з музичним твором (сприйняття-розуміння-оцінці-творенні художньо-образного змісту твору), так і в процесі міжособистісного спілкування (викладач-студент) й ґрунтується, з одного боку, на складному, активному діалозі неповторно індивідуальної особистості майбутнього фахівця з музичним твором, а з іншого, – на суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача і студента.

У формуванні професійної культури важливу роль мають індивідуальний та диференційований підходи, які сприяють виявленню індивідуальних особливостей, творчих якостей й здатності до самовираження кожного студента, враховуючи їх потреби, інтереси, здібності, нахили, уподобання. У зв'язку з цим, важливим є принцип варіативності, що

забезпечує доцільне використання різних форм, методів, способів, прийомів, позитивно впливає на актуалізацію емоційно-почуттєвої та інтелектуально-пізнавальної сфер студентів, сприяє посиленню мотивації майбутніх фахівців до творчості.

Психологи стверджують, що вплив середовища визначається діяльністю суб'єкта, під впливом якої середовище перетворюється й під час перетворень змінюється й сама особистість (І. Бех, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.), адже людина не пасивний продукт середовища, зазначає В. Радул. Змінюючи середовище, вона тим самим змінює саму себе [67, с. 19].

Метазаконом розвивального навчання й виховання є перетворення знань на діяння, тобто провідним чинником розвитку особистості визнається діяльність, у процесі якої формується творча індивідуальність, відбувається духовне зростання, оновлення, саморозкриття, самовираження, самоздійснення, саморозвиток особистості майбутнього фахівця (І. Бех, І. Зязюн, В. Радул, О. Рудницька та ін.). На це акцентують увагу науковці, проголошуючи, що основа і суть особистості полягає не у природних задатках, здібностях, здобутих знаннях, вміннях та навичках, а у тій системі діяльностей, які реалізуються цими вміннями та знаннями. Тому наступною ефективною педагогічною умовою формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва визначаємо активізацію і залучення майбутніх викладачів музичного мистецтва до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності.

2.2. Активізація і залучення майбутніх фахівців до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності

Визначення нами наступної педагогічної умови спирається на положення Закону «Про освіту» (21 ст.), у якій наголошується, що залучення особистості до культурних цінностей, формування естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій особи відбувається в процесі активної мистецької діяльності.

Розкриваючи залежність розвитку особистості від соціальних умов, психологи підкреслюють, що людина як унікальна система особистісних смислів, індивідуально своєрідних способів упорядкування зовнішніх вражень і внутрішніх переживань є активним суб'єктом діяльності.

Важливу роль в оволодінні професією в житті кожної особистості, підкреслює І. Бех, виступає самоактуалізація особистості у різних видах діяльності, професійна діяльність водночас служить і одним із основних способів життєвого самовизначення [4, с. 228].

Як зазначалось у I розділі нашого дослідження, професійна культура, як інтегроване утворення, ґрунтується на професійно значущих особистісних якостях, котрі, трансформуючись у вміння, виявляються у різних формах і видах діяльності, втілюються й вдосконалюються у професійному досвіді, детермінують розвиток творчих якостей, потребу у самовираженні й самоактуалізації, бажання й здатність досягти вершин свого розвитку, проявити свої здібності, можливості, таланти, високий рівень креативності, творчості, самостійності [90, с. 145-149].

Цінність творчого самовираження, пише О. Рудницька, полягає в тому, що воно доповнює опановані знання та вміння багатством внутрішніх переживань, активізує образи підсвідомості й у такий спосіб сприяє цілісному розвитку особистості, формуванню «Я-концепції», асоціативного уявлення, фантазії, самостійних оцінних суджень, розвитку «здатності до переживання почуттів натхнення, окрилення, захоплення від діяльності,

готовності помічати і формулювати альтернативи, брати під сумнів навіть авторитетні думки, бачити об'єкт з нового боку, робити оригінальні висновки, імпровізувати тощо» [77, с. 96], що набуває особливої значущості й вагомості у процесі набуття досвіду художнього спілкування з різними видами музично-виконавської діяльності.

Розвиток цих якостей відбувається у процесі повноцінного сприйняття суб'єктом творів мистецтва, глибина яких «криється в здатності осмислювати людський досвід на такому рівні, на якому він водночас виявляється і як універсальна загальність, і як неповторна індивідуальність, завдяки чому стає можливим залучити до світу художньої реальності кожна людину. Причетність до загальнолюдського досвіду допомагає їй виробити власну життєву позицію, усвідомити моральні зв'язки з іншими людьми і з людством у цілому» [77, с. 58]. Під впливом художніх образів безпосередні почуття переходять в естетичні, духовні, етичні уявлення суб'єкта як ціннісний акт осягнення світу та самопізнання власної індивідуальної сутності [77, с. 58].

Гуманістична природа мистецтва полягає в тому, що воно збагачує духовний світ особистості, її емоції і почуття, розширює коло інтересів, уподобань, розкриваючи людині безмежно-прекрасний навколишній світ через художні образи. Пізнати художньо-образний зміст твору можливо за допомогою діяльності всього психофізичного апарату, яка заснована на діалектичній єдності свідомого і підсвідомого, чуттєвого і раціонального, як синтез задатків і навчання і т.п.

Слід зазначити, що в свою чергу розкриття художнього образу потребує підготовленого суб'єкта сприйняття, співпереживати, захоплюватись, «занурюватись» в глибинні прошарки мистецького твору, ідентифікувати себе з художнім образом, творити його, вступати у діалог з автором і самим собою.

Природа мистецтва зумовлена моделлю творчої діяльності людини й спрямована назовні: пізнання, оцінювання, творення, спілкування,

відображення цілісності буття, сприяння цілісному сприйняттю світу [2, с. 213] та усередину: самооцінювання, самотворення, самоспілкування, самопізнання людини в суспільно-історичному, соціальному, національному розумінні [65, с. 54-55].

Підкреслюючи важливість діяльнісного підходу в духовно-творчому розвитку особистості, вчені зазначають, що саме мистецтву, котре існує у єдності й у співвідношенні творчості, виконавства і слухання через сприйняття, й задовольняє універсальну потребу людини осягати навколишню дійсність у різних формах людської чуттєвості, належить провідна роль у розвитку культури О. Рудницька [76, с. 51].

У творчій діяльності виявляється особистісне ставлення до навколишнього середовища, його розуміння, бачення, втілення, внаслідок чого відбувається духовний розвиток особистості, удосконалення творчих здібностей і обдаровань, активізація потенційних можливостей, тобто всього, що детермінує подальшу творчу діяльність та підвищує її значущість для себе та для інших. Саме в активній творчій діяльності, відбувається самоактуалізація, самоствердження, саморозвиток, самовираження, самореалізація особистості.

На визначення діяльнісного підходу вказують педагоги (О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, М. Ржецький, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Масол та ін.), визначаючи однією із сутнісних ознак професіоналізму майбутнього фахівця музичного мистецтва художню інтерпретацію, підкреслюють важливість і доцільність розвитку культури особистості в активній творчій діяльності.

Наведемо деякі загальновизнані визначення мистецтвознавців, педагогів-музикантів щодо важливості здійснення діяльнісного підходу у розвитку особистості майбутнього викладача музичного мистецтва.

- суть мистецької освіти – пізнання творів мистецтва, їх інтерпретація і творення, що реалізуються не тільки через оволодіння відповідними знаннями, а й, насамперед, у діяльнісній формі (Г. Падалка);

- специфічною ознакою музичного виконавства й основою всіх видів музично-виконавської діяльності є художня інтерпретація (Є. Гуренко);

- професійна діяльність викладача мистецьких дисциплін спрямована на розвиток здатності особистості до сприймання і розуміння культурних явищ через кваліфіковане спілкування з мистецтвом до розвитку духовно повноцінної особистості (О. Рудницька);

- особистість майбутнього фахівця розвивається, формується і реалізується в художній інтерпретації і через художню інтерпретацію, у процесі якої (від первинного створення художнього образу до виконавства музичного твору), відбувається творча самореалізація майбутнього фахівця (О. Олексюк).

Отже, найсуттєвішим чинником здійснення ефективної професійної діяльності, основою професіоналізму майбутнього викладача музичного мистецтва є художня «тріада» – сприйняття-інтерпретація-творення, котра знаходить свою реалізацію у різних видах музично-виконавської діяльності.

Залучаючи суб'єкта сприйняття до різних видів музично-виконавської діяльності, а саме: 1) у процес свідомого сприйняття-слухання, асоціативно-образного мислення, що передбачає розуміння жанрово-стильових особливостей твору, його структурно-формоутворювальної, інтонаційно-образної виражальності (мелодійної, гармонійної, ладової, тембральної, динамічної тощо), тобто сприйняття художнього образу у єдності форми і змісту; 2) у процес виконавство-інтерпретація, що містить здатність до емоційного співпереживання, емпатія, співтворчість, співавторство, критичне судження, оцінку; 3) до активної творчості (музикування, імпровізація, власне творення, художньо-проекувальна діяльність, аналіз, рефлексія), музично-просвітницька, соціально-культурна діяльність та інші взаємодійні активні форми мистецької діяльності, можна досягти високого рівня розвитку професійної культури, розкрити індивідуально-неповторні творчі прояви, здібності, таланти кожного студента, надати свободу самовираження, впевненості в інших видах мистецької творчості. У такий спосіб, професійна

культура майбутнього викладача набуває внутрішньої духовності, значущості, художності, досконалості.

Слід зазначити, що кожен вид музично-виконавської діяльності не може окремо ефективно впливати на формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. Це стверджують у своїх працях відомі вчені, педагоги-музиканти (О. Костюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.), оскільки «кожен із видів музичної діяльності (слухання, критичне судження, виконання, творчість) відрізняються один від одного за предметом, за способами дії, за характером впливу, в кожному з них вирішуються як загальні, так і специфічні завдання музичного розвитку особи. Тому окремо вони не можуть забезпечити процес освоєння музики. І цілісна концепція музично-естетичного розвитку молоді мусить враховувати всі ці аспекти активності особистості. Тільки комплекс основних видів музичної діяльності створює необхідні передумови для ефективного здійснення цього процесу [77, с. 28]; «і творчість, і виконавство, і сприймання за своєю природою є музичним пізнанням, і саме «завдяки функціональному їх взаємозв'язку музичка існує як вид мистецтва, як форма суспільної свідомості» О. Костюк [34, с. 12].

Тому вважаємо доцільним розкрити внутрішню структуру, взаємозв'язки, специфіку й особливості взаємодійних процесів художнього сприйняття, художньої інтерпретації, творення, що уможливить виявити шляхи розвитку, форми, методи і прийоми формування професійної культури майбутніх фахівців.

За твердженням психологів (Б. Асаф'єв, Л. Виготський, Є. Гуренко, О. Костюк, П. Якобсон та ін.), педагогів (Г. Падалка, О. Рудницька, О. Олексюк та ін.), саме художнє сприйняття, котре тлумачиться вченими як «сприйняття-мислення», «слухання-розуміння», «пізнання-усвідомлення», «сприйняття-розуміння» й існує у єдності виконавства, інтерпретації, творчості, сприяє розвитку ціннісно-мотиваційної, емоційно-інтелектуальної, оцінювально-рефлексивної сфер особистості.

Вплив художнього сприйняття на формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва підтверджує теза Б. Асаф'єва, який писав, що іноді сума знань буває менш корисною, аніж розвинена готовність до спостереження явищ та їх узагальнення. Ці якості формуються у процесі художнього спілкування з музичними творами, адже музика як мистецтво, що розгортається у часі, вимагає від того, хто її сприймає, здатності уважно слідкувати за логікою її розвитку, за зміною характерів емоційних образів, що контрастують між собою і доповнюють один одного. Встановлення зв'язків між окремими музичними звучаннями, рухом голосів і гармоній, виробляє здатність до сприйняття явищ, що відбуваються навколо, до передбачення їх наслідків [78].

Художнє сприйняття, як процес освоєння мистецьких цінностей, є тим шляхом, по якому відбувається розвиток і наповнення духовного світу особистості високим суспільним змістом, формування у нього моральних принципів, поведінки, світоглядних позицій. І тому зростання пізнавально-виховного впливу музики, вказує О. Рудницька, «безперечно передбачає передусім розвиток здатності особистості до сприйняття, від досконалості якого значною мірою залежить розуміння молодим слухачем ідейно-образного змісту твору» [78, с. 27].

Психолог П. Якобсон у праці «Психологія художнього сприймання» вказує, що розвиток художнього сприйняття передбачає виникнення в особистості інтересу до художнього пізнання, до спілкування з мистецтвом. Надалі, зазначає автор, в особистості виникає установка на те, щоб уважно, відповідально і серйозно ставитись до того, що вона (людина) почує, побачить, прочитає.

Традиційно, стверджують науковці, музичне сприйняття розглядається у двох аспектах: 1) як суто психічний процес прямого відображення сенсорної (звукової) інформації, що виникає за умови безпосереднього слухання музичного твору; 2) як специфічний вид духовно-практичної діяльності, який містить інтелектуальний рівень осягнення змістового образу

музичного твору, являє собою складну «комплексну» психічну діяльність (О. Костюк) [31], цілісний процес, що відбувається водночас у формі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення і має «виключне значення для формування «розумово-почуттєвої активності» О. Рудницька [77, с. 26].

Складна структура свідомого сприйняття, підкреслює О. Рудницька, дозволяє визначити його як більш широке поняття, ніж первинне сприймання музичних звучань на безпосередньо-відображувальному рівні, їх емоційно-інтуїтивне слухання-почуття [77, с. 26]. Це тільки перший шабель до поступового, повноцінного осягнення ідейно-образної концепції твору, усвідомлення його змісту, що й «створює необхідні умови для суспільно-виховної дії мистецтва» [77, с. 26].

У праці Б. Теплова «Психологія музичних здібностей» зазначається, що у структурі художнього сприйняття особливого значення набуває емоційний компонент, адже, музика – це емоційне пізнання, саме через емоцію в музиці ми пізнаємо світ.

«Пізнання» – це процес і результат узагальнення й усвідомлення інтонаційно-сміслових значень, мови мистецтва, діалогова взаємодія суб'єкта і об'єкта, які вступають у художньо-діалогове спілкування, виявлення форми і змісту твору в їх єдності, оволодіння новими знаннями, новою художньою інформацією [83, с. 88].

Таким чином, емоційна реакція, що виникає й супроводжує процес художнього сприйняття, художньо-почуттєвий відгук, сприяє активізації творчих сил суб'єкта, що сприймає, виникненню у нього асоціативно-образних уявлень, свободи творчого пошуку, фантазії, уяви, котрі спрямовуються на створення, розуміння, пізнання художнього образу.

Мистецтвознавці акцентують увагу на тому, що мистецтво – це сфера перш за все творчої, а не репродуктивної діяльності, і тому воно не створює суворо формалізованих програм для виробництва унікальних результатів. У цьому полягає його основне набуття. По-друге, матеріальні якості продуктів мистецької діяльності більшою мірою позбавлені функціональної

спеціалізації і звернуті до чуттєво-образного змісту, під оболонкою якого, власне, й відбувається вся внутрішня робота «споживання» мистецтва» [42; 57; 89].

Сприйняття мистецьких цінностей як творчий процес, надає унікальну можливість «...особистісно пережитий чужий досвід, зберігаючи власну автономність, «перебування» в образі інших, зумовлює таку універсальну самовизначеність, якої людина не досягла б, користуючись лише засобами наукового пізнання» [77, с. 12].

Специфічний вид духовно-практичної діяльності, який є основою музичного пізнання, що зумовлено професією, музично-педагогічною діяльністю майбутнього викладача музичного мистецтва, містить інтелектуальний рівень осягнення художньо-образного змісту музичного твору, відбувається у формі відчуттів, сприймання, уявлень, асоціативного мислення, оцінки, рефлексії (О. Рудницька), передбачає співавторство того, хто сприймає, його вміння прочитати «другу» реальність і спроектувати її на навколишнє життя, прагнення й готовність до здійснення творчої діяльності, тобто являє собою комплексну психічну діяльність (О. Костюк) [34, с.70].

Науковці підкреслюють, що процес художнього сприйняття вщерть пронизує емоційно-почуттєвий компонент, але емоцією художнє сприйняття не закінчується, а супроводжується складною розумово-пізнавальною, інтелектуально-аналітичною діяльністю свідомості особистості. І тільки за умови органічного поєднання емоційного та інтелектуального компонентів художнього сприйняття, що приводять у рух всі складові психіки, її репродуктивних і продуктивних механізмів, свідомих і несвідомих, відбувається інтеріоризація духовно-ціннісного змісту музичного твору, «вживання», «ефект емоційної ідентифікації», «феномен проникнення» у глибинні прошарки твору, у культурний контекст суспільства, у сферу людських почуттів, стосунків, досвіду.

Такі «глибокодумні (за Б. Тепловим), «розумні» (за Л. Виготським), інтелектуальні емоції є основою процесу художнього сприйняття. Вони

сприяють активізації процесу художнього мислення, спонукають до творчого пошуку і власного творення.

Як складна емоційно-інтелектуальна і творча діяльність, художнє сприйняття характеризується як (когерентна (від лат – *hoerentia* – зв'язок) реальність, єдність людської свідомості і художніх об'єктів, в якій реципієнт, що сприймає мистецтво, – головна складова цього процесу (Л. Виготський).

Як процес пізнання-мислення, розуміння художньо-ціннісного змісту твору, сприйняття-інтерпретація є тим шляхом, котрий сприяє розвитку духовного світу особистості, наповнення його суспільним змістом, формування моральних принципів, поведінки, світоглядних позицій, життєвих установок.

Як результат, – формується ціннісно-мотиваційна й пізнавально-інформаційна сфера особистості, її погляди, переконання, інтереси, уподобання, критичне мислення, оцінка, судження. Це відбувається за умов, якщо суб'єкт володіє розвиненою творчою уявою, багатим асоціативно-образним фондом, «банком» художніх емоцій, необхідними знаннями, вміннями і навичками, тобто культурою художнього сприйняття.

Від рівня художнього сприйняття, здатності адекватно інтерпретувати музичний образ, створювати його, залежить духовний розвиток особистості особистості, її освіченість, ерудиція, творчий потенціал, формування таких професійно особистісних якостей, як педагогічна спостережливість, тактовність, уява, здатність до співпереживання, емпатії, рефлексії, а також художньо-діалогових та художньо-інтерпретаційних умінь, що характеризують професійну культуру майбутнього викладача музичного мистецтва.

У пошуках структури художнього сприйняття науковці виокремлюють такі його характеристики «переживання, роздуми, інтерпретація, співтворчість, естетична насолода, розкриття змісту твору» (М. Каган); емоційно-естетичний відгук, слухова диференціація звукового потоку,

асоціативна зорова активність (О. Костюк); безпосередньо-відображувальний рівень сприйняття, проміжний рівень осягнення ладово-гармонічних тяготінь і переживання метроритму, найвищий рівень інтелектуального усвідомлення художнього змісту (С. Раппопорт); перцептивне сприймання музичних звучань, їх слухове розрізнювання; аналіз виразно-сміслового значення музичної мови, її розуміння; естетична оцінка емоційно-образного змісту музики, її інтерпретація (О. Рудницька) [77, с. 29].

Як бачимо, у структурі художнього сприйняття умовно виокремлюються три етапи: початковий (відображувальний, емоційно-почуттєвий, перцептивний); усвідомлюваний, (інтелектуально-розумовий, аналітично-смісловий); заключний (оцінювальний, рефлексивний, інтерпретаційний). Саме на завершальному етапі відбувається інтерпретація художнього образу, його тлумачення і розуміння, трансформація змісту вихідного тексту в іншу знаково-сміслову систему, завдяки чому музика існує як форма суспільної свідомості [34].

Термін «інтерпретація» походить від латинського слова «interpretatio» (тлумачення, трактування), визначає творче розкриття художньо-образного змісту музичного твору, його сутності та реалізації цього розуміння-пізнання у власному виконанні, трактуванні, індивідуально-образному й емоційно-почуттєвому переживанні й тлумаченні виконавцем композиторського задуму, тобто виявити творче ставлення, власні почуття і переживання.

Підкреслимо, що у цій художньо-творчій «тріаді» суттєвого значення набуває асоціативно-образне мислення суб'єкта сприйняття, наявність різного роду асоціацій (життєвих, художніх, міжхудожніх), у яких концентрується рефлексивний дух, і котрі сприяють виникненню творчої уяви, фантазії, активізують процес художнього пізнання-співпереживання, спричиняють внутрішній діалог автора-слухача, автора-виконавця, автора із самим собою.

Результат і конкретна визначеність художнього образу, зазначають дослідники, залежить від суб'єктності виконавця, неповторних особливостей

його характеру, художньо-виконавського досвіду, тезауруса, психологічного стану й передбачає значний потенціал виявлення творчого ставлення до твору, адже виконавцю слід не лише заглибитися в авторське відчуття образу та якомога повніше передати його у власному трактуванні, а й виявити власне розуміння тексту, виявити власні почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створив автор [83, с. 190].

У такий спосіб педагоги-музиканти підкреслюють діалогову природу мистецтва, зокрема музичного, що виявляється у здатності майбутнього фахівця «декодувати» мову мистецтва, зрозуміти внутрішній світ автора, емоційно відчувати його переживання, втілені в емоційно-образному змісті твору, тобто вступити з ним у внутрішній діалог.

Відомі філософи, психологи (М. Бахтин, В. Біблер, М. Каган, О. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, О. Лосєв та ін.), акцентуючи увагу на діалоговій природі мистецтва, зазначають, що вищим рівнем такого діалогічного спілкування є здатність суб'єкта спілкування до співпереживання, за умови якого й відбувається розуміння, осягнення художнього твору, який психологи називають «квазіоб'єкт», а процес художнього спілкування «квазіспілкуванням» (О. Леонт'єв), «живою особистістю» (О. Лосєв), діалогом, у якому беруть участь автор і той, хто сприймає й інтерпретує цей твір (М. Бахтін, М. Каган).

Філософи, порівнюючи художню форму із особистістю, вказують, що «будь-яке справжнє мистецтво – портрет, пейзаж, архітектурний шедевр – у своєму сутнісному сенсі є живою, цілісною, самодостатньою, самоадекватною, неповторною і тому самоцінною особистістю... Нехай якийсь пейзаж у живопису не містить людини, ні її особистості, ні її тіла; але якщо цей пейзаж твір мистецтва, він завжди містить щось «живе», що викликає певний стан почуттів, думки, прагнення. В ньому є зовнішнє, і в ньому є внутрішнє, в ньому є сенс, є розуміння, є інтелігенція. Отже, він принципово є живою і розумною особистістю», тобто «діалогічність» (за М. Бахтіним) й «особистісність» (за О. Лосєвим) як принципи мистецтва

передбачають у процесі художнього спілкування перетин внутрішніх культур, діалогічність і суб'єктність викладача і студента, сприяють створенню ефекту поліінтерпретаційності, одухотвореності й є особливою співтворчістю, діалогом автора і суб'єкта, який сприймає, пізнає, інтерпретує, творить.

Прилучитися до культури – значить вступити в діалог «соціальних мов» (М. Бахтін), але це не означає відмовитись від своєї думки, позиції, свого судження, погляду, від самого себе, від своєї індивідуальності.

Н. Миропольська пише, що художній діалог передбачає усвідомлення й розуміння внутрішнього світу іншого, здатність співпереживати, відчувати, проживати життя художнього образу, героя, осмислювати й переосмислювати своє, «поринати в себе», розмірковувати, оцінювати, «зрозуміти твір так, як розумів його сам автор, не виходячи за межі його розуміння... використати свою часову і культурну позазнаходимість. Включення в наш (чужий для автора) контекст» [45, 349]. Так, засвоюючи поліфонію буття мистецького твору, особистість стає людиною світу, людиною культури.

Саме завдяки діалогічності, здатності до співтворчості й спів-авторства, стверджують педагоги-музиканти (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, Л. Паньків, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Стратан-Артишкова та ін.), процес художнього сприйняття-інтерпретації стає повноцінним, адекватним, унікально поєднуючи авторську інтерпретацію з особистісним розумінням і трактуванням, суб'єктністю мислення, індивідуальним баченням і відчуттям. У такий спосіб здійснюється діалогічність свідомостей, реалізується ціннісний сенс твору, відбувається трансформація мотиваційної, пізнавальної, рефлексивної сфер особистості [41; 45; 50; 58; 59; 62; 72; 73; 83].

У педагогічному сенсі – це діалог епох, культур, співтворчість автора, викладача, студента (учня), це художньо-діяльнісна співтворчість, у процесі якої народжується й відтворюється художній образ, відбувається його

символічно-міфологічне трактування, інтерпретація, формується художнє світосприйняття, світобачення, світовідчуття, співчуття, співпереживання, відбувається збагачення внутрішнього світу особистості, досвіду художнього і міжособистісного спілкування, розвиток здатності до емпатії і рефлексії [50; 59; 73].

Високий рівень сформованості культури художнього сприйняття-інтерпретації характеризує здатність насолоджуватись мистецтвом («катарсис»), що відбувається внаслідок емоційної ідентифікації, здатності співпереживати, вступати у діалог, розуміти, емоційно відчувати.

На основі цього виникають цінності, які зіставляються з особистісними. Усвідомлюються власні психічні стани і процеси «у зіставленні із переживаннями, відтвореними в художньому образі, роздуми людини над власним життям, заглиблення у власні почуття у зв'язку зі змістом мистецького твору, у порівнянні об'єктивного змісту художніх образів із результатами самоаналізу власного внутрішнього життя» [59].

У художньо-творчій інтерпретаційній процесуальності, підкреслює О. Олексюк, фіксується активність особистісних засад, момент творчої свободи, самостійності, творчого осяяння і вивільнення, набутий загальнохудожній та музично-виконавській досвід, що спирається на рефлексію, і таким чином реалізується можливість його використання для особистісно-ціннісного осмислення музичного твору, розвитку здатності до творчого самовираження та самореалізації через розуміння-співпереживання художньо-образного змісту, світу й себе у світі [50].

На основі мистецької рефлексії відбувається розвиток рефлексивної культури, сукупності здібностей, способів і стратегій для забезпечення усвідомлення і подолання стереотипів особистісного досвіду і діяльності шляхом їх переосмислення і висування інновацій для подолання тих проблемно-конфліктних ситуацій, які виникають в процесі вирішення професійних завдань» (І. Зязюн); створення установки на активну творчу діяльність, спрямована на самопізнання та самовдосконалення, вияв основ

власного способу вирішення мисленнєвих мистецько-педагогічних завдань та їх узагальнення з метою наступного успішного вирішення зовнішньо різних, але за своєю сутністю споріднених завдань музично-педагогічної діяльності (В. Орлов); самопізнання, самооцінка, аналіз власного професійного «Я», пошуки особистісного смислу та методологічних сутностей професійної діяльності, які загалом забезпечують мотивацію фахового самовдосконалення і, отже, високий рівень підготовленості майбутнього фахівця до професійної діяльності (Т. Стратан-Артишкова); виявлення індивідуального стилю художнього виконання й мислення, активного творчого ставлення студента до навколишньої дійсності й до самого себе.

Результатом рефлексії є не тільки розвиток й удосконалення професійної культури майбутнього фахівця, а й самопізнання, з'ясування особистісного сенсу життя, цінностей щодо своєї професії, діяльності, творчості.

У процесі художньої інтерпретації здійснюється «ефект очищення, гармонізації й перетворення», «катарсис» (Л. Виготський), «ефект піднесення» (В. Рибалка). Саме у гедоністичній функції мистецтва, здатності викликати почуття художньої насолоди, задоволення, особистісного переживання, що викликане адекватним сприйняттям, творчою діяльністю особистості, криється синтезувальна й перетворювальна здатність впливати впливати на емоційний стан, внутрішні сили особистості, потребу сприймати красу й творити за її законами.

У такий спосіб відбувається розуміння ціннісно-духовного сенсу, відтворення цілісної індивідуальності особистості, знаходження студентами *свого творчого самовираження* спочатку у процесі художнього сприйняття-інтерпретації-творення під час навчання, а потім у професії і в житті.

Особистість зі сформованими самостями, здатністю до художньо-діалогічного мислення, спілкування, творення зможе, пізнаючи, осягаючи, розуміючи світ художніх образів, пізнати і самого себе, здійснити пошук сенсу свого існування, перетворюючи світ і себе.

Таким чином, залучаючи майбутніх викладачів у різні форми і види музично-виконавської діяльності, відбувається розвиток художньо-світоглядної, інтелектуально-аналітичної, емоційно-почуттєвої, емпатійно-рефлексивної сфер, здатності до творчого самовираження, вольової саморегуляції, критичного судження, рефлексивно-аналітичної діяльності як важливих показників сформованості професійної культури майбутнього фахівця.

Формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва є насамперед проблемою їх саморозвитку, самовираження і самореалізації у культурно-освітньому просторі.

Визначення психолого-педагогічних особливостей процесу художнього сприйняття-інтерпретації-творення та їх внутрішніх механізмів уможливив визначити шляхи і способи впливу цих видів музично-виконавської діяльності на особистість як потужного засобу розвитку внутрішніх компонентів професійної культури, зокрема, культури художнього сприйняття-інтерпретації-творення (світоглядної, інтелектуально-емоційної, сценічно-образної, рефлексивної), а також здійснити і реалізувати цілісний підхід до розвитку професійної культури як складного інтегрованого утворення у змісті професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва.

Врахування у процесі сприйняття художнього пізнання діалогічної й символічної природи мистецтва, пошуки смислових значень символів у текстах культури здійснює розвиток професійної культури студента, поєднують логічно-пізнавальні процеси сприймаючого із художньо-образним мисленням митця.

Системне і поетапне оволодіння художньо-образною мовою мистецтва, його засобами музичної виразності, емоційними зв'язками й асоціаціями, здатністю розуміти і відчувати художній образ, мислити й інтерпретувати, самовиражатись у творчій діяльності і творити, сприяє розвитку емоційного

інтелекту, яскравого вираження індивідуальності особистості (вчителя, вкладача, педагога, митця) у професійній діяльності.

Отже, художнє сприйняття-інтерпретація-творення набувають глибокого сенсу і потенціалу для розвитку особистості, її здатності до творчого самовираження, емоційного відчуття і переживання образу у єдності форми і змісту, оволодіння механізмами емпатії та рефлексії, здатністю до катарсичного переживання, отримання художньої насолоди у процесі спілкування з мистецтвом.

Розвитку професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва сприяє спрямованість фахових дисциплін на розвиток художнього сприйняття, опанування й засвоєння художніх цінностей, репрезентованих у творах мистецтва, створення художнього діалогу, діалогу культур (митця-викладача-студента), що народжує нове ціле – духовний світ особистості, сприяє розвитку професійно значущих особистісних якостей, які є базисом й забезпечують високий (результативно-творчий) рівень сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Результат високого рівня сформованості художнього сприйняття, здатність до художнього пізнання, художнього творення залежить від мети, яку ставить викладач, форм, методів, прийомів і способів, якими ця мета досягається, що дає змогу ефективно вплинути на саморозвиток, самовдосконалення, самовираження майбутнього викладача музичного мистецтва, розвинути й досягти відповідного рівня сформованості його професійної культури.

2.3. Актуалізація і використання традиційних та інтерактивних методів навчання у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Наступною педагогічною умовою формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва визначено актуалізацію і використання *традиційних*, як ефективних, доцільних, важливих, перевірених часом, впроваджених досвідченими науковцями, педагогами, вчителями та *інтерактивних* методів навчання, спрямованих на забезпечення високого рівня професійних знань та вмінь, розвиток загально-художньої освіченості, ерудованості, емоційного інтелекта, наукового потенціалу, креативності, критичного мислення, сценічно-виконавських та організаторських здібностей, здатності до творчого самовираження у професійно-педагогічній та соціально-культурній діяльності, що, безумовно, плідно впливає і вдосконалює професійну культуру майбутніх викладачів музичного мистецтва, приводить до кінцевого результату, позитивної динаміки у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін.

Традиційними формами у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва є: лекції, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, навчальна, виробнича, педагогічна практика, консультації, самостійна і позааудиторна робота (участь у конкурсах, наукових студентських конференціях, соціально-культурній діяльності тощо).

Ці традиційні форми навчання набувають активно-дієвої спрямованості, наприклад, у формі лекції-бесіди, лекції-діалогу, лекції-дискусії, лекції прес-конференції, проблемної лекції, лекції із зворотним зв'язком, лекції-експерименту, інформаційної лекції та ін.), а також практичні, семінарські, індивідуальні заняття, котрі передбачають взаємне («inter»), дієве («act»), діалогове спілкування, творчу взаємодію і співпрацю викладача і студента, студентів між собою (у групі) і забезпечуються

відповідними методами (традиційними, інтерактивними, специфічними), які поєднуються, взаємодіють, набувають інноваційного характеру, творчо-діалогової спрямованості й у такий спосіб сприяють досягненню мети, ефективної результативності у виконанні поставлених завдань.

Метод (від грец. *methodos*) – це спосіб пізнання, шлях до мети, образ дій для її досягнення, просування до істини і вирішення завдань; сукупність прийомів пізнання дійсності; спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта [15, с. 205]; упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямованої на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань [53, с. 177]; цілеспрямований підхід, за допомогою якого досягається певна мета, щось пізнається або вивчається; охоплює внутрішніх і зовнішніх дій дослідника, тому, з одного боку, метод розглядають як загальну модель дослідницьких процедур, а з іншого – спосіб їх реалізації в інтелектуальних та практичних операціях дослідника; система прийомів, що застосовується для досягнення мети і завдань дослідження, схема, якою керується дослідник у ході організації наукової роботи на її окремих етапах [77, с. 196].

У підготовці фахівця музичного мистецтва, О. Рудницька визначає такі методи: наочні (показ тих чи інших прийомів художньої діяльності); словесні (доповнюють наочні й спрямовані на розв'язання закономірностей мистецтва); опорно-ілюстративні (служують орієнтиром самостійного пошуку власних художніх версій); евристичні (пов'язані з виробленням індивідуального стилю художньої діяльності) [77].

О. Олексюк характеризує метод такими трьома ознаками: 1) спрямованістю навчання (мета); 2) способом засвоєння (послідовність дій); 3) характером взаємодії суб'єктів (викладання та навчання) [50, с. 74], визначає такі критерії класифікації: 1) за джерелом знань (словесний, наочний, практичний, відеометод та ін.); 2) за призначенням (набуття знань, формування умінь і навичок, застосування знань, творча діяльність,

закріплення набутих знань, перевірка знань, умінь і навичок); 3) за характером пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний, дослідницький, ігровий); 4) за дидактичними цілями (сприяють первинному засвоєнню матеріалу, закріпленню та удосконаленню набутих знань) – такі методи виконують навчальну, розвивальну, виховну, мотиваційну та контрольну-коригувальну функції [50, с. 74].

Складовими методу, його елементами є прийоми («фазова дія»), які сприяють ефективності дії відповідного методу, органічно доповнюють його, зосереджують увагу аудиторії й у сукупності визначають педагогічну техніку, «сутність та зміст його педагогічних дій щодо реалізації навчальних завдань та їх результативність [55, с. 318].

Обґрунтуємо вибір методів формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, послідовність і поетапність їх застосування.

Визначимо методи навчання, які є універсальними, можуть використовуватися під час аудиторних та позааудиторних занять (групових, індивідуальних), адаптуватись до специфіки різних навчальних дисциплін (музично-теоретичних, музично-виконавських, методичних, психолого-педагогічних), використовуватись у різних видах художньо-інтерпретаційної діяльності, а також у процесі проходження студентами педагогічної практики, плідно впливаючи на розвиток визначених компонентів професійної культури (ціннісно-мотиваційного, когнітивно-інформаційного, творчо-діяльнісного, рефлексивно-оцінювального).

традиційні методи:

- вербальні (словесні, пояснювальні);
- наочні (ілюстративні);
- практичні;

проблемно-пошукові методи:

- метод проблемного навчання;

- *метод дискусії (групова дискусія, ділова дискусія, нарада);*
- *«мозкова атака», («синектика», «мозковий штурм», «брейнстормінг»),*
- *«ділові» ігри», мікроуроки», «круглий стіл»;*

творчо-проектувальні методи:

- *метод художньо-інтерпретаційного аналізу;*
- *метод художніх аналогій (доповнення, співставлення, порівняння);*
- *метод творчого музикування (сольного та ансамблевого);*
- *метод сценічно-образної ідентифікації та художнього перевтілення.*

творчо-презентаційні та контрольні-корегувальні методи:

- *метод художньо-творчих проєктів;*
- *метод інформаційно-комунікаційних технологій;*
- *метод художньої критики та рецензування;*
- *метод рефлексії, аналізу та самоаналізу.*

Коротко схарактеризуємо обрані методи навчання.

Важливими у формуванні професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, на нашу думку, є група взаємопов'язаних універсальних традиційних та проблемно-пошукових методів,

До них ми віднесли: *вербальні (словесні, пояснювальні); наочний; практичний*, котрі сприяють розширенню обсягу художньо-пізнавальної інформації, спричиняють динаміку розвитку професійної культури студентів.

Вербальний метод передбачає володіння викладачем засобами навчання, що виражені в культурі мови, логічному викладі матеріалу, словесно-емоційних та виразно-інтонаційних акцентах, динаміці, темпі висловлювання, мистецтві побудові речень, ораторському мистецтві, техніці педагогічного спілкування (жести, міміка, стиль, тон, тембр, динаміка, мовна інтонація тощо), художньо-комунікативних уміннях, здатності залучати студентів до бесіди, дискусії, діалогу, в ході якого відбувається обмін художньою інформацією, знаннями, виявляється духовна, емоційно-вольова

та інтелектуально-розумова культура особистості, її освіченість, ерудованість, інтелігентність, грамотність, мислення, почуття.

Наочні (ілюстрування, демонстрування) – самостійне слухання-сприймання музичних творів, ілюстрування творів інших видів мистецтва, власний приклад педагога (гра на музичних інструментах, показ диригентського жесту, вправ, відображення голосом тощо); використання мультимедійних технологій, презентація тощо.

Ці методи використовуються у тісному взаємозв'язку із вербальними і практичними методами, сприяють більш глибокому розкриттю художньо-образного змісту твору, набуттю досвіду художнього спілкування з різними видами мистецтва, поглиблюють знаннєву та емоційну сферу майбутнього фахівця.

Практичні методи передбачають виконання творчих завдань, вправ, що відповідають специфіці предмету, який вивчається. Ці завдання, вправи (усні, письмові, технічні, художньо-образні та ін.) виконуються студентами під час аудиторних та позааудиторних занять, самостійно.

Практичні методи щільно пов'язані із проблемно-пошуковими, творчо-проектувальними, спрямовані на розвиток аналітичних умінь, художнього сприйняття, техніки художнього виконання (інструментальної, вокальної, диригентської), здатності виявляти індивідуальний стиль мислення, креативність, суб'єктність, творчо розв'язувати поставлені завдання.

Метод проблемного навчання у формуванні професійної культури набуває особливого значення, оскільки передбачає створення викладачем проблемних ситуацій, залучення студентів в активну самостійно-пошукову, самостійно-творчу діяльність, розвиток креативного мислення, винахідливості, критичного аналізу, пізнавальної активності, потреб та інтересів, здатності до діалогу, аргументації, розвитку власного стилю художньо-комунікативного спілкування. Створення проблемних ситуацій активізує розумову діяльність, збуджує пізнавальний інтерес, змотивовує і спонукає до активної творчо-перетворювальної діяльності

Метод дискусії (групова дискусія, ділова дискусія, нарада) спрямований на обмін судженнями, переконаннями, формування у студентів оцінок, здатності виважено й аргументовано висловлювати власну думку, обґрунтовувати наукові положення (попередня підготовка студентів за відповідними першоджерелами), приймати рішення, доводити, узагальнювати, аналізувати, бачити проблему із різних боків.

Впровадження різних форм групової дискусії дає змогу залучити у процес творчого й дієвого спілкування усіх студентів, відкритого обговорення, надати їм можливість бути «генераторами ідеї», «критиками», знаходити правильне рішення, «раціональне зерно», відчувати себе потрібними, авторитетними, креативними, здатними творчо і самостійно підходити до розв'язання поставленої проблеми.

«Мозкова атака» («мозковий штурм») – метод, винахідником якого є Алекс Осборн. Цей метод передбачає постановку проблеми, генерацію ідей (гіпотези, аналогії, порівняння, співставлення, інтуїція, сміливе і вільне висловлювання ідей, можливості їх рішення, відбір, порівняння, судження, оцінка; участь групи учасників (викладачі, студенти, учні, батьки) для обговорення актуальної проблеми, нестандартного й оригінального розв'язання творчого завдання, створення арт-проєкту, сценарію, заходу тощо.

Метод «мозкового штурму» продовжує метод синектики, який запропонований Дж. Гордоном. Використання цих методів передбачає створення комфортної, доброзичливої, творчої атмосфери, сміливих, нестандартних рішень, стимулювання творчої активності всіх учасників, розвиток творчого мислення, художньо-комунікативних умінь, здатності слухати і говорити, висловлювати думку, кмітливо, вчасно й доречно вступати у діалог, формування вмінь комунікативного та емоційного спілкування, визначення перспектив, які надалі реалізуються в діяльності.

Зазначимо, що метод «мозкового штурму» може бути індивідуальним й використовуватись у ході індивідуального заняття з основного інструменту,

диригування, сольного співу, консультацій з музично-теоретичних дисциплін, репетицій тощо.

«Ділові» ігри, «мікроуроки», «круглий стіл» – методи, які стимулюють творчу активність, розкріпачують внутрішні творчі сили, виявляють творчі здібності, які ще були «приховані» (спеціальні, художні, організаторські, менеджерські та ін.), уподобання, інтереси, здатність самостійно і критично мислити, інтерпретувати, творити, аналізувати, рефлексувати як важливих показників сформованості професійної культури майбутніх фахівців.

Інтегрований *метод аналізу* (від грецького слова «analysis») – музично-теоретичного, художньо-інтерпретаційного, художньо-стильового та ін. – основа у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Аналіз музичного твору є передумовою цілісного пізнання художнього образу, розуміння творчого кредо композитора, його світоглядних позицій, жанрово-стильових ознак твору, передбачає використання історико-культурологічних, поліхудожніх знань, спричиняє розвиток критичного мислення, виникнення об'єктивного судження й оцінки щодо інтонаційно-образного змісту твору.

Метод аналізу тісно пов'язаний з методом *художніх аналогій*, художніх паралелей, доповнень, зіставлень, що забезпечує культурологічну і мистецтвознавчу орієнтацію, розкриття і розуміння «духу» епохи, художньої концепції і «художньої картини світу», формування цілісного сприйняття художнього образу.

Метод *художніх аналогій* передбачає вміле використання викладачем під час художнього сприйняття та виконавської інтерпретації взаємодії і синтезу мистецтв. Ця ідея знайшла своє втілення у педагогічній діяльності і творчості відомих українських композиторів XIX-XX ст., зокрема, В. Верховинця, М. Лисенка, М. Леонтовича, С. Смоленського, К. Стеценка, Б. Трічкова, Б. Яворського та ін.; розкривається у наукових працях митців, відомих діячів мистецтва, педагогів-музикантів, зокрема,

А. Авдієвського, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, Л. Паньків, О. Рудницької, Г. Шевченко, О. Щолокової та ін., впроваджується у процес професійної підготовки майбутніх фахівців мистецтва сучасними дослідниками (О. Бузова, Т. Стратан-Артишкова, О. Шевцова та ін.).

Метод художніх аналогій (паралелей), використання різних видів мистецтва у процесі художнього сприйняття-інтерпретації, розуміння принципів їх взаємодії (історичний, культурологічний, мистецтвознавчий, інтерпретаційний) за асоціативно-образними зв'язками (доповнення, контрасту, співставлення) спрямований на розвиток когнітивно-інформаційного компоненту професійної культури майбутніх фахівців, плідно впливає на ціннісно-пізнавальну, інтелектуально-емоційну сфери особистості, створює ефект емоційного «захоплення», співпереживання, ідентифікації, перевтілення, спонукає до самостійного творчого пошуку, до творення власних художніх цінностей.

Метод сценічно-образної ідентифікації та художнього перевтілення спрямований на розвиток здатності до художнього перевтілення, художньої емпатії, вольових якостей, здатності до саморегуляції, поведінки, артистичних здібностей майбутніх фахівців, сприяє розвитку сценічної культури, сценічної поведінки, рухів, жестів, міміці, тобто плідно впливає на розвиток техніки художньо-педагогічного спілкування як компоненту педагогічної майстерності.

До групи інтерактивних художньо-інтерпретаційних і творчо-проектувальних методів відносимо *метод творчого музикування (сольного та ансамблевого)*. Розкриємо сутність цього методу більш детально, оскільки у нашому дослідженні він набуває важливого значення. Як зазначалось, в усвідомленому і складному процесі сприйняття-інтерпретації-творення, що ґрунтується на задумі, глибокому проникненні, осягненні художньо-образного змісту, художньому тлумаченні й інтерпретації музичного твору, натхненному виконанні, здатності творити й презентувати власну творчість. проектуванні художнього образу – і до його творчої презентації, відбувається

творче самовираження, розкриття внутрішньої енергії і творчого потенціалу майбутнього фахівця.

Саме творче *ансамблеве музикування* (нім. *musizieren* – займатися музикою) (вокальне та інструментальне, сольне та групове) є впливовим важелем у розвитку сценічно-образної культури майбутнього викладача музичних дисциплін, оскільки інтегрує всі види музично-виконавської діяльності – сприйняття-інтерпретація-творення-виконання. Вміння, які здобувають студенти в процесі ансамблевого музикування, сприяють розвитку творчої індивідуальності, здатності до емпатії, рефлексії, художньо-мисленнєвої та емоційно-почуттєвої, сценічно-виконавської культури.

Як феномен музичної культури, як одна із складних форм музично-творчої діяльності, ансамблеве виконавство передбачає здатність учасника ансамблю не тільки слухати «себе», власну гру, а й вслухатися й художньо-інтонаційно «чути» виконання всіх учасників, які, прагнучи до узгодженості й гармонічності, чистоти інтонації, звучання, емоційної образності, створюють «ансамбль», тобто стрункість, узгодженість, сукупність, гармонію, єдність не тільки у сенсі музичного виконання, а й здатність до художньо-комунікативного спілкування, взаєморозуміння, співдія.

Ансамблеве «музикування», що є вільми важливим, передбачає навчання учнів мистецтву музикування, аранжування, імпровізації, творення у різного типу навчальних закладах освіти і культури.

У процесі ансамблевого музикування студенти набувають навичок добору акомпанементу, розвивають інтонаційний слух (гармонічний, мелодичний), вдосконалюють музично-виконавську техніку, сценічно-образну культуру, уяву, здатність до співпереживання, художньої ідентифікації, вольової саморегуляції передбачає створення цілісного художнього образу, впровадження творчих, креативних ідей, здатність до аранжування, музичної і сценічної імпровізації, пошук художньої аргументації, творчого мислення, створення оригінальної музичної

композиції як показників сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Ансамблеве музикування, що відповідає художньо-естетичним, соціально-культурним вимогам сучасності, у характерних засобах музичної виражальності розкриває не тільки світоглядну концепцію твору, а й світоглядність його виконавців й у такий спосіб сприяє зміні рівня активності середовища, розширенню та встановленню у ньому нових соціо-культурних зв'язків, відносин з ним усіх його учасників, суб'єктів художньо-освітньої взаємодії, розвитку здатності до міжособистісної та художньої емпатії, розкриттю й виявленню важливих професійно- особистісних якостей, почуття колективізму, взаємодопомоги, взаєморозуміння, відповідальності, організованості всіх учасників ансамблю.

Процес ансамблевого музикування передбачає складну комплексну поетапну роботу (ритмічну, інтонаційну, імпровізаційну) і ґрунтується на задумі, проектуванні, створенні ідеї, образу, нотному запису, аранжуванні для різних інструментів, інтерпретації, кропіткої репетиційної та самостійної роботи, – і до творчого виконання, творчого самовираження кожного з учасників ансамблю і всього колективу.

У процесі художньо-виконавської інтерпретації в ансамблевому виконавському колективі розкривається індивідуальність, суб'єктність кожного виконавця. Саме у спільному (ансамблевому) виконанні яскраво виявляються артистичні й сценічно-вольові якості, здатність до художньо-образного «вживання» і перевтілення, емоційного виконання, відповідальність, працездатність, фізична та психологічна витримка, здатність артистичного втілення художньо-образних уявлень.

Заняття з ансамблевого музикування передбачають використання комплексу знань: музично-теоретичних, музично-виконавських, музично-історичних, загальнохудожніх, мистецтвознавчих, що сприяють формуванню художньо-інтерпретаційних умінь учнів.

Саме артист-виконавець має зрозуміти художній образ, адекватно його інтерпретувати, викликати відповідні емоції, почуття у того, хто сприймає, створювати справжній художньо-емпатійний діалог.

Метод творчого музикування тісно пов'язано із *методом художньо-творчого проекту*, який використовується у різних видах художньо-інтерпретаційної, музично-педагогічної, соціально-культурної діяльності, тобто від художнього сприйняття-інтерпретації музичних творів – до власного творення, презентації та активної участі студентів у різних культурно-просвітницьких та мистецьких заходах.

Унікальність цього методу полягає в його інтегрованості, тобто у наданні студентам можливостей використовувати комплекс набутих спеціальних (музично-теоретичних, музично-виконавських), загально-художніх, інформаційних знань, виявляти креативність, самостійність, здатність до творчого самовираження й, таким чином, змотивувати професійну діяльність, усвідомлювати її значущість у розвитку особистості.

Ідея використання проектної технології виникла у 20-ті роки ХХ ст. у США як «метод проблем». У навчально-виховному процесі розвивалась і вивчалась представниками гуманістичного напрямку у філософії, педагогіці, зокрема, Джоном Дьюї, В. Х. Кілпатріком, О. Макаренко, В. Сухомлинським, А. Флітнером та ін.

Термін «проект» у перекладі з латинської «proectus» означає «кинутий уперед». У сучасній інтерпретації проект – це задум, план, намір, особливий вид інтелектуальної діяльності, що орієнтована на перспективу, на майбутню діяльність; науково обґрунтована побудова системи майбутнього об'єкту або його нового якісного стану чи процесу.

Нам імponує визначення проектної діяльності німецьким педагогом А. Флітнером, який визначає її як процес, у якому розум, серце і руки є обов'язковими компонентами («Lernen mit Kopf, Herz und Hand»). Цей процес передбачає самостійне осмислення, особистісне ставлення, оцінку здобутих результатів у кінцевому продукті. Саме в процесі художнього

сприйняття-інтерпретації розум, почуття, виконання, оцінка є його невід'ємними складниками.

У ході творчо-проектувальної діяльності студенти оволодівають вміннями самостійно планувати цю діяльність, створювати художній образ, використовувати набутий досвід і знання з різних галузей мистецтва, самостійно добирати відповідний художній матеріал, аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, співставляти, доповнювати, аргументувати, висловлювати власну думку, судження, рефлексувати, приймати самостійне рішення, виявляти творчу ініціативу, активність, встановлювати соціально-культурні контакти і художній зв'язок з аудиторією, взаємодіяти із членами колективу, групи, презентувати власний проект, залучити до його виконання інших учасників, розподілити ролі, обов'язки, а головне – створити власний матеріальний продукт, яким може бути фрагмент заняття, доповідь, реферат, проект-презентація, музична композиція, колективне ансамблеве музикування, культурний захід тощо.

Метод проектів передбачає використання вже здобутих знань та оволодіння новими, тобто здатність до самовдосконалення і самоосвіти. Активне залучення студентів до такої діяльності уможливорює засвоєння й знаходження шляхів нових способів і прийомів професійної діяльності та їх ефективне впровадження у соціокультурне середовище.

За змістом художньо-творчий проект може створюватись на матеріалі однієї дисципліни (монодисциплінарний); інтегрувати тематику суміжних дисциплін («Історія музичного мистецтва», «Сучасне мистецтво», «Акомпанемент та імпровізація», «Основний музичний інструмент» та ін. (полідисциплінарний або міждисциплінарний, міжпредметний); передбачати оцінювання успішності і засвоєння всього навчального матеріалу курсу (презентативний) або відповідний навчальний модуль (поточний).

Метод проектів як форма продуктивного навчання створює умови для творчого самовираження і самореалізації, підвищує мотивацію студентів щодо отримання практичного і творчого досвіду, нових знань, вирішенні

соціально-культурних та освітніх завдань, самоутвердження себе як особистості, майбутнього викладача, прийняти цінність іншого учасника проєкту (студента, викладача).

У процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва важливого значення надається використанню *методу інформаційно-комунікаційних технологій*, який передбачає пошук додаткової художньої інформації, отримання, розширення, поглиблення культурологічних, загальнохудожніх знань за допомогою системи Інтернет.

ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) – це сукупність методів, засобів і прийомів, що використовуються для добору, опрацювання, доповнення, удосконалення, ефективності й результативності різних видів діяльності.

Використання мультимедійних можливостей комп'ютерної техніки сприяє ефективності виконання художньо-творчого завдання і проєкту, розвитку здатності, порівнювати, аналізувати, критично мислити, обробляти, знаходити недоліки і переваги різних джерел художньої інформації, створювати власні авторські моделі. Тому у ході занять використовуються оригінальні проєктувально-творчі презентації, створені і викладачем, і студентами. Крім цього, використання інформаційно-комунікаційних та мультимедійних технологій у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва забезпечує послідовність, адекватність сприйняття художньої інформації, можливість самостійно розв'язати завдання, виявити творчо-пошукові й рефлексивно-дослідницькі вміння, поширити й вдосконалити знання, розкрити творчі можливості студентів, виявити їх інтерес, уяву, емоції, бажання опанувати матеріал, здатність до творчого самовираження у власній продукції.

Підготовка і презентація групового та моно-проєкту дає студентам можливість виявити і продемонструвати також культуру міжособистісного спілкування, здатність відтворювати, розкривати, доносити художню інформацію, володіти вербальними засобами навчання, культурою мови,

жестів, поведінки, створювати художньо-комунікативний зв'язок, атмосферу творчості і добра.

Плідним у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва є *метод художньої критики та рецензування*, (обговорення різноманітних заходів, концертних виступів, доповідей, проєктів та ін.), що поєднуються з методами оцінки та самооцінки, контролю та самоконтролю.

Використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання: вербальних, суб'єктивації знань (переконання, навіювання, приклад), методів стимулювання і мотивації до виконання творчо-пошукової, проєктувальної діяльності (створення проблемних ситуацій, ситуацій новизни, успіху, опори на творчий досвід, заохочення до виконання художньо-творчих завдань, контроль, дискусія); інтерактивних методів (аналізу, художніх аналогій, проєктів, навчальних ігор, евристичних методів (мозкова атака, мозковий штурм, брейнстормінг та ін.) сприяють створенню освітнього культуротворчого середовища, духовної домінанти у процесі художнього пізнання-інтерпретації, діалогічної (суб'єкт-суб'єктної) взаємодії студента і викладача, сприяють розвитку професійної культури майбутнього фахівця, усвідомленню студентами сенсу своєї професії, її соціальної значущості, самоусвідомленню себе як особистості, викладача, виконавця, здатного вплинути на розвиток духовної й особистісної культури підрастаючого покоління засобами музичного мистецтва.

Формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва реалізується у логічній, послідовній роботі, передбачає поетапне впровадження і використання схарактеризованих традиційних та інтерактивних методів навчання, спрямованих на формування професійної культури майбутнього фахівця.

Визначено такі педагогічні етапи формування професійної культури майбутніх фахівців музичного мистецтва: *ціннісно-орієнтаційний, перетворювально-творчий, проєктувально-презентаційний*. Кожен етап

передбачає реалізацію поставлених завдань, використанню відповідних педагогічних умов, форм і методів навчання, що сприяють досягненню результату, динаміки формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Зазначимо, що визначення цих етапів є достатньою мірою умовним, оскільки процес формування професійної культури є складним, цілісним, інтегрованим й не розпадається на окремі, ізольовані складники і частини, оскільки за умов створення освітнього культуротворчого середовища, спрямування форм і методів навчання на розвиток нероздільної емоційно-почуттєвої реакції, художнього співпереживання з аналітично-розумовим мисленням-пізнанням в процесі, внаслідок чого у процесі художнього сприйняття-інтерпретації-творення виникають рефлексивні процеси, оцінка та самооцінка, що призводить до творчого самовираження й самоактуалізації майбутнього викладача музичного мистецтва у різних видах музично-виконавської діяльності.

Ціннісно-орієнтаційний етап спрямований на розвиток ціннісно-мотиваційного компоненту професійної культури майбутнього викладача, усвідомлення ним значущості професії і мистецтва у розвитку особистості, ознайомлення і пробудження інтересу до його різних видів, напрямків, художніх стилів; розуміння важливості володіти майбутнім викладачем різними видами музично-виконавської діяльності.

Перетворювально-творчий етап – центральний, складається із таких підетапів:

- *художньо-діалоговий*, що передбачає залучення майбутніх фахівців у процес художнього сприйняття-інтерпретації, заохочення та спонукання до художнього діалогу; накопичення і збагачення художнього тезаурусу, поповнення «банку» художніх емоцій і почуттів; формування вмінь художнього аналізу і синтезу, розвиток асоціативно-образної сфери майбутніх фахівців;

- творчо-комунікативний, що спрямований на активізацію всіх видів музично-творчої діяльності (слухання, інтерпретація, творчість, виконавство, музикування, імпровізація, власне творення), накопичення досвіду художнього спілкування з різними видами мистецької творчості; розвиток креативно-творчих якостей, здатності до художнього співпереживання, художньої емпатії, сценічно-образної культури, вольової саморегуляції, організаторських здібностей, здатності до творчого самовираження і самоактуалізації у власній творчій діяльності.

Третій етап формувальної роботи – проектувально-презентаційний. Цей етап передбачає використання студентами набутого досвіду художньо-діалогового і художньо-педагогічного спілкування, знань і вмінь (поліхудожніх, музично-теоретичних, художньо-інтерпретаційних, методичних, психолого-педагогічних) під час педагогічної практики; участь у творчих конкурсах-фестивалях, освітньо-культурних заходах.

Цей етап педагогічної роботи спрямований на розвиток рефлексивно-аналітичної сфери студентів, здатність усвідомлювати рівень своєї підготовки, професійної культури, пізнавати свою духовну суть, здатність до «самотворення» на підґрунті здобутого художньо-інтерпретаційного досвіду, вмінь художньо-педагогічного спілкування, здатність критично мислити, висловлювати власні міркування й судження, осмислювати, як оточуючі сприймають й оцінюють його професійні й особистісні якості.

У результаті аналізу теоретико-методологічних основ проблеми дослідження (розділ 1), визначенних педагогічних умов (розділ 2), можна схематично відобразити систему (від грец. *systema* – *ціле, що складається із частин, з'єднання*) формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва (рис. 1.1.1), яка передбачає таку організацію навчального процесу, в якому його учасники (викладачі, студенти, учні) взаємодіють на засадах взаєморозуміння, взаємодопомоги, співтворчості, культуротворення, людинотворення; спрямована на розвиток особистості; складає сукупність умов, засобів, пов'язаних у систему логічного процесу

досягнення потрібного результату, містить стратегію отримання нового педагогічного знання, її окремих кроків і в цілому визначає програму дослідження, її конкретні завдання [75, с. 196]; становить цілісність, систему, компоненти якої закономірно взаємопов'язані й взаємодійні й створюють нову якість, оскільки зміна одного із структурних компонентів приводить до зміни інших.

Система формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін містить три блоки: методологічно-цільовий, процесуально-змістовий, результативно-аналітичний.

Розглянемо структуру і зміст визначених системних блоків більш детально.

Перший блок – *методологічно-цільовий*. Мета – формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, що конкретизується у таких завданнях:

- сформувати ціннісно-мотиваційну сферу щодо розуміння значення мистецтва у розвитку духовного світу особистості; значущості професії викладача музичних дисциплін, важливості оволодіти майбутнім фахівцем професійною культурою;
- сформувати мотивацію майбутніх викладачів музичного мистецтва щодо творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності;
- спонукати до творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності (художнє сприйняття-інтерпретація-творення), у самостійній творчо-пошуковій і творчо-проектувальній діяльності.

Методологічно-цільовий блок передбачає застосування у ході вивчення фахових дисциплін комплексу взаємодійних наукових підходів і принципів, які дають змогу здійснити структурний аналіз досліджуваного феномену, зрозуміти його сутність, спрогнозувати можливість і варіанти його розвитку.

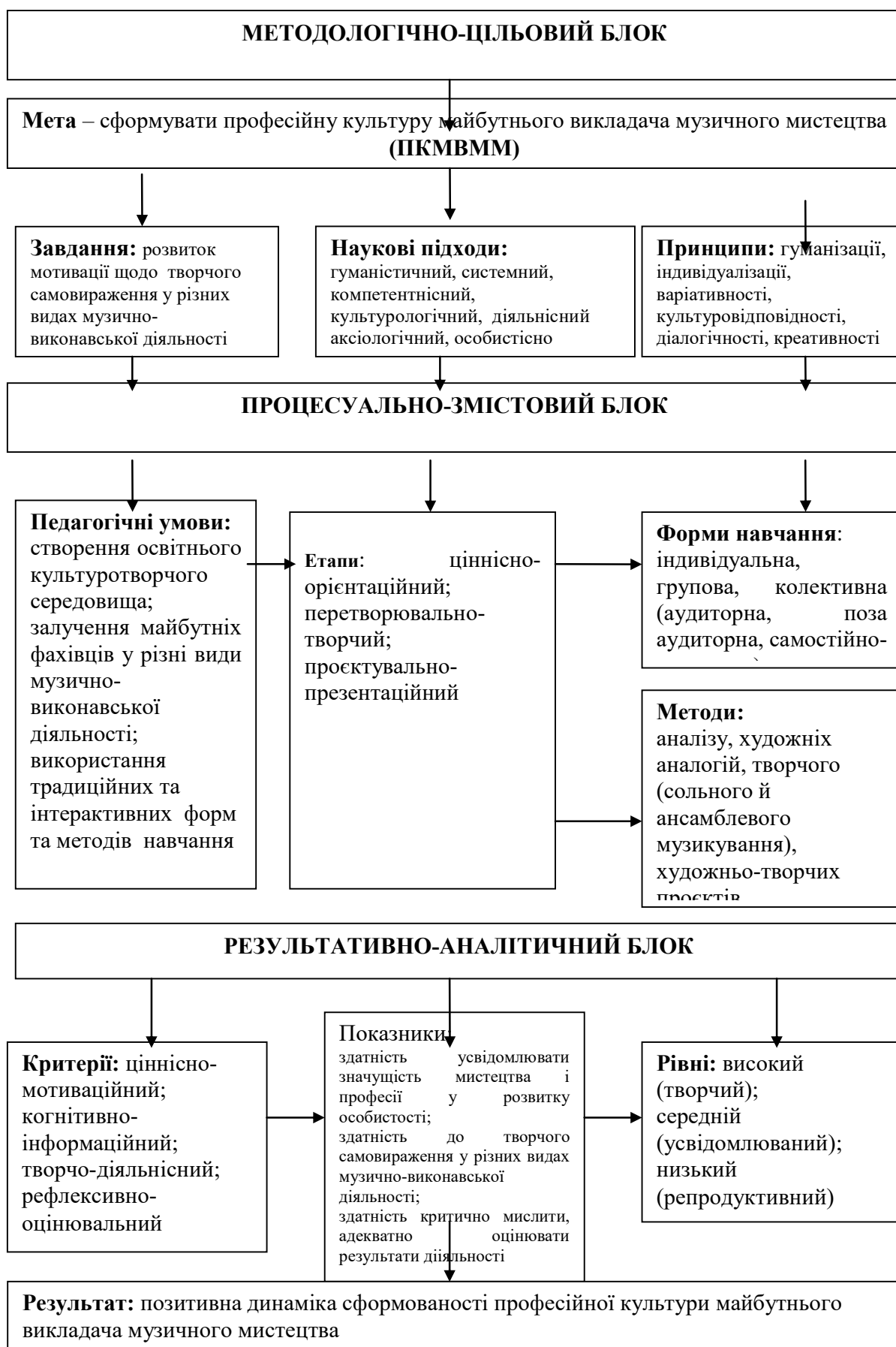

Рис. 2.3.1. Система формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Основними науковими підходами нами визначено такі взаємодійні й взаємозумовлені підходи: гуманістичний, системний, компетентнісний, соціологічний, культурологічний, аксіологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, герменевтичний (інтерпретаційний), творчий (креативний), які створюють підґрунття освітнього культуротворчого середовища в процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Реалізація цих наукових підходів та відповідних принципів аксіокультурного контексту – гуманізації, індивідуалізації, варіативності, самостійності, креативності, творчості, розвивального навчання, співтворчості викладача і студента, єдність пізнавальної і творчої активності, орієнтує процес навчання на розвиток інтелектуальної, соціальної, розвинутої особистості майбутнього фахівця як носія загальнолюдських і культурних цінностей.

Л. Масол визначає дану дефініцію як «кут зору, з позиції якого розглядається об'єкт; як принцип або сукупність принципів, які визначають мету і зміст діяльності; як спосіб перетворення дійсності» [41, с. 238].

Гуманістичний підхід передбачає демократизацію та гуманізацію взаємин між викладачем і студентом, становлення суб'єкт-суб'єктних стосунків, атмосфери добра, співдії і співтворчості.

Системний підхід, який визначається як спосіб наукового пізнання та практичної діяльності, уможливорює виокремити інтегративні системні властивості та якісні характеристики окремих елементів, компонентів, функції, умови [50, с. 16; 24, с. 73]. Сутність системного підходу до професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва полягає у нерозривній єдності частин із цілим, тобто такі відносно самостійні компоненти, як особистість майбутнього фахівця, процес формування його професійної культури розглядається у взаємозв'язку та динаміці.

Компетентнісний підхід до процесу формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва передбачає формування в

студентів ключових компетенцій, професіоналізму, ерудованості, освіченості, інформованості, рефлексії, інтуїції, що відбувається в процесі оволодіння знаннями, вміннями та навичками у ході вивчення фахових дисциплін; залучення майбутніх фахівців у творчу діяльність, що призводить до творчого самовираження у професії і суспільстві.

Із компетентнісним підходом тісно пов'язаний *соціологічний підхід*, який формує почуття соціальної відповідальності, передбачає активну участь майбутнього фахівця у суспільному житті навчального закладу, міста, дає можливість засвоїти багатство соціально-духовного досвіду, достойно нести і пропагувати національне мистецтво, культуру, моральні норми і цінності своєї країни та культури інших народів.

Культурологічний підхід принципово важливий у формуванні професійної культури майбутніх фахівців музичного мистецтва, оскільки передбачає «входження» майбутнього викладача музичного мистецтва в полікультурний і поліхудожній простір, «інкультурацію», прилучення особистості до культурних цінностей, науки, мистецтва, внаслідок чого формуються моральні й особистісні якості, культура художнього сприйняття, здатність оволодівати мистецькою галактикою, художньо-стильовими особливостями епохи, її «духом», «художньої картиною всесвіту», розуміти світоглядну позицію автора, емоційно-образний зміст твору, наповнювати власний внутрішній світ культурними цінностями, суб'єктивними судженнями, оцінками, особистісно-духовним сенсом [59; 78; 83]. У такий спосіб, культурологічний підхід тісно взаємодіє із аксіологічним підходом.

Аксіологічний підхід передбачає ціннісне ставлення, ціннісне осмислення (світовідчуття, світогляд), усвідомлення системи цінностей, їх цілокупність – «аксіосферу», що передбачає єдність ціннісних явищ, їх системно-структурний зв'язок, визначає ціннісне ставлення особистості до світу і світу до особистості; духовний стан людини, пов'язаний із актуалізацією цінностей; оцінювання результатів творчої діяльності, у процесі якої засвоюються об'єктивні цінності і створюються нові цінності;

цінність особистості, ціннісна свідомість, ціннісне ставлення до навколишнього середовища, до своєї професії, що визначає світогляд фахівця [60; 78; 83].

Аксіологічний підхід до формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва дає змогу акцентувати увагу цінності мистецтва, професії, особистості майбутнього фахівця, котра передбачає оволодіння духовним багатством людства, здатність майбутнього фахівця спрямувати це багатство на формування і розвиток духовно-творчої особистості, на саморозвиток, на самого себе як творця мистецьких цінностей.

Культурологічний та аксіологічний підходи передбачають ознайомлення і вивчення майбутніми фахівцями творчості українських митців (композиторів, художників, хореографів) різних епох, у яких розкривається краса рідної землі, славетність, сила і дух українського народу, його звичаї, мова, культура, історична пам'ять, національно-духовні святині (О. Дубасенюк) [23, с. 63].

Залучення майбутніх фахівців до духовно-культурної скарбниці, в процес пізнання, творчого музикування, художнього «перевтілення» (імпровізація, творче музикування) сприяє усвідомленню майбутнім фахівцем цінності життя, духовних цінностей людства, осмисленню своєї місії, сенсу своєї професії і діяльності.

Особистісно орієнтований (діалогічний, суб'єкт-суб'єктний) підхід у формуванні професійної культури передбачає розвиток особистісних цінностей кожного майбутнього фахівця (І. Бех, І. Зязюн, А. Маслоу, К. Роджерс, О. Сухомлинська та ін.), розкриття їх неповторності, оволодіння вміннями розуміти навколишні явища через засоби інтонаційної виразності, навчитись розкривати своїм вихованцям особистісне бачення змісту музичного твору, здійснювати діалогічне спілкування, розуміти і «відчувати» почуття і переживання іншого, розкривати творчі якості кожного студента (учня).

Діяльнісний підхід до процесу навчання містить мету – перетворення тих, хто навчається на суб'єктів учіння (І. Бех) [6, с. 31]; розвиток «теоретичної свідомості суб'єкта, формування знань як переконань, тобто наукового світогляду [6, с. 31], залучення майбутніх фахівців у різні види музично-виконавської діяльності (художньо-інтерпретаційну, наукову, концертну, організаційно-виховну, практичну, творчу), яка є одночасно умовою, метою і самим процесом актуалізації та розвитку професійно значущих особистісних якостей майбутнього викладача [51, с. 78].

Творчий підхід до формування професійної культури майбутнього спеціаліста, безумовно, пронизує всі сфери музично-виконавської діяльності майбутнього фахівця, виявляється у всіх напрямках його професійної діяльності, передбачає здійснення педагогічного впливу, спрямованого на розвиток здатності майбутнього викладача до творчого спілкування з творами мистецтва, до глибокого індивідуального бачення художнього світу, яке не вкладається в стереотипні рамки вже відомого й загальноприйнятого, самостійного й креативного мислення, висловлювання власної думки, судження, відповідального ставитись до навчання, професії, життя.

Відповідно цим методологічним підходам визначено відповідні принципи формування професійної культури майбутніх викладачів (розділ 2.1.):

- принцип гуманізації;
- принцип культуротворчості й культуровідповідності;
- принцип людинотворення;
- принцип індивідуалізації;
- принцип варіативності;
- принцип діалогічності (суб'єктності);
- принцип креативності;
- принцип спонукання до творчого самовираження і самоактуалізації;
- принцип національної спрямованості.

Аналіз наукових праць з психології, педагогіки, музикознавства дав змогу визначити такі основні функції мистецтва як важливого складника культури, які екстраполюються у простір професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, а саме:

- *ціннісно-орієнтаційна;*
- *людинотворча і культуротворча;*
- *пізнавально-евристична;*
- *художньо-концептуальна;*
- *художньо-комунікативна;*
- *творча;*
- *гедоністична.*

Другий блок – *процесуально-змістовий*, реалізацію якого забезпечують педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва (створення освітнього культуротворчого середовища, залучення майбутніх фахівців до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності, актуалізація та використання традиційних та інтерактивних форм та методів навчання), форми (індивідуальна, групова, колективна), методи навчання: вербальні, наочні, практичні; метод аналізу (музично-теоретичного, художньо-інтерпретаційного, художньо-стильового); метод художніх аналогій, музичної композиції та ансамблевого музикування; метод художньо-творчих проєктів; проблемно-пошукові методи: «мозкова атака», «круглий стіл», художня критика та рецензування та ін.).

Третій блок – *результативно-аналітичний* – очікуваний результат формувальної роботи, яким має стати позитивна динаміка сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Ефективність упровадження педагогічних умов та запропонованої авторської системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва перевірено під час проведення формувального етапу експерименту.

Висновки до розділу 2

У розділі визначено взаємодійні педагогічні умови, що сприяють ефективності й результативності процесу формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін.

Першою педагогічною умовою визначено *створення освітнього культуротворчого середовища*, зміст, характер і способи виконання якої спрямовуються на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього викладача музичного мистецтва, його особистісного зростання, ґрунтуються на гуманістичному й особистісно зорієнтованому підходах, принципах гуманізації, діалогічності, індивідуалізації, передбачають ефективну діалогову, суб'єкт-суб'єктну взаємодію педагога і студента, забезпечують розвиток професійних якостей, створюють можливості для творчого розвитку, саморозвитку, самоактуалізації і самореалізації кожного майбутнього фахівця у подальшій професійній діяльності.

Друга педагогічна умова – активізація і залучення майбутніх викладачів музичного мистецтва до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності (сприйняття-інтерпретація-творення) плідно впливає на розвиток пізнавально-інформаційної, творчо-діяльнісної, рефлексивно-оцінювальної сфер професійної культури фахівця, формує художнє сприйняття, художньо-інтерпретаційні вміння, професійно значущі особистісні якості, зокрема, асоціативно-образне мислення, уяву, фантазію, здатність емоційно пізнавати художні явища, аналізувати, синтезувати, узагальнювати, рефлексувати, оцінювати, критично мислити, творити, тобто відчувати себе суб'єктом соціокультурного середовища, професійної діяльності й життєтворчості.

Третя педагогічна умова – актуалізація і використання традиційних та інтерактивних методів формування професійної культури майбутніх фахівців як ефективних, доцільних, важливих, спрямованих на забезпечення високого рівня професійних знань та вмінь, розвиток загально-художньої освіченості, ерудованості, емоційного інтелекта, наукового потенціалу, креативності,

критичного мислення, сценічно-виконавських, організаторських здібностей, здатності до творчого самовираження у професійно-педагогічній та соціально-культурній діяльності, що плідно впливає й вдосконалює професійну культуру майбутніх викладачів музичного мистецтва, приводить до кінцевого результату, позитивної динаміки у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін.

Виокремлено взаємодійні етапи педагогічної роботи *ціннісно-орієнтаційний, перетворювально-творчий, проєктувально-презентаційний*. Ціннісно-орієнтаційний етап спрямований на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери майбутнього викладача, розвиток здатності усвідомлювати значущість своєї професії в духовному розвитку особистості. *Перетворювально-творчий* етап передбачає залучення майбутніх фахівців у складний художній діалог у різних видах музично-виконавської діяльності, розвиток когнітивно-інформаційної, емоційно-почуттєвої, творчо-діяльнісної сфер майбутніх фахівців. *Проєктувально-презентаційний етап* спрямований на розвиток рефлексивно-аналітичної сфери студентів, їх здатності усвідомлювати, критично мислити, здійснювати аналіз та самоаналіз, надавати об'єктивну оцінку результатам діяльності.

Запропонована й схарактеризована авторська система формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, яка складається із трьох взаємопов'язаних блоків (методологічно-цільового, процесуально-змістовного, результативно-аналітичного), відповідно яким визначено мету, завдання, педагогічні умови, наукові підходи, принципи, функції, форми, методи, критерії, показники, результат процесу формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Матеріали розділу 2 висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Ніколенко Л. І. Педагогічні умови формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва. II International scientific conference «*Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities*»: Conference proceedings, February 22th, 2019. Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing». Каунас, 2019. С. 287–290.

2. Ніколенко Л. І. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього викладача музичного мистецтва. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «*The world of science and innovation*». Лондон: Cognum Publishing House, 2020. С. 606–611.

3. Ніколенко Л. І. Метод художніх аналогій у формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. *Український учитель у контексті глобалізаційних процесів*: матеріали регіональної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький. 20 травня 2021 року. Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2021. С. 81–85.

4. Ніколенко Л. І. Освітнє культуротворче середовище у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 28 квітня 2022 року. Умань, 2022. С. 77–80.

5. Lyudmyla Nikolenko. Author's ability in the formation of professional culture of the future teacher of music art Pedagogy and Education *Management Review* (PEMR). Issue 2 (4). / Tetiana Stratan-Artyshkova, Lyudmyla Nikolenko. Tallinn : 2021. С. 53–59.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Андрущенко В. П. Модернізація освіти : політика і практика. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 12–15.
2. Андрущенко Т. Естетичне в освітньому процесі. *Філософія освіти*: Навчальний посібник. За заг. ред. В. Андрущенка, І. Передборської. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с. [електронний ресурс]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4052/1/Philosophy%20of%20Education.pdf>
3. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічних сферах). Ін-т психології імені Г. С. Костюка АПН України. Київ ; Рівне : Олег Зень, 2007. 170 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: «Либідь», 2003. 344 с.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. К. : ІЗІМН, 1998. 204 с.
6. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. Посібник. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
7. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 26–31.
8. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* [Під заг. ред. О. В. Овчарук]. К.: «К.І.С.», 2004. С. 45–51.
9. Бондар В. І. Дидактика : підруч. для студентів вищ. пед. навч. закл. Київ : Либідь, 2005. 264 с.
10. Бондаренко Т. Розвиток творчих навичок на уроках гармонії. *Методика викладання музично-теоретичних і музично-історичних предметів* : зб. ст. [упор. В. Самохвалов]. К.: Муз. Україна, 1983. 98 с.

11. Брилін Б. А. Музично-творчий розвиток учнів в умовах дозвілля [монографія]. Київ : КГІК, 2000. 200 с.
12. Бродовська В. Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові : словник [упор. В. Й. Бродовська, І. П. Патрик, В. Я. Яблонко]. 2-е видання. Київ : Професіонал, 2005. 224 с.
13. Василенко Л. М. Теорія і методика вокальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва на гедоністичних засадах : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. : 13.00.02 «Теорія і методика навчання музики». Київ, 2014. 43 с.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) К.; Ірпінь: ВТФ, Перун, 2009. 1736 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
16. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : Навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. і доп. К.: Знання, 2008. 566 с.
17. Гончаренко С. Гуманізація освіти – виховання творчої особистості. Педагогічна газета. № 12 (137). 2005. С. 2.
18. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : Планер, 2010. 308 с.
19. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи : сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги, 2012. 192 с.
20. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
21. Гуз Н. Г. Використання комплексу мистецтв як провідна умова формування художнього мислення молодших школярів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 15 (250), ч. I. С. 39–44.
22. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв. Запоріжжя: ЛПКС, 2010. 324 с.

23. Дубасенюк О.А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Т. 1. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 400 с.
24. Дубасенюк О.А. Методологія та методи науковопедагогічного дослідження: навч.-методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.
25. Єременко О. В. Підготовка магістрів музичного мистецтва : теорія і методика навчання : [монографія]. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 434 с.
26. Зязюн І. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості* : Монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 4.
27. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи* : [монографія]; за ред. І. А. Зязюна. К., 2000. С. 14.
28. Зязюн І. А. Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу. *Вища педагогічна освіта*. Наук.-метод. зб. Полтава. : Полтавський педагогічний інститут, 1994. Вип. 17. С. 66 –72.
29. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: пол.-укр.; укр.-пол.* [щорічник]; за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Ченстохова; К., 1999. Вип. 1. С. 326.
30. Козир А. В. Професійна майстерність майбутніх учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: Монографія. Київ.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 380 с.
31. Козяр М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. К.: Знання, 2013. 327 с.
32. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивної технології : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2011. 512 с.

33. Короткий тлумачний словник української мови; відп. ред. Л. М. Гуменецька. Київ : Рад. школа, 1978. 296 с.
34. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. К. : Наук. думка, 1965. 123 с.
35. Кремень В.Г. Освітній процес у вимірах синегретичного аналізу. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія. Технології. Київ – Кіровоград, 2014. С. 7–15.
36. Культурологія: навч. посіб. [упор. В. В. Павленко, О. М. Цапко, А. І. Буймістер та ін.]. К.: КНТ, ЦУЛ, 2010. 224 с.
37. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект : [монографія]. Кіровоград : Кіровоградський видавничий центр КДПУ, 2001. 348 с.
38. Лимаренко Л. І. Студентський театр у системі професійної підготовки майбутніх педагогів: монографія, Херсон: ХДУ, 2015. 484 с.
39. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів : СПОЛОМ, 2014. 76 с.
40. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 2006. 432 с.
41. Масол Л. М. Компаративні методи опанування мистецьких цінностей у контексті полікультурної освіти. *Педагогічні науки*. Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. Вип. 30. С. 101–105.
42. Матвеева Л. Л. Культурологія: Курс лекцій: Навч. посібник. К.: Либідь, 2005. 512 с.
43. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник. [Керівник авторського колективу С.М. Шевцова]. К.: Департамент, 2003. 500 с.
44. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: Навч. посіб. [упор. С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.]; За заг ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. К.: Вища шк., 2003. 323 с.

45. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика. К. : Парламентське видавництво, 2002. 204 с.
46. Михайлова Л. М. Естетично ціннісний розвиток особистості в навчально-виховному просторі закладу освіти: теорія і практика: наук.-метод. посіб. для керівників шкіл, педагогів, студ. пед. спец. [автор уклад. Л.М. Михайлова]. Харків: Видавництво «Точка», 2018. 248 с.
47. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник. Київ: Гранма, 1999. 350 с.
48. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : Навч. посіб [упор. А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак]. К. : Просвіта, 2000. 368 с.
49. Новий словник іншомовних слів: близько 40000 сл. і словосполучень. [упор. Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. А. Дем'янюк]; за ред. Л. І. Шевченко. К.: АРІЙ, 2008. 672 с.
50. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. К., 2006. 188 с.
51. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості [упор. та автори О. М. Олексюк, М. М. Ткач]. К. : Знання України, 2004. 264 с.
52. Олексюк О. М. Творча самореалізація майбутнього фахівця-музиканта в інтерпретаційному процесі / Наукові записки Тернопільського ДПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. 1999. № 3. С. 116–120.
53. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. К. : КДІКК 1996. 253 с.
54. Олинець Т. В. Виховання крос-культурних цінностей у молоді / Т. В. Олинець. [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1097/Олинець%20Т.%20В.%20Виховання%20кроскультурних%20цінностей%20м>
55. Олійник П. М. Форми і методи активного навчання. *Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі*: Навч. посіб. [автори уклад. С. У. Гончаренко, П. М. Олійник, В. К. Федорченко та ін.]; За заг ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. К.: Вища шк., 2003. С. 12–36.

56. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: [монографія] [уклад. Р.О. Семенова, О.Л. Музика, Д.К. Корольов та ін.]; / за ред. Р.О. Семенової. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.

57. Основи культурології: Навч. посіб. За ред. Л. О. Сандюк, Н. В. Щубелки. К.: Центр учбової літератури, 2012. 400 с.

58. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : монографія [за наук. ред. І. Зязюна]. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 440 с.

59. Падалка Г. М. Художньо-педагогічна інтерпретація музики в структурі професійної підготовки музиканта педагога. *Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук. праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. Вип. 5. С. 3–11.

60. Паньків Л. І. Аксіологічні виміри мистецької освіти. *Мистецька освіта в Україні: проблеми теорії і практики*: Зб. тез за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної конференції-семінару 27-28 лютого 2014 р. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. С. 46–47.

61. Паньків Л. І. Аксіологічні координати фахової підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. *Сучасні проблеми виконавської підготовки викладачів мистецьких дисциплін*: Зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 2016). Херсон: МППП «Издательство ІТ», 2016. С. 96–100.

62. Паньків Л. І. У діалозі з музикою. *Діалогічний вектор сучасної мистецької освіти*. Зб. матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції; Ужгород, 30 квітня – 01 травня 2020 р. Ужгород: «Карпати», 2020. С. 157–159.

63. Педагогічна майстерність: Підручник [автор уклад. І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; За ред. І. А. Зязюна. К.: Вища шк., 1997. 349 с.

64. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій [автор уклад. Пехота О. М., Будає В. Д., Старева А. М. та ін.]; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. К.: А.С.К., 2003. 240 с.

65. Покотило Г. Особливості викладання естетики у мистецькому вищому навчальному закладі. *Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України XX-XXI століть*: навч. посіб. [автор уклад. Р.Шмагало, Г.Покотило, П. Ляшкевич, І.Гнатишин, Т. Бей]; заг.ред. Р. Шмагала. Львів: ЛНАМ; Тернопіль : Мандрівець, 2013. 292 с. С. 54-55.

66. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики. Під заг. ред. О. В. Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. С. 15–25.

67. Радул В. В. Соціалізація особистості: навчальний посібник. [авт. уклад. В.В. Радул, Я.В. Галета]. Кіровоград: ФО-П Александрова М.В., 2013. 236 с.

68. Радул В. В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект). Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2011. 256 с

69. Ржецький М. М. Лекції з педагогіки : фундаментальні основи. К., 2003. Ч. 3. 40 с.

70. Реброва О. Є. Теорія і методика формування художньо-ментального досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії : дис.. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; 13.00.04. Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 601 с.

71. Ростовський О. Я. Проблема методологічної переорієнтації професійної підготовки майбутніх учителів музики у контексті реформування сучасної загальноосвітньої школи. *Наукові записки : психолого-педагогічні науки*. №2. Ніжин: НДУ імені М.Гоголя, 2003. С. 7–13.

72. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2001. 640 с.

73. Рудницька О. П. Інтерпретація музики як педагогічна проблема. *Професійна підготовка вчителя музики*. К.: КДП. 1981. С. 93–101.
74. Рудницька О. П. Культуровідповідність мистецької освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К.: «Віпол», 2000. С. 108–134.
75. Рудницька О. П. Мистецька освіта: сучасні пріоритети та тенденції змін. *Постметодика*. № 4 (18). 1997. С. 33–37.
76. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти [Текст] : навч. Посібник. К. : 1998. 247 с.
77. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
78. Рудницька О. П. Світоглядна функція мистецтв. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 3. С. 10–13.
79. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя: Навч.посібник. К.: КДП, 1992. 96 с.
80. Савченко О. Я. Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів [уклад. О. Я. Савченко, Т. М. Байбара]. *Початкова школа*. 2002. № 8. С. 6.
81. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 158 с.
82. Сотська Г. І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ, 2014. 456 с.
83. Стратан-Артишкова Т. Б. Творчо-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва: монографія. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 448 с.

84. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів [уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник]; За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубінінського. Х.: ШКОЛА, 2011. 784 с.

85. Творчий розвиток особистості засобами мистецтва: навчально-методичний посібник. [уклад. Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюн, М. І. Чембержі, С. В. Коновець, Л. А. Руденко, Н. О. Філіпчук, О. М. Отич, Н. Є. Миропольська та ін.]; за ред. Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2011. 280 с.

86. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. [уклад. З. Н. Курлянд, Т. Ю. Осипо, Р. С. Гурін та ін.]; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2012. 390 с.

87. Чайка В. М. Основи дидактики: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2011. 240 с.

88. Шабаєва Л.М. Крос-культурна комунікація в контексті філософії освіти. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2016. № 2. С. 198-207. [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/744/876>

89. Шевнюк О. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : [монографія]. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 232 с.

90. Шевцова О. Художньо-творче середовище у процесі формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки* [ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін.]. Випуск 195. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. 244 с. С. 145–149.

91. Щолокова О. П. Компетентнісний підхід у просвітницькій діяльності вчителя музики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 27-29 квітня 2011 року. Вип. 1 (16). К.: НПУ, 2011. С. 15–19.

92. Щолокова О. П. Новітні підходи та технології у професійній підготовці вчителя мистецьких дисциплін. *Innovative processes in education: Collective monograph*. АМЕЕТ Sp. z. o., Lodz, Poland, 2017. P. 238–246.

93. Юник Д. Г., Юник Т. І. Парадигма розвитку емоційної стійкості музикантів-інструменталістів у процесі підготовки до сценічної діяльності. *Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць*. Мелітополь: МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2018. Вип. 1 (20). С. 108–114.

94. Юник Т. І. Підготовка майбутніх музикантів-виконавців до сценічної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2016. Вип. 26. С. 128–132. [електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%BF%D0%BA/Downloads/Nchnpu_016_2016_26_31.pdf

95. Якименко С. І., Якименко П. В. Професійна компетентність майбутнього вчителя як загальна умова його педагогічної діяльності. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу*. Науковий посібник; Під загальною редакцією професора С. І. Якименко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. С. 24–63.

96. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови [автори А. М. Яковлева, Т. М. Афонская]. Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. 672 с.

97. Triandis H. C. Cross-cultural studies of individualism and collectivism. *Culture and social behavior*. N.Y. ed. McGrawHill. 1994. P. 323–338.

98. Hutchinson T. *Introduction to Project Work*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

99. Kilpatric W.H. The Project Method. *Teachers College Record*. 1918. 19 September. P. 319–334.

100. Knoll Michael: John Dewey und die Projektmethode. *Zur Aufklärung eines Missverständnisses*. In: *Bildung und Erziehung* 45. 1992. S. 89–108.

101. Lazarou Elisabeth. Projektorientierter Deutschunterricht: «Denk-mal»: Fremdsprache Deutsch 1. Elisabeth Lazarou. Stuttgart, 1998. S. 38–41.
102. Rainer E. Wicke. Aktiv und kreativ lernen Projektorientierende Spracharbeit im Unterricht. Hueberverlag, Ismaning. 2008. 207 S.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Педагогічна діагностика стану сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Ефективність запропонованих педагогічних умов формування професійної майстерності майбутнього викладача музичного мистецтва доведена дослідно-експериментальною перевіркою, що проводилася на базі Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Бердянського державного педагогічного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась поетапно: перший етап – констатувальний (діагностичний); другий – формувальний (безпосереднє проведення експерименту); третій – порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи.

Констатувальний (діагностичний) експеримент «...спрямований на вивчення педагогічного явища в умовах дії існуючого складу факторів, тобто тих, які були визначені до експерименту і не змінювались» [7, с. 199].

Діагностика сформованості рівнів професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, їх кількісного та якісного аналізу дає змогу визначити напрями впровадження визначених педагогічних умов у зміст професійної підготовки відповідно до розроблених критеріїв і показників сформованості досліджуваного нами феномену, здійснити об'єктивний аналіз стану сформованості професійної культури студентів, визначити пріоритетні

напрями подальшого формування професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін.

Реалізація поставленої мети потребувала розв'язання таких завдань:

1) розробити методики визначення рівнів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін за визначеними критеріями;

2) сформувати експериментальні групи та провести констатувальний експеримент.

3) дослідити основні закономірності недостатньої сформованості професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін;

4) вивчити й узагальнити досвід професійної діяльності викладачів музичних дисциплін, педагогів, учителів загальноосвітніх шкіл;

5) опрацювати результати констатувального етапу експерименту, зробити висновки.

Для вимірювання та оцінки рівнів сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва визначено діагностичний інструментарій.

Інструментарій педагогічного діагностування передбачав використання методів, прийомів, засобів вимірювання рівнів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, спрямовувався на виявлення мотивів і художніх потреб студентів, характер їх художніх уподобань, частоту і бажання спілкування з різними видами мистецтва і мистецької творчості, рівень загально художньої освіченості, ерудиції, здатності до емоційно-почуттєвого співпереживання, художнього сприйняття-інтерпретації музичних творів, адекватного оцінювання мистецьких творів, їх художньо-образного змісту, прагнення до творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах художньо-інтерпретаційної діяльності.

Слід зазначити, що діагностування рівнів сформованості професійної культури студентів передбачає виявлення як зовнішніх ознак професійної

культури (обсяг загально художніх, музично-теоретичних, музично-виконавських, методичних знань), так і внутрішніх, особистісних структур (уподобань, інтересів, смаків, бажань, ставлень тощо), тому цей процес є достатньо складним і тривалим.

У констатувальному експерименті використано й адаптовано методики О. Костюка, Г. Падалки, Л. Паньків, В. Петрушина, А. Реана, О. Рудницької та ін.), а також використано *методи математичної статистики*.

Для розв'язання поставлених завдань, спрямованих на вивчення стану сформованості професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін, використовувалися такі методи:

Методи аналізу (з грецьк. analysis – «розкладання», «розчленування») передбачають дослідження цілісності педагогічних явищ чи процесів на основі виявлення взаємодії структурних компонентів, дають змогу детально проаналізувати, виявити і простежити характер вияву показників професійної культури студентів, їх здатність до адекватного сприйняття музичних образів, емоційно-почуттєву культуру, здатність адекватно оцінювати художні явища.

Інтегрований метод аналізу передбачає: аналіз культури і здатності студентів до адекватного сприйняття-інтерпретації-творення, аналіз виконання художньо-творчих завдань і проектів, аналіз обґрунтованості оцінки і самооцінки, що дає змогу визначити суб'єктивну думку, судження, здатність до емпатії, креативність, рефлексію майбутніх фахівців.

Метод аналізу передбачає також ознайомлення з документацією, навчальними та робочими програмами з фахових дисциплін, силабусами, навчально-методичними комплексами, методичними розробками, рекомендаціями, навчально-методичними посібниками, а також з успішністю студентів.

Метод педагогічного спостереження (безпосереднє, опосередковане) передбачає спостереження за навчальною діяльністю студентів у процесі вивчення групових та індивідуальних фахових дисциплін фундаментального

та вибіркового блоків (музично-теоретичних, музично-виконавських, практично-методичних). за підготовкою і проведенням майбутніми викладачами занять з музичного мистецтва під час педагогічної та асистентської практик; вміннями самостійно вирішувати проблемні ситуації, виконувати різного характеру і змісту творчі завдання, використовувати набутий творчо-виконавський досвід, виявляти креативність, фантазію, бажання творити, здатність до художньо-педагогічного спілкування, оцінювати власні результати художньо-творчої діяльності та діяльності інших, аранжувати, складати власні музичні композиції і художньо-творчі проекти, вміннями художньо-педагогічного спілкування, аналізом та самоаналізом, оцінкою та самооцінкою.

Опитування (письмові та усні) передбачають виявлення мотивів, потреб, інтересів, смаків, бажань, ціннісних орієнтацій, поглядів, думок, переконань, оцінок реципієнтів й пов'язані з такими методами, як інтерв'ю, анкетування, бесіди зі студентами, викладачами музичного мистецтва, учителями загальноосвітніх закладів, випускниками, які працюють у різних закладах освіти і культури (музичні школи, музичний коледж, ДЮОЦ, школи мистецтв, артисти театру і філармонії, керівники музичних гуртків і студій (стандартизоване та вільне), хорові та інструментально-виконавські колективи. У зв'язку з цим були складені *опитувальні листи*, запитання яких передбачали виявити ступінь розуміння студентами значущості своєї професії у розвитку особистості, значення мистецтва у формуванні особистісних якостей учня, розуміння сутності поняття «культура», «професійна культура», «професійна культура викладача музичного мистецтва» тощо.

Слід зазначити, що у ході *бесіди* важливим було створення атмосфери відвертого діалогу, довіри, оскільки студенти мають бути готовими до «відкритого», довірливого і щирого спілкування, відповіді, розкриття своїх думок, міркувань, роздумів, суджень, оцінок, узагальнень тощо.

Метод інтерв'ю, який передбачав одночасну участь декількох студентів, використовувався у процесі дискусійного обговорення проблеми формування професійної культури майбутніх викладачів. Інтерв'ю мало стандартний (строго розроблений текст), творчий (запитання і відповіді мали певну свободу висловлювань); глибокі (особистісно-довірлива бесіда).

Метод анкетування (письмове опитування) проводився за такими формами: за кількістю охоплення опитуваних (повне і вибіркоче); за характером спілкування (особисте і заочне); за формою здійснення (групове та індивідуальне); за способом вручення анкет (роздавальне і поштове).

Метод тестування спрямовувався на вивчення особистісних характеристик студентів. Незважаючи на те, що тестувальна діагностика, як вказують дослідники, порівняно з деякими іншими методами не дає змоги реципієнту більш глибоко розкрити суть питання, власну думку, але уможливорює більш точно зробити підсумок, вирахувати, отримати більш точні й конкретні відповіді. Лаконічні, чіткі і точні запитання та відповіді орієнтовані на характеристику якості досліджуваного феномену.

У ході констатувального експерименту відповідно специфіки нашого дослідження адаптовано тест В. Касимова та В. Петрушина «Ставлення до власної творчості», який використовувався в анкетах, передбачав вивчення мотивів майбутніх викладачів у ставленні до своєї професії, навчання, професійного розвитку, досвіду, здобутків, досягнень та недоліків.

Метод незалежної експертної оцінки поєднує опосередковане спостереження та опитування компетентних фахівців, які працюють у напрямку професійної підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва у закладах освіти і культури, викладачів, керівників педагогічної практики, вчителів загальноосвітніх шкіл, за допомогою яких можна виявити рівень сформованості професійної культури майбутніх фахівців, схарактеризувати їх професійні якості, здатність до музичної творчості, вміння художньо-педагогічного спілкування.

Для обробки експериментальних даних та інтерпретації результатів були використані *математико-статистичні методи*. Для представлення зібраних анкетних даних та даних тестування у вигляді таблиць і графіків були використані методи групування статистичних даних. Для перевірки відмінностей середніх показників у контрольній та експериментальній групах на кожному рівні кожного етапу використовувалися статистичні методи порівняння параметрів двох парних вибірок, зокрема статистичний критерій Стьюдента.

Зазначимо, що експериментальні творчі завдання, розроблені анкети і тести відповідали визначеним нами критеріям та показникам сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, а саме: *ціннісно-мотиваційному*, що відображає ціннісно-художню орієнтацію і мотивацію студентів щодо майбутньої професії, музично-виконавської діяльності; *когнітивно-інформаційному*, що характеризується здатністю майбутнього фахівця до оволодіння «художньою картиною світу», художнім світоглядом, культурою художнього сприйняття-розуміння-інтерпретації художньо-образного змісту музичних творів; *творчо-діяльнісному*, що передбачає здатність майбутнього фахівця до творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності, самостійність у виконанні художньо-творчих завдань, володіння сценічно-виконавською культурою, вміннями створювати власні художньо-творчі проекти, власні твори, вміти музикувати, аранжувати, вивчити з учасниками колективу, ансамблю, вміти створити власний вокальний або інструментальний творчий колектив, залучити і дорослих, і дітей до участі у цих колективах, добрати відповідний навчальний і концертний репертуар, створити атмосферу творчості, співучасті, співдії, брати участь із власним колективом у фестивалях-конкурсах, концертних виступах на рівні міста, області, країни; *рефлексивно-оцінювальному*, що передбачає здатність майбутнього фахівця оцінювати, аналізувати результати власної діяльності та діяльності інших студентів.

Визначений інструментарій педагогічного діагностування сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва складає широка панорама методів і прийомів вимірювання сформованості професійної культури майбутніх фахівців: спостереження, опитування, бесіди, інтерв'ю, тестування, анкетування, творчі завдання, експертні оцінки і самооцінки, адаптована методика В. Петрушина та ін., а також авторські діагностичні методи.

Діагностування сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва є складним і досить тривалим, оскільки визначаються не лише наявні зовнішні ознаки цього феномену (обсяг знань, певні художні вміння та ін.), а й глибоко особистісні структури на рівні свідомості і підсвідомості, а саме: нахили, бажання, уподобання, прагнення, ставлення, переконання, переваги, смаки та ін. у художньому розвитку особистості.

Загальна кількість респондентів, які брали участь у констатувальному етапі експерименту, становила 241 особи.

На першому етапі констатувального експерименту вважалося доцільним виявити ціннісно-мотиваційну сферу студентів, розуміння ними значення своєї професії, своєї ролі в духовному розвитку особистості, розуміння сутності професійної культури майбутнього викладача (вчителя) музичного мистецтва, інтерес до різних видів музично-виконавської творчості.

Для здійснення моніторингу було розроблено опитувальні листи, анкети (звукові, відео-анкети), тести, творчі завдання, що дало змогу не тільки виявити ставлення студентів до своєї професії, розуміння її значення у розвитку особистості, а також їхні художні уподобання, інтереси; ґрунтовність загально художніх знань, мистецьку ерудицію, художню інформованість, інтерес прагнення і бажання оволодіти різними видами музично-виконавської діяльності (пізнання-інтерпретація-творення).

Інформацію про сформованість ціннісно-мотиваційної сфери студентів забезпечували також анкети, які складались із запитань, що мали відкритий і закритий характер («так» – «ні»). Ці анкети розподілялись на відповідні блоки, були спрямовані на виявлення сформованості показників ціннісно-мотиваційного, когнітивно-інформаційного, творчо-діяльнісного, рефлексивно-оцінювального компонентів професійної культури майбутніх викладачів музичного, уможливили виявити інтерес студентів до різних видів музично-виконавської діяльності (Дод. Б; Дод. В.):

1. Як Ви розумієте поняття «професійна культура», «професійна культура викладача музичного мистецтва» ?

2. У чому полягає суть професіоналізму викладача музичного мистецтва?

3. Як Ви розумієте поняття «художній світогляд», «художня картина світу», «дух епохи».

4. Якими професійно особистісними якостями повинен володіти викладач (вчитель музичного мистецтва)?

5. Які професійні якості викладача музичного мистецтва, на Вашу думку, є найбільш значущими і важливими ?

6. Якими професійно особистісними якостями притаманні Вам?

7. Які професійні якості Ви хотіли б удосконалити?

На запитання «Як Ви розумієте поняття «професійна культура викладача (вчителя) музичного мистецтва» ?» студенти давали такі відповіді: професійна культура викладача музичного мистецтва не обмежується володінням тільки спеціальних знань та навичок, а й містить в собі весь духовний потенціал особистості педагога, його інтелектуальні, емоційні і практично-дієві компоненти свідомості»; професійна культура передбачає володіння викладачем загальною культурою; професійна культура – це. коли викладач професійно грамотний, захоплений своєю творчою професією, володіє естетичною та етичною культурою; високий рівень загальної

культури; професійна культура – це педагогічна, етична, естетична, філософська культура, якими повинен володіти викладач.

Деякі студенти більш широко розкривали сутність професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, зазначаючи, що метою професійної культури є реалізація творчих можливостей особистості, набуття професіоналізму.

Анкетування, опитування, спостереження показали, що студенти загалом розуміють сутність професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, хоча відповіді деяких студентів характеризуються узагальненістю, інтуїтивністю, неповністю.

Професійними якостями, якими повинен володіти викладач (вчитель) музичного мистецтва студенти називали такі: компетентність, комунікабельність, відповідальність, креативність, ініціативність, дружелюбність, вимогливість, чесність, пунктуальність.

Важливими професійно особистісними якостями реципієнти назвали такі: музикальність, емпатійність, професійне мислення, самовиховання, креативність, активність, самосвідомість, комунікативність, емоційну витримку, артистизм, особистісну професійну позицію, естетичний смак, розвиток світогляду, виконавської та педагогічної майстерності, музичної пам'яті, голосу, слуху, мистецтва мовлення, інтелект, концентрацію уваги.

Студенти відповідали, що професійно особистісні якості мають бути, насамперед, такі: знання музично-педагогічної теорії, виконавська та педагогічна майстерність, знання психології, володіння технологіями навчання й виховання, любов до музики, любов до учнів, музично-педагогічні здібності: артистизм, креативність, самосвідомість, музикальність, здатність до творчої самореалізації, вміння імпровізувати, прагнення до самовдосконалення, сталий інтерес до художньо-творчої діяльності в учнівському колективі).

На запитання, на розвиток і формування яких професійних якостей майбутніх фахівців, насамперед, бажано звернути увагу викладачам

мистецтва, зокрема, музичного, отримали такі відповіді: вміння самостійно мислити, аналізувати, самостійно вчитися, реалізовувати особисті творчі можливості, удосконалюватися, оволодівати новими технологіями.

Професійними якостями, які характеризують культуру майбутнього фахівця, студенти вважають компетентність, комунікабельність, музикальність, вміння знайти підхід до кожного учня, відповідальність, надійність, вміння якісно та швидко виконувати свою роботу. Були й такі відповіді: «Я вважаю, що всі якості є дуже значущі та важливі для викладача». Відповіді деяких студентів обмежувались назвою 1-3 якостей.

Наступні запитання письмової анкети були спрямовані на виявлення художніх уподобань, інтересів майбутніх викладачів (Дод. Г.). Студентам ставились такі запитання:

1. Творчість яких композиторів-класиків Вам подобається?

2. Яких Ви знаєте сучасних виконавців у різних жанрах:

1. класичному –

2. естрадному –

3. в інших –

3. Які виконавці (ансамблі, хорові колективи тощо) Вам найбільш подобаються (XX-XXI ст.) ? Творчість яких сучасних молодих виконавців Вас цікавить ?

4. Яких сучасних художників Ви знаєте? Творчість яких Вас приваблює і цікавить?

5. Як часто Ви відвідуєте театр? Які театральні вистави Ви дивились за останній рік ?

6. Які сучасні телепередачі з мистецтва Вам подобаються?

Проаналізуємо відповіді. На запитання, творчість яких композиторів-класиків Вам подобається, студенти давали такі відповіді: творчість Й. Баха, Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. Бетховена, Ф. Шопена, Дж. Верді, П. Чайковського, Ф. Ліста, А. Вівальді, К. Сен-Санса. Найбільш популярною

класичною музикою в художньому тезаурусі майбутніх фахівців виявилась творчість Й.Баха, В. Моцарта, Ф. Шопена та ін.

Відповіді студентів були й такими: важко сказати, так як мені взагалі подобається класична музика, а також музика українських композиторів-класиків (М. Лисенка, М. Леонтовича, М. Дремлюги, М. Скорика та ін.).

Цікаво було виявити інтереси студентів щодо сучасної музики різних жанрів, тому ставилось запитання: яких Ви знаєте сучасних виконавців у різних жанрах?

Узагальнюючи відповіді студентів, зазначимо, що майбутні викладачі виокремлюють творчість таких сучасних зарубіжних митців, виконавців: Оксана Линів (головний диригент опери Граца в Австралії), Олександр Божик (скрипаль), Ванесса Мей (скрипалька, композитор), Девід Гарретт (скрипаль), М. Которович (скрипалька), Богдана Півнеко (скрипалька), а також відомих оперних та естрадних співаків: Л. Паваротті, П. Домінго, Хосе Каррерас, Зара і Андреа Бочеллі.

В естрадному жанрі студенти назвали улюблених українських сучасних виконавців: Руслана Лижичко, Тіна Кароль, Джеррі Гейл (українська співачка та авторка пісень), Злата Огневич, Віктор Павлік, Олександр Пономарьов, Софія Ротару, Руслана, Гайтана, А. Кузьменко, Джамала, Д.Монатік, П. Гагаріна, Christina Aguilera.

Серед гуртів студенти називали такі улюблені, як «Шпилясті кобзарі», рок-гурт «Без обмежень», інструментальний гурт «В&В Project», гурт «Один в каное», «Чиж & Со», «ДДТ» та ін. Найчастіше студенти виявляли інтерес до творчості гурту Pentatonix, «Пікардійська терція», «Океан Ельзи».

Були відповіді, які обмежувались назвою одного виконавця, наприклад: «мені подобається Руслана та багато інших молодих і креативних виконавців».

Серед хорових та оркестрових колективів найбільш частіше зустрічаються: Кропивницький Муніципальний камерний хор, оркестр народних інструментів «Орія» м. Кропивницький, Національний заслужений

академічний народний хор ім. Г. Верьовки, Національний академічний оркестр народних інструментів України м. Київ.

Слід зазначити, що відповіді студентів мали відкритий і щирий характер, як-от: «Мені дуже подобається дитячий хоровий колектив «Весна», а також дуже подобається театр пісні «Джерела», «Пкардійська терція», «Pentatonix»; один з найкращих хорів України 20-21 століття – хор «Софія».

В інших жанрах музичної творчості реципієнти називали: рок-групи: «Океан Ельзи», «Скрябін», «Друга ріка», «ВВ», «Гайдамаки», «Скрябін». «Дуже багато знаю: Christina Aguilera, Mariah Carey, Céline Dion, Lara Fabian, Полина Гагаріна та багато інших».

Серед улюблених виконавців студентів – оперна співачка Анна Нетребко, Надія Шпаченко (американська піаністка українського походження), Aida Garifullina (оперна співачка), Анджела Георгіу (оперна співачка, Румунія).

Цікаво було дізнатись, творчість яких сучасних художників приваблює і цікавить студентів. Думки, погляди, мотиви студентів щодо цього виду творчості студентів були різними, зокрема: «На жаль, не цікавлюсь творчістю сучасних художників»; «Я не можу конкретно назвати когось, хто приваблює. Зараз дуже велике розмаїття художньої творчості. Просто констатуєш, чи подобається тобі картина або її задум, чи ні».

Найбільш популярною і відомими у студентському середовищі, як свідчать анкети, є творчість таких художників: І. Марчук, А. Криволап, О. Гнилицький, Б. Михайлов, М. Приймаченко, В. Федоров, О. Ройтбурд.

Деякі відповіді були більш розгорнуті, конкретизовані, наприклад: мені подобається творчість Арсена Савадова, українського художника вірменського походження, фотографа, майстера фотомонтажу, який активно представляє українську культуру в Європі та Америці; «Більше всього мені подобаються картини Івана Марчука, які приваблюють своєю незвичайністю, авторською технікою»; дуже захоплююся картинами відомої української художниці сучасності Євгенії Гапчинської. На жаль, студенти не називають

конкретні картини художників, які їм подобаються, що може свідчити про поверхове ознайомлення із творчістю митців.

На нашу думку, бажано, щоб список митців-художників був більш широким. Як бачимо, у переліку відсутні прізвища художників Кропивниччини, виставки яких організовуються і демонструються в обласному Музеї Мистецтв, художньо-меморіальному музеї імені Олександра Осмьоркіна м. Кропивницького

Відсутні у відповідях деяких респондентів і знання музеїв нашого міста, зокрема, обласного краєзнавчого музею, музею імені Генріха Нейгауза, музею музичної культури імені Кароля Шимановського, літературно-меморіального музею імені Івана Карпенка-Карого.

Надалі нас цікавило виявити мотиви щодо спілкування із театральним мистецтвом. На запитання, як часто Ви відвідуєте театр, які театральні вистави Ви дивились за останній рік, студенти давали такі відповіді: «намагаюсь відвідувати всі вистави, які проходять в нашому місті. Остання вистава, яку подивилась, – «Мартин Боруля»; відвідую раз в рік обласний театр з колективом, остання вистава «Сорочинський ярмарок» (М. Гоголь); один раз на рік, балет «Попелюшка». На жаль, були й такі відповіді: «давно», «на жаль, я ще не відвідувала театр»; «не дуже часто, останній перегляд вистави «У джазі тільки дівчата, або..».

На запитання, які сучасні телепередачі з мистецтва Вам подобаються, відповіді отримали такі: «Маскарад», «Україна має талант», «Фольк-music», «Співають всі», «Голос – діти», «Танці з зірками», «Маска», «Співають всі», «Голос країни». Деякі студенти не давали відповідь на це запитання.

Були й такі відповіді: «телепередачі не дивлюсь, але в соціальній мережі «Instagram» слідкую за тренінгами, майстер-класами деяких викладачів професіоналів, зокрема, американської співачки Шерил Портер та ін.

Узагальнення результатів першого етапу констатувального експерименту, уможливило визначити чотири рівні сформованості ціннісно-

мотиваційного компоненту професійної культури майбутніх викладачів: високий, достатній, середній, низький.

Надалі ми з'ясували, чи виявляють студенти інтерес до різновидів музично-виконавської творчості, зацікавленість і самостійність у вивченні позапрограмних музичних творів, чи вміють самостійно добирати музичний репертуар. Результати анкетування уможливили констатувати, що більшість студентів обмежуються доборою програми викладачем, що може свідчити про певну нерозвиненість у студентів музичного й загальнохудожнього тезаурусу (Табл. 3.1.1 та рис. 3.1.1).

Таблиця 3.1.1.

Виявлення інтересу до різних видів мистецької творчості

Варіанти відповідей	Відповіді студентів старших курсів		
	Кількість відповідей*	Питома вага відповідей, %	Відсоток серед опитуваних
Систематично відвідую концерти, філармонію, виступи музичних колективів, ансамблів, співаків	186	54,4%	77,2%
Відвідую театр-корифеїв, вистави інших театрів	119	34,8%	49,4%
Відвідую музеї, знайомлюсь із творами образотворчого мистецтва	37	10,8%	15,4%
Разом	342	100	

* Деякі студенти давали по кілька варіантів відповідей.

На рис. 3.1.1. можна побачити, що 77,2% опитуваних систематично відвідують концерти, філармонію, виступи музичних колективів, ансамблів, співаків. Практично половина студентів (49,4%) відвідують театр-корифеїв, вистави інших театрів. І дуже невеликий відсоток студентів (15,4%) відвідують музеї, знайомляться із творами образотворчого мистецтва.

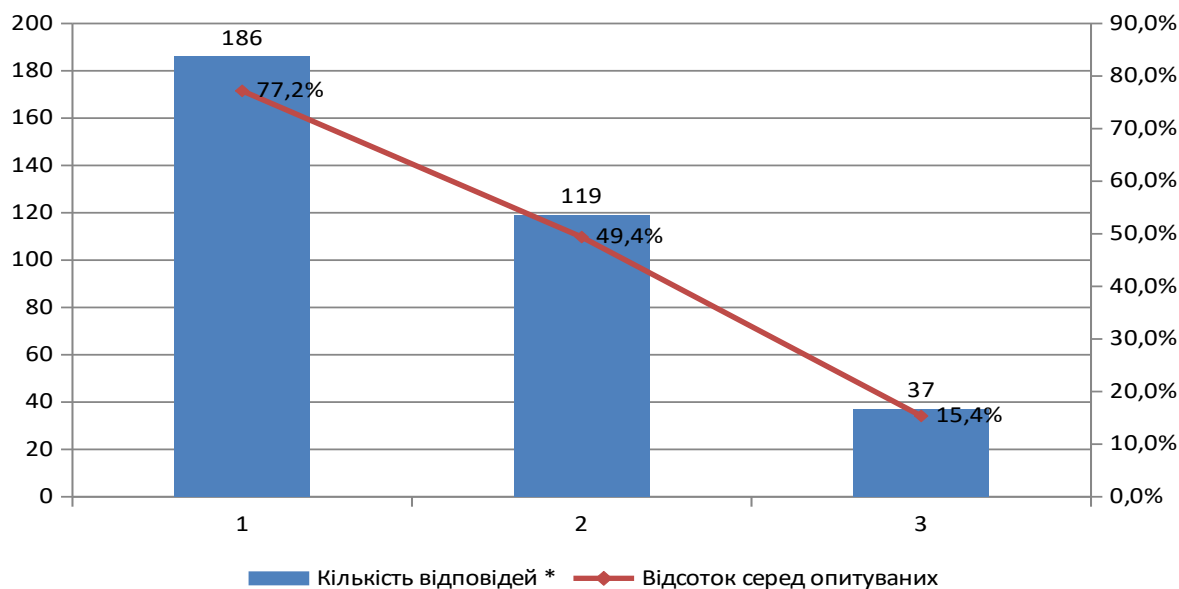

Рис. 3.1.1. Кількісні і якісні показники рівня інтересу до різних видів мистецької творчості

Надалі виявлялося, чи вміють студенти самостійно опрацьовувати й розучувати музичний твір. Тому наступне тестове запитання було таким: «Як Ви самостійно працюєте над художнім образом?».

Результати спостереження, опитування й тестового анкетування за першим компонентом професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва виявилися такими (рис. 3.1.2.):

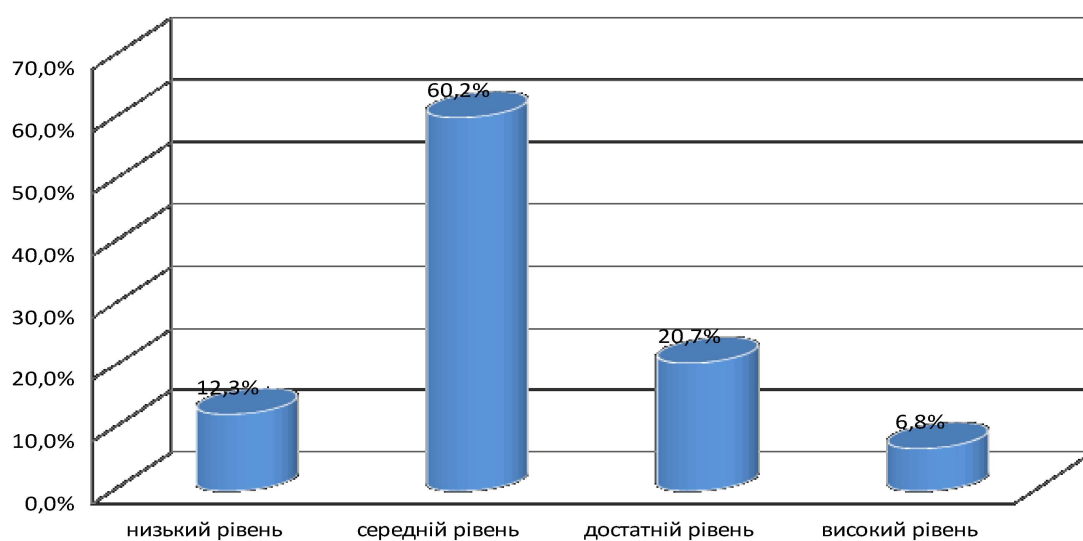

Рис. 3.1.2. Рівні сформованості ціннісно-мотиваційного компонента.

Як видно з поданого рисунку, низький рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента продемонструвало 12,3% студентів; середній – 60,2 % студентів; достатній рівень – 20,7 % студентів, високий рівень – 6,8% студентів.

Більшість студентів виявила середній рівень сформованості ціннісно-мотиваційної сфери. Ці студенти мають відносно стійкий інтерес і потребу у спілкуванні з різновидами музично-виконавської діяльності. Прагнення і бажання вдосконалити рівень сформованості творчо-виконавських умінь виявляються ситуативно. Достатній рівень розвиненості ціннісно-мотиваційної сфери виявили студенти, відповіді яких характеризуються усвідомленою мотивацією, розуміють важливість й значущість мистецтва в духовно-творчому розвитку особистості, демонструють стійкий інтерес до різновидів музично-виконавської діяльності, прагнуть вдосконалити рівень художнього-сприйняття-інтерпретації, вміння художньо-діалогового спілкування.

Високий рівень розвитку ціннісно-мотиваційної сфери показали респонденти, відповіді яких мали чіткий, усвідомлений характер. Відповіді цих студентів характеризуються розвинутою художньою потребою, інтересами, прагненням до творчого самовираження у різних видах музичної творчості, соціо-культурній діяльності

Як бачимо, статистичні дані свідчать про домінування середнього рівня розвиненості ціннісно-мотиваційного сфери професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

На другому етапі констатувального експерименту діагностувався *когнітивно-інформаційний* компонент професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва (Дод. Ж).

Студентам було запропоновано прослухати музичний твір, визначити його художньо-стильові особливості, епоху, в яку був створений цей твір, за емоційно-образним змістом запропонувати програмну назву. Це завдання спрямовувалось на виявлення культури художнього сприйняття, розвитку

уяви, асоціативно-образного мислення, здатності емоційно сприймати й проникати в художній образ, володіти «банком» загальнохудожніх знань та вмінь встановлювати «художній діалог».

Наступне завдання передбачало виявлення вмінь здійснювати художньо-інтерпретаційний аналіз твору, здатність самостійно розв'язувати завдання, здійснювати творчий пошук, виявляти креативність, оригінальність. Студентам пропонувалось прослухати музичний твір, розкрити художній образ в єдності змісту і форми, подати відомості про композитора, схарактеризувати культурно-історичний період, умови створення тощо. Також студентам пропонувалось презентувати свій художньо-творчий проект, виявити креативність, оригінальність (презентація, ілюстрація, демонстрація, використання інших видів мистецтва).

Важливим також було дізнатися, які вміння художньо-діалогового спілкування, на думку студентів, є важливими у структурі професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва (Табл. 3.1.2 та Рис. 3.1.3).

Таблиця 3.1.2.

Вміння художньо-діалогового спілкування

Варіанти відповідей	Відповіді студентів старших курсів		
	Кількість відповідей *	Питома вага відповідей, %	Відсоток серед опитуваних
Розкрити «художню картину світу», «дух епохи»	76	17,0%	31,5%
Здійснити художньо-стильовий аналіз твору	113	25,2%	46,9%
Здійснити художньо-інтерпретаційний аналіз твору	36	8,0%	14,9%
Володіння технікою художнього виконання	117	26,1%	48,5%

продовження табл. 3.1.2

Володіння сценічно-образною культурою	77	17,2%	32,0%
Володіння здатністю встановлювати художньо-комунікативний діалог	29	6,5%	12,0%
Разом	448	100	

*Деякі студенти давали по кілька варіантів відповідей.

На рис. 3.1.3. видно, що для половини студентів важливими є вміння здійснювати художньо-інтерпретаційний аналіз твору (46,9%) та володіти технікою художнього виконання (48,5%). Для третини студентів важливими вміннями є розкриття «художньої картини світу», «дух епохи» (31,5%) та володіння сценічно-образною культурою (32%). Найменш важливими для студентів виявилися вміння здійснювати художньо-інтерпретаційний аналіз твору (14,9%) та володіння здатністю встановлювати художньо-комунікативний діалог (12%).

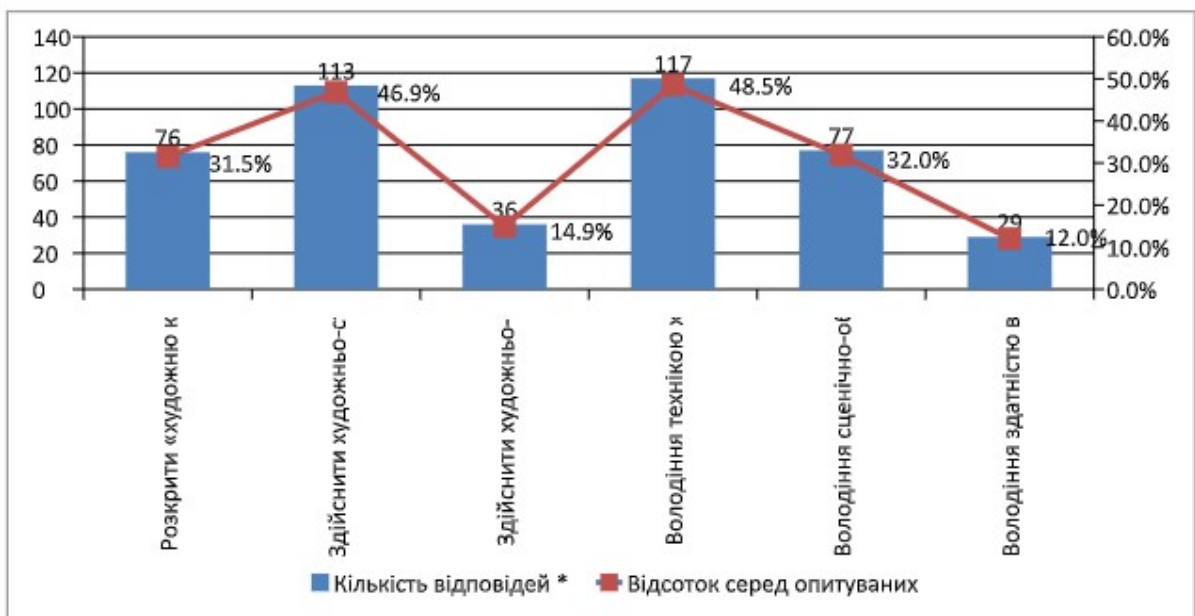

Рис. 3.1.3. Кількісні та якісні показники вміння художньо-діалогового спілкування

Результати цього етапу констатувального експерименту виявились такими:

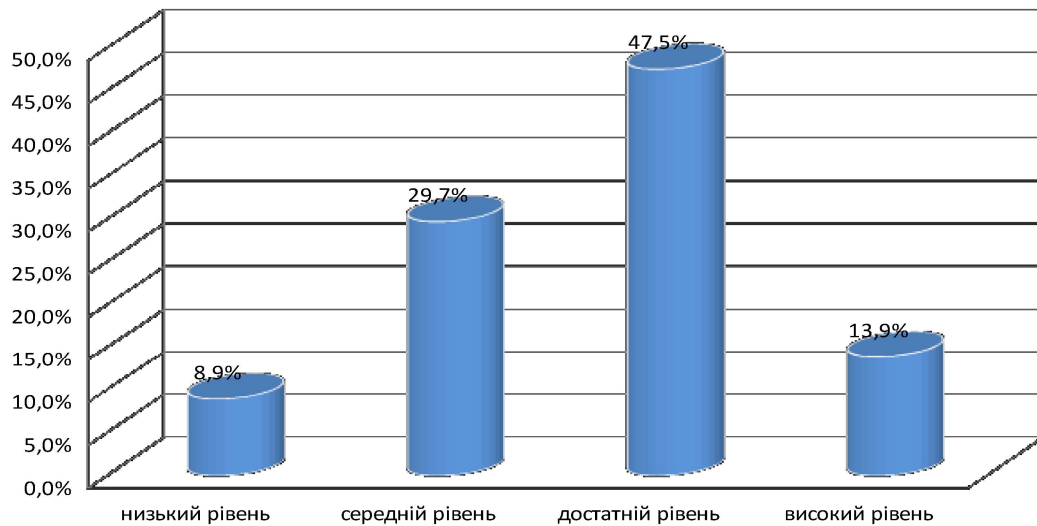

Рис. 3.1.4. Рівні сформованості когнітивно-інформаційного компонента

Високий рівень когнітивно-інформаційного компонента професійної культури продемонстрували 8,9% студентів. Достатній рівень когнітивно-інформаційного компонента показали 29,7% студентів; середній рівень – 47,5% студентів. 13,9% виявили низький рівень сформованості когнітивно-інформаційного компоненту професійної культури майбутніх фахівців.

Наступний етап констатувального експерименту передбачав визначення рівнів сформованості творчо-перетворювального компоненту професійної культури майбутніх викладачів, їх здатність до творчого самовираження під час концертних виступів, різноманітних заходів, конкурсів, фестивалів, а також результати навчання з фахових дисциплін, відвідування різних форм звітності.

Цікаво було дізнатись, чи беруть участь студенти у професійних колективах, ансамблях, групах? Чи мають свої власні творчі колективи? Якщо працюють, то у яких закладах освіти і культури? Чи створювали власні художньо-творчі проекти? Які саме? У яких художньо-творчих проектах брали участь? Які труднощі зазнають у процесі сценічно-образної комунікації?

Професійна культура майбутнього викладача яскраво виявляється у здатності сценічного перевтілення, до художньої ідентифікації, здатності до

художньої-діалогової комунікації, здатності спрямовувати набуті знання і вміння на іншого, навчати й виховувати його засобами творчої діяльності. Тому важливо було, чи вміють аранжувати, музикувати, імпровізувати, чи складають студенти музичні композиції, вірші, сценарії, чи беруть участь у виконавських колективах (інструментальних, вокальних, хорових, театральних тощо), чи створюють (або мають бажання створити у подальшій діяльності), чи мають театральний (артистичний) досвід сценічно-образного перевтілення?

Які художньо-творчі проекти Ви створювали? Відповіді отримали такі: «На сьогоднішній день такого досвіду ще не маю», «поки що не робила», «не вмію, соромлюсь», «мені ще не доводилося брати участь у них».

Більшість студентів беруть участь у різноманітних шкільних, загальноосвітніх та школах мистецтв, серед яких назвали такі: «Мирослав Скорик», «Скрипалі сучасності»), тематичні відкриті академічні концерти «Музика А. Вівальді», «Танцювальна музика голосом скрипки»; «Новорічна майстерня», «Осінній ярмарок». «У гості до музичних інструментів», «Барвисті ритми», «Музика, народжена любов'ю».

Серед названих проектів студенти називали заходи, присвячені творчості Кіма Шутенка, Астора П'яццоли та ін. Аналіз анкетування свідчить, що кількість таких студентів досить обмежена. Зазвичай, студенти є учасниками, а не авторами таких художніх проектів.

На питання, чи складаєте Ви власні твори, музичні композиції, сценарії, вірші тощо, які саме, отримали такі відповіді: складаю пісні та вірші, але не оприлюднюю їх; пробую, складаю музику для себе, але не записую нотами; соромлюсь презентувати власні твори. Були й відповіді, у яких студенти називали власні твори, демонстрували ноти, своє авторство.

Цікаво також було дізнатися самооцінки студентів щодо рівня та якості власного виконання, сценічного самопочуття. Студентам ставилися такі запитання: «Якими, на Вашу думку, сценічно-виконавськими якостями

повинен володіти викладач музичного мистецтва?» Відповіді студентів подані в таблиці 3.1.3.

Таблиця 3.1.3.

Художньо-виконавські якості майбутнього викладача музичного мистецтва

Запропоновані відповіді на запитання	Відповіді студентів старших курсів		
	Кількість відповідей *	Питома вага відповідей, %	Відсоток серед опитуваних
Здатністю до емоційно-образного перевтілення	121	18,3%	50,2%
Вміннями виконати музичний твір у єдності змісту і форми	193	29,2%	80,1%
Володіти сценічно-артистичними якостями	134	20,2%	55,6%
Володіти вольовою саморегуляцією, сценічно-виконавською рефлексією	103	15,6%	42,7%
Володіти здатністю створювати художньо-емпатійний діалог	111	16,8%	46,1%
Разом	662	100	

*Деякі студенти давали відповіді на декілька запитань.

На рис. 3.1.5. бачимо, що найважливішою художньо-виконавською якістю майбутнього викладача музичного мистецтва студенти бачать виконання музичного твору у єдності змісту і форми (80,1%). Більше половини студентів також вважають важливими якостями здатність до емоційного співпереживання (50,2%) та володіння сценічно-образною культурою (55,6%).

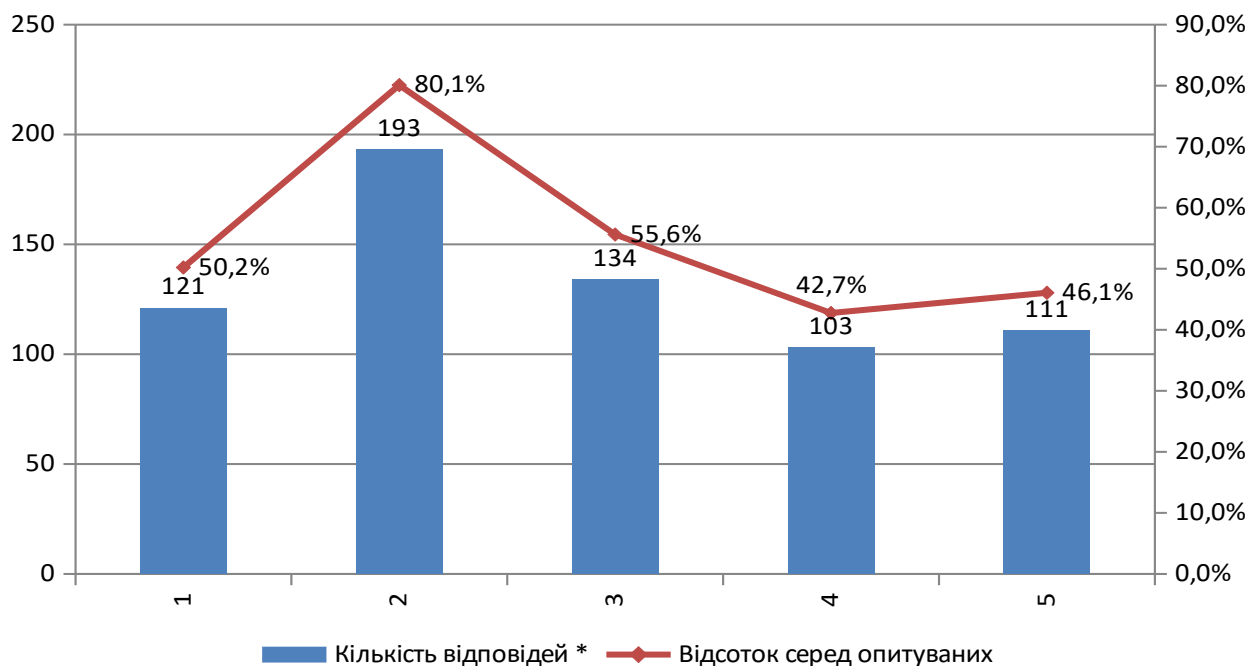

Рис. 3.1.5. Кількісні і якісні показники художньо-виконавських якостей майбутнього викладача музичного мистецтва

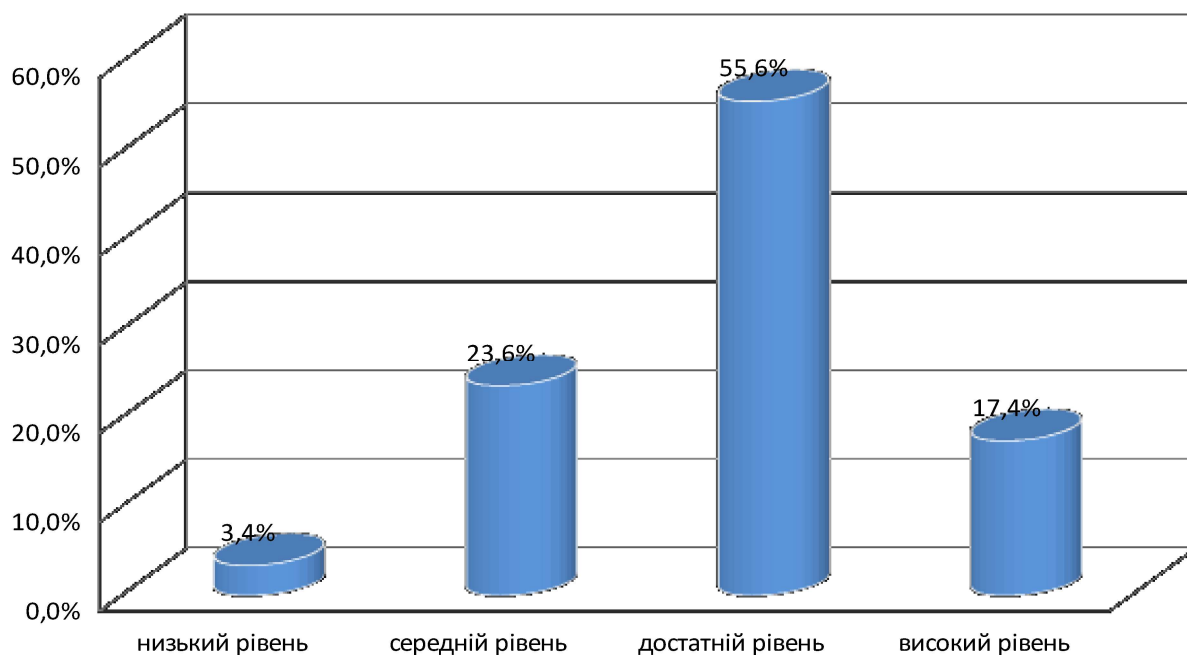

Рис. 3.1.6. Рівні сформованості творчо-діяльнісного компонента

Узагальнення результатів щодо сформованості творчо-діяльнісного компонента дало змогу констатувати, що превалує достатній рівень – 55,6%

сформованості цього компонента у студентів; середній рівень показали 23,6% студентів, низький – 3,4 %; високий рівень – 17,4 % студентів.

Наступне запитання спрямовувалося на виявлення самооцінки студентів рівнем сформованості професійної культури. Результати наведені в таблиці 3.1.4.

Таблиця 3.1.4.

Самооцінка студентами рівня сформованості професійної культури

Запропоновані варіанти відповідей	Відповіді студентів старших курсів	
	Кількість відповідей	Відсоток серед опитуваних
Сформованість професійної культури на високому рівні	55	22,8%
Сформованість професійної культури на достатньому рівні	128	53,1%
Сформованість професійної культури на середньому рівні	51	21,2%
Не можу відповісти, не знаю	7	2,9%
Разом	241	

З рис. 3.1.7 бачимо, що 53,1% студентів оцінюють сформованість своєї професійної культури на достатньому рівні. Трохи менше чверті студентів оцінили сформованість своєї професійної культури на високому рівні (22,8%) та на середньому рівні (21,2%).

22,8% студентів визначили свій рівень володіння різновидами музично-виконавської творчості як високий; 53,1 % – як достатній; – 21,2 як посередній; 2,9 % студентів дали відповідь: «Не можу відповісти, не знаю».

Рис. 3.1.7. Кількісні та якісні показники самооцінки студентами рівня сформованості професійної культури

Наступне запитання передбачало аналіз способів удосконалення рівня професійної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва: «Які форми і методи вдосконалення професійної культури Ви вважаєте потрібними й ефективними?» (табл. 3.1.5.).

Таблиця 3.1.5.

Форми і методи вдосконалення професійної культури майбутніх фахівців

Відповіді на запитання	Відповіді студентів старших курсів		
	Кількість відповідей *	Питома вага відповідей, %	Відсоток серед опитуваних
музично-теоретичний аналіз твору	159	12,8%	66,0%
художньо-інтерпретаційний аналіз твору	197	15,9%	81,7%
поглиблення загальнохудожніх знань	237	19,1%	98,3%
створення авторських художньо-творчих проєктів	212	17,1%	88,0%

продовження табл. 3.1.5

творче музикування (ансамблеве, сольне), імпровізація, творення	235	19,0%	97,5%
Розвиток усіх названих компонентів	199	16,1%	82,6%
Разом	1239	100	

* Деякі студенти давали по декілька відповідей, тому кількість відповідей більша 100%.

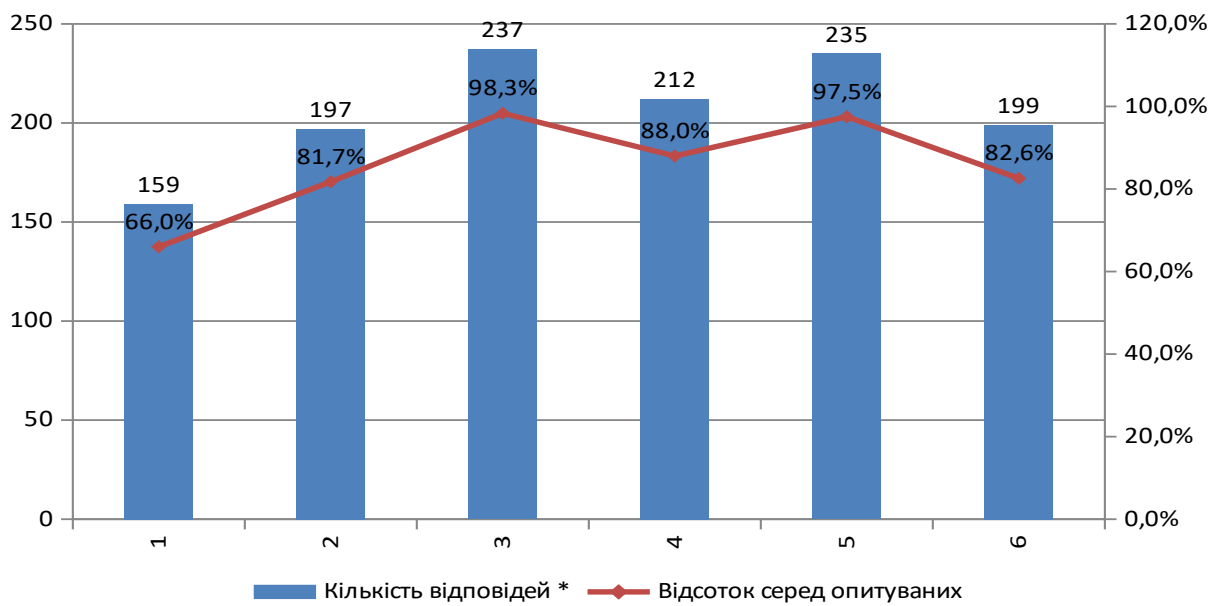

Рис. 3.1.8. Кількісні та якісні показники форми і методи вдосконалення професійної культури майбутніх фахівців

Із рис. 3.1.8 бачимо, що практично всі студенти вважають за необхідне вдосконалювати загальнохудожні знання (98,3%) та творче музикування (ансамблеве, сольне), імпровізація, творення (97,5%). Також більше 80% студентів бажають вдосконалити художньо-інтерпретаційний аналіз твору (81,7%), створення авторських художньо-творчих проєктів (88%) та розвивати усі названі компоненти (82,6%). Найменший відсоток студентів бажає працювати над вдосконаленням методів музично-теоретичного аналізу твору (66%).

Аналіз рівня сформованості рефлексивно-оцінювального компонента в студентів на початку педагогічного експерименту показано на рисунку 3.1.5.

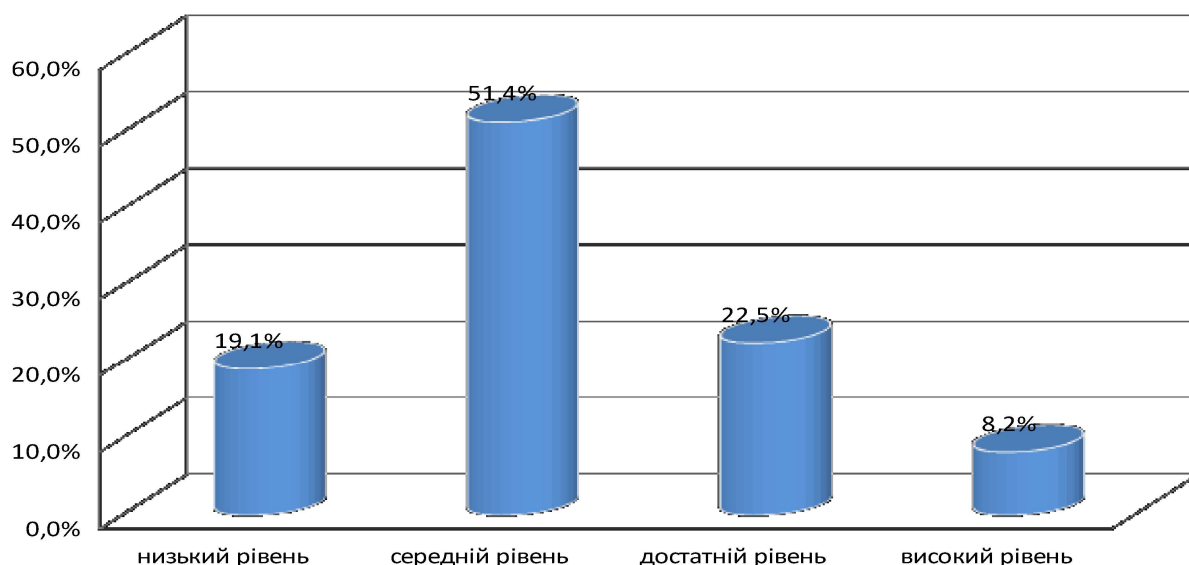

Рис. 3.1.9. Рівні сформованості рефлексивно-оцінювального компонента

Низький рівень сформованості рефлексивно-оцінювального компоненту продемонструвало 19,1% студентів; середній – 51,4%; достатній – 22,5% студентів; 8,2% студентів виявили високий рівень сформованості рефлексивно-оцінювального компонента.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження уможливив виявити рівні сформованості структурних компонентів професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва (табл. 3.1.6.).

Таблиця 3.1.6.

Рівні сформованості структурних компонентів професійної культури студентів старших курсів (у %)

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів			
	Низький рівень	Середній рівень	Достатній рівень	Високий рівень
Ціннісно-мотиваційний	12,3	60,2	20,7	6,8
Когнітивно-інформаційний	8,9	29,7	47,5	13,9
Творчо-діяльнісний	3,4	23,6	55,6	17,4
Рефлексивно-оцінювальний	19,1	51,4	22,5	8,2
Середній показник	10,9	41,2	36,6	11,6

Узагальнені результати свідчать, що низький рівень (репродуктивний) сформованості професійної культури виявили 10,9 % майбутніх учителів музичного мистецтва. У таких студентів спостерігається байдуже ставлення до різновидів музично-виконавської діяльності. Вони демонструють нерозвиненість культури художнього сприйняття, недостатньо володіють здатністю до самостійно творчості. Оцінка та самооцінка з приводу власного рівня сформованості професійної культури не об'єктивна.

До середнього рівня (усвідомлюваний) сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва віднесено 41,2% осіб, які усвідомлюють важливість своєї професії і мистецтва в духовному розвитку особистості. Студенти яскраво виявляють розвиненість емоційно-почуттєвої сфери, сценічну впевненість, артистизм, здатність розуміти й усвідомлювати художній образ на рівні емоцій, художнього переживання, але цим студентам бракує музично-теоретичних знань, вмінь аналізувати музичний твір у єдності змісту і форми, що спричиняє недостатній розвиток культури художнього сприйняття.

Достатній рівень (нормативний) сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва продемонстрували 36,6 % студентів. Ці студенти виявляють відповідальність, наполегливість у навчанні, стійку потребу у творчому самовираженні, міцні знання з фахових дисциплін, культуру художнього сприйняття, вміння аналізувати й узагальнювати, рефлексувати й адекватно оцінювати, проте таким студентам бракує здатності до сценічно-емоційного перевтілення, здатності до художньої ідентифікації і співпереживання.

До високого рівня (творчий) віднесено 11,6 % студентів, які виявили стійку зацікавленість і потребу у творчому самовираженні у різних видах музично-виконавської діяльності, розуміння значущості і важливості володіти творчо-самостійною і проєктувально-пошуковою діяльністю, здатністю створювати художній діалог, володіти культурою художнього сприйняття-інтерпретації-творення. Такі студенти виявляють креативність,

культуру мислення і почуттів, здатність до емпатії, рефлексії, критичного аналізу і самоаналізу.

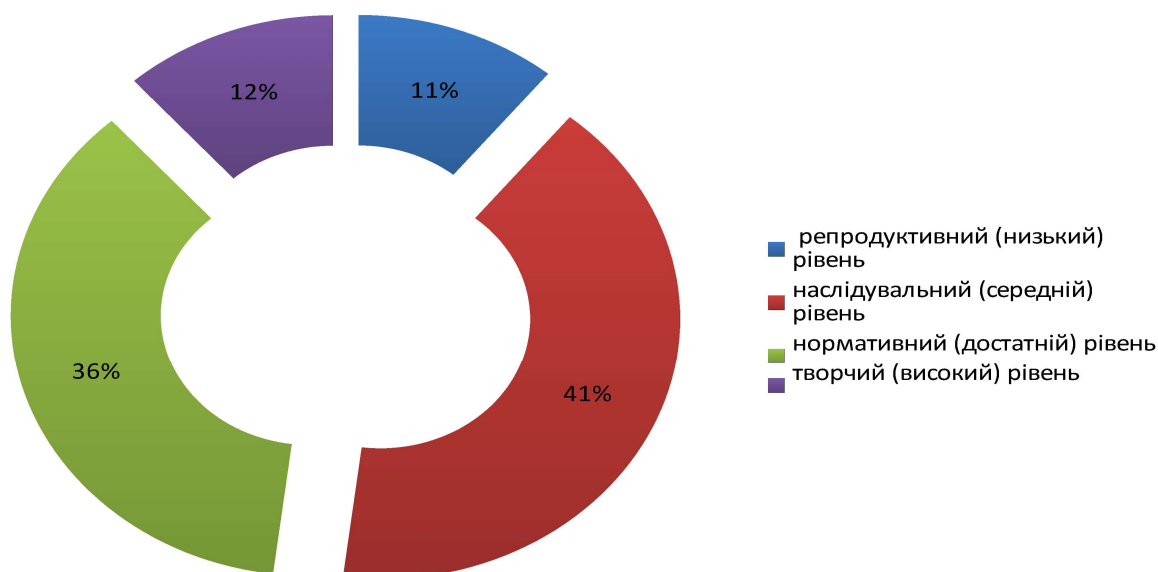

Рис. 3.1.10. Рівні сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва (констатувальний етап)

Дані, одержані під час констатувального етапу експерименту, дали змогу сформувані контрольну (121 особи) та експериментальну (120 осіб) групи студентів.

Таблиця 3.1.7

Зведена таблиця результатів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Компоненти професійної культури	Рівні															
	Низький репродуктивний				Середній усвідомлюваний				Достатній нормативний				Високий творчий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Ціннісно-мотиваційний	74	28,03	79	29,04	102	38,64	106	38,97	73	27,65	74	27,21	15	5,68	13	4,78
Когнітивно-інформаційний	98	37,12	103	37,87	98	37,12	99	36,40	47	17,80	47	17,28	21	7,95	23	8,46
Творчодіяльнісний	110	41,67	114	41,91	94	35,61	95	34,93	51	19,32	53	19,49	9	3,41	10	3,68
Рефлексивно-оцінювальний	82	31,06	85	31,25	120	45,45	121	44,49	46	17,42	49	18,01	16	6,06	17	6,25

Отже, результати констатувального етапу експерименту (табл. 3.1.7) дали змогу зробити висновки про незадовільний стан сформованості показників професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Таблиця 3.1.8

Узагальнена таблиця результатів сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

Групи	Рівні							
	Низький репродуктивний		Середній усвідомлюваний		Достатній нормативний		Високий творчий	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Контрольна	88	33,33	107	40,53	53	20,08	16	6,06
Експериментальна	92	33,82	108	39,71	54	19,85	18	6,62

Проведені діагностичні роботи дали змогу підтвердити якісні показники визначених компонентів професійної культури, виявити їх вихідний рівень. Результати констатувального експерименту підтвердили, що існуюча система фахової підготовки майбутнього фахівця музичного мистецтва недостатньо орієнтована на розвиток творчого самовираження майбутніх фахівців у різних видах музично-виконавської діяльності.

Проведений експеримент дав змогу виявити недостатню сформованість компонентів професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва. Одержані в ході констатувального експерименту результати дослідження допомогли визначити методику формувального етапу експерименту, який спрямовувався на актуалізацію мотиваційно-ціннісної, когнітивно-інформаційної, творчо-діяльнісної, рефлексивно-оцінювальної сфер, набуття досвіду художньо-діалогового спілкування з мистецькими творами, знань, вмінь та навичок, необхідних для творчого самовираження і

самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності, формування професійної культури майбутніх фахівців мистецтва.

3.2. Організація та проведення формувального експерименту

Другий етап дослідно-експериментальної роботи – формувальний експеримент, метою якого є перевірка ефективності визначених педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Ефективність процесу формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, як зазначалось у попередніх розділах нашого дослідження, зумовлюється визначеними педагогічними умовами, а саме: створення освітнього культуротворчого середовища, активізація і залучення майбутніх фахівців до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності, актуалізація і використання традиційних та інтерактивних методів навчання. Мета дослідно-експериментальної роботи – перевірити ефективність і дієвість запропонованих педагогічних умов формування професійної культури майбутніх фахівців.

Формувальна робота здійснювалась за такими напрямками:

- вдосконалення мотиваційно-ціннісної сфери (методи стимулювання до сприйняття, інтерпретації, творення);
- розвиток когнітивно-інформаційної сфери (метод аналізу; метод художніх аналогій);
- вдосконалення й активізація творчо-діяльній сфери майбутніх фахівців (метод художньо-творчих проєктів, ансамблеве музикування, участь у концертах, конкурсах, студентських конференціях, соціо-культурних заходах і арт-проєктах);
- вдосконалення рефлексивно-оцінювального компонента (метод художньої критики, рецензування, оцінки та самооцінки, аналізу та самоаналізу).

Основу формувального експерименту склали такі основні положення:

- формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва передбачає створення освітнього культуротворчого середовища на засадах діалогової (суб'єкт-суб'єктної) взаємодії викладача і студента;

- процес формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва передбачає використання синтезу мистецтв у процесі сприйняття-інтерпретації-творення музичних творів, що плідно впливає на розвиток художньо-ціннісних орієнтації, світоглядних позицій, загальної та поліхудожньої ерудованості майбутніх викладачів;

- професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва реалізується у самостійній творчій діяльності, передбачає творче самовираження і самоактуалізацію майбутніх фахівців у різних видах музично-виконавської діяльності.

Основними завданнями процесу формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва визначено:

- здійснення цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери студентів у процесі художнього сприйняття-інтерпретації-творення;

- забезпечення розвитку когнітивно-інформаційної, поліхудожньої сфери студентів через аналіз музичних творів (художньо-інтерпретаційний, художньо-стильовий, музично-теоретичний, інтонаційний), використання художніх аналогій (порівняння, співставлення, доповнення);

- забезпечення розвитку креативно-діяльнісної, емоційно-почуттєвої сфери студентів, здатності до творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності (самостійно-пошукової, творчо-проектувальної, практичної);

- розвиток рефлексивно-оцінювальної сфери, здатності до рефлексії, емпатії, оцінки та самооцінки, аналізу та самоаналізу.

Цілісність процесу формування професійної культури забезпечує розроблена організаційно-методична система, що містить мету, завдання,

наукові підходи (гуманістичний, системний, соціологічний, компетентнісний, особистісний (суб'єкт-суб'єктний, особистісно зорієнтований, діалогічний), культурологічний, аксіологічний, герменевтичний (інтерпретаційний), творчий, відповідні принципи (цілісності, індивідуалізації, варіативності, діалогічності, культуровідповідності, креативності), педагогічні умови, форми, методи, прийоми навчання, критерії, результат.

У формувальному експерименті брали участь студенти, викладачі факультету педагогіки, психології та мистецтв ЦДУ імені Володимира Винниченка, студенти Бердянського державного педагогічного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вчителі загальноосвітніх шкіл, викладачі шкіл мистецтв, музичних шкіл м. Кропивницького та районних міст області, ДЮЦ.

Студенти були поділені на дві групи – експериментальну та контрольну. В експериментальній групі взяли участь 120 осіб, у контрольній – 121.

Формувальний експеримент охопив дисципліни музично-теоретичного та музично-виконавського циклів, що входять до блоку фундаментальних та вибіркових дисциплін, зокрема, «Сучасне мистецтво», «Акомпанемент та імпровізація», «Основний музичний інструмент», «Основи композиторської майстерності», педагогічна практика.

В експериментальній групі навчальний процес здійснювався на засадах розробленої авторської організаційно-методичної системи навчання. Студенти контрольної групи навчалися за традиційною методикою.

У процесі формувального експерименту контролювалося цілеспрямоване формування всіх визначених і взаємопов'язаних і взаємодійних структурних компонентів професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін, що уможливило здійснювати аналіз, порівняння, узагальнення на кожному етапі формувальної роботи.

Формувальний експеримент відбувався в три етапи: ціннісно-орієнтаційний, творчо-перетворювальний, творчо-презентаційний. Кожен з

визначених етапів характеризувався відповідною метою, завданнями, відповідно-специфічними формами і методами роботи, спрямованими на формування професійної культури майбутніх фахівців.

Мета першого етапу – *ціннісно-орієнтаційного* – розвиток ціннісно-мотиваційної сфери, усвідомлення значущості мистецтва, своєї професії в духовному розвитку особистості; розуміння значущості різних видів мистецтва у формуванні професійної культури викладача музичного мистецтва, набутті досвіду художнього спілкування.

Мета другого етапу – *перетворювально-творчого* – розвиток когнітивно-інформаційної, художньо-інтерпретаційної, самостійно-творчої сфери, здатності до емпатії, самотворення, творчого самовираження і самоактуалізації у різних видах музично-виконавської діяльності і творчості.

Мета третього етапу – *проектувально-презентаційного* – використання набутого досвіду художнього сприйняття-інтерпретації-творення в умовах педагогічної практики, соціокультурної діяльності (концертної, музично-просвітницької, профорієнтаційної), розвиток критичного мислення, здатності до адекватної оцінки та самооцінки, аналізу та самоаналізу як показників сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Організаційно-методична система формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва передбачала актуалізацію традиційних та інтерактивних форм і методів навчання.

Розглянемо поетапно експериментальну роботу з формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

На першому етапі – *ціннісно-орієнтаційному* – у зміст курсу «Сучасне мистецтво» введено вступну лекцію-бесіду «Професійна культура викладача музичних дисциплін». У ході лекції розкривався зміст поняття «культура». «духовна культура», «художня культура», «професійна культура», «професіоналізм», «професійна культура викладача музичного мистецтва».

Мотивуючи студентів на професійну діяльність, підкреслювалось значення наполегливої і невтомної праці музикантів, композиторів, художників, акторів, скульпторів, письменників, творіннями яких ми захоплюємось, які нас хвилюють, спонукають до роздумів і переживань.

Зазначалось, що вчителя часто називають артистом, майстром, скульптором, інженером, лікувальником людських душ, Якщо лікар лікує тіло, то вчитель душу. Про це у своїх творах говорили відомі педагоги минулого (Я. Корчак, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). «Хіба душа, як і тіло, не має свого організму, не розвивається за внутрішніми своїми законами, не здатна до відхилень від нормального стану? Хіба в явищах душевної діяльності, в розвитку душі, в різних особливостях ми не помічаємо нічого спільного? Хіба тут немає також фактів і законів?..» [39].

Наводились також вислови сучасних вчених (І. Зязюна, С. Карпенчука, О. Рудницької, Г. Філіпчука та ін.) щодо особистості вчителя, педагога, його здатності вливати на душу учня, розвивати його духовний світ, внутрішню культуру, «адже учень – ніби загадкова квітка, що розкриває свої пелюстки з першими променями сонця. А вчитель – і є те сонце, яке має випромінювати ніжність, тепло, ласку. Лише відчувши справжню щирість учителя, навстіж розкривається дитяча душа. І тільки тоді педагог, як талановитий скульптор, зможе добирати найцінніший матеріал і формувати цілісну натуру, як досвідчений майстер, добирати найкращі деталі й поєднувати їх у досконалий апарат чи, як закоханий у свою справу садівник, прищеплювати на колючому кущі шипшини рідкісні сорти троянд. І навпаки, якщо не знаєш дитини, то виявляєш безпорадність у своїх діях, як музикант перед невідомим інструментом [14, с. 4–5].

Обговорювались також такі питання, як: значення мистецтва в духовному розвитку особистості, особистісних якостей сучасної молоді; унікальність впливу різних видів мистецтва на розвиток творчих якостей особистості; значущість різних видів музично-виконавської діяльності у

формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Студенти залучались у художньо-педагогічний діалог, в якому розкривались проблемні запитання:

- Чому, на Вашу думку, духовний розвиток особистості є найважливішою проблемою сучасності?

- Які якості викладача музичного мистецтва характеризують його професійну культуру?

- Розкрийте значення досвіду художнього сприйняття-інтерпретації-творення у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

- Як впливають твори різних видів мистецтва на формування професійної культури майбутнього фахівця?

- Які функції виконує мистецтво?

Пояснювалось, що розвиток культури – це поступовий, закономірний, цілісно-історичний процес. Кожна історична епоха характеризується відповідним типом культури. Так само характеризується кожна сфера життя і діяльності людини, у якій виокремлюються основне середовище (побутова культура) і професійне, в якому людина оволодіває суспільними цінностями, різними видами праці, нормами моралі, культурою поведінки, спілкування, звичаями тощо. Як багатоскладовий, цілісний світ, що розвивається і при зміні поколінь зберігається як самовідтворювальна система певних норм і зразків життя суспільства, культура має різний зміст і різний сенс як у повсякденній мові, так і в різних науках.

Залучаючи студентів до активного діалогу, зазначалось, що сучасна соціокультурна ситуація характеризується підвищеним інтересом молоді до музичного мистецтва. Сучасне мистецтво у різноманітті його стилів і жанрів має неоднаковий вплив на особистість, яка дуже часто не має досвіду художнього спілкування з творами різних видів мистецтва, відповідної підготовки до їх сприйняття. Це гальмує духовний розвиток особистості,

деструктивно впливає на неї, призводить до гіпертрофованого захоплення окремими жанрами, видами, виявляється складною для адекватного сприйняття-розуміння-усвідомлення емоційно-образного змісту твору. Внаслідок цього домінуючими стають твори розважального характеру. Звичайно, що естрадна музика, пісні бардів, рок-і джаз композиції не повинні випадати з-під уваги вчителя, педагога, вихователя. Навпаки, їх треба «активно включати до загального контексту духовного розвитку особистості й домагатись від учнів вибіркового ставлення до будь-якої музики» [36, с. 17].

Акцентувалась увага на важливості самотворчості, здатності викладача музичного мистецтва до виконавства, авторства, до творчого музикування, до композиторства, до якого слід залучати також і своїх вихованців. Підкреслювалось важливість розуміти й усвідомлювати, що у цьому напрямку дуже необхідна орієнтація молоді на самостійну творчість, вміння відрізнити прекрасне від потворного, низькопробне, примітивне від справжнього, людського. Адже твори відомих бардів, виконавців-поетів, численні приклади співаної поезії на власні слова виконавців, а також за неперевершеними творами і віршами Т. Шевченка, І.Франка, Л. Українки, В. Стуса, Л. Костенко, П. Скунця, В. Сосюри «допомагають відчутти дерево нашої культури у всій його розлогості, зокрема його пісенну гілку, зрозуміти, що сучасна авторська пісня має глибоке коріння, веде свій родовід від прадавніх боянів і кобзарів» [36, с. 19].

Підкреслювалось, що велике значення в сучасних авторських вокальних композиціях має поетичний текст, що дає змогу розкрити й відчутти внутрішній світ автора, його світоглядну позицію, моральні переконання, здатність добирати акомпанемент, використовувати засоби музичної виразності, створювати й розкривати художній образ. Такий міський фольклор приваблює молодь, яка захоплюється творчістю бардів, емоційно сприймає, стає співучасником автора-виконавця, співпереживає, ідентифікує. Звідси стає зрозумілим величезний вплив авторської пісні на

особистість, на розвиток її емоційно-почуттєвої сфери. Доступність і легкість сприймання музичного і поетичного тексту допомагає в освоєнні засобів музичної виразності: інтонації, ритму, мелодії, гармонії, ладу й таким чином поступово перейти до освоєння й сприйняття більш складних музичних форм, стилів та жанрів.

Пізнання культури і мистецтва будь-якої епохи слід починати з її ціннісного змісту. Тому підкреслювалось, що здатність здійснювати художній діалог, вміння творити (усвідомлювати, пізнавати, музикувати) – важливі показники сформованості професійної культури майбутнього викладача, його духовно-рефлексивної й особистісної культури. Тому доцільним, на нашу думку, було впровадження лекції *«Діалог культур»*, що передбачала використання культурологічного, мистецтвознавчого, особистісного (суб'єкт-суб'єктного, діалогового), інтерпретаційного підходів.

Студентам пояснювалось, що сучасне мистецтво, прагнучи звеличити Людину, розкрити суть її духовності, внутрішній світ, знаходиться в інтенсивному пошуку нових мистецьких ідей, форм вираження духовної культури суспільства. Але, незважаючи на те, що своїм змістом, стилями, жанрами, емоційною енергією, інтелектуальною насиченістю мистецькі твори сучасності суттєво відрізняються від «духу» попередніх епох, геніальні шедеври минулого співзвучні нашим думкам, почуттям, прагненням, ідеалам, хвилюють наші серця своєю життєздатністю, непереможною силою і глибиною, ліричною душевністю і неперевершеною красою. Випробувані часом, геніальні твори минулих епох – скарбниця художньої культури людства, а їх творці – наші великі сучасники. Тому сучасна музика може розумітися, як: 1) музика сьогодення, що створена у наш час; 2) класична музика, що відповідає сучасним ідеалам, прагненням, незалежно від того, в яку епоху вона створена.

Підкреслювалось, що мистецтво дає можливість відчутти і пізнати «художню картину світу» кожної культурно-історичної епохи, уявити її дух,

образ, характер. Пояснювалось, що художні цінності дослідники метафорично називають генами культури, її пам'яттю, яка зберігає інформацію, визначає специфіку, самобутність, ідейно-світоглядну концепцію конкретної культурної системи.

Кожна культура символізується своїми ціннісними пріоритетами та орієнтирами. Так, Античність традиційно асоціюється з поняттями «гармонія», «прекрасне», «піднесене». Епоха Середньовіччя культивувала релігійний світогляд, цінність бога. Основою культури епохи Відродження (XIV – XVII ст.), філософським змістом якого є принцип гуманізму, краса і розум, воля і творчі сили людини.

Зазначалось, що кожна епоха позначилась у різних видах мистецтва специфічними особливостями, художніми, стильовими, формоутворювальними напрямками. Так, стилістичний напрям бароко (з італ. вибагливий, химерний, примхливий; к. XVI – сер. XVIII ст), характеризує розквіт поліфонічного жанру, віртуозна майстерність сольного (бельканто) та інструментального виконавства, поява опери, ораторії, кантати, сонати, концерту у творчості К. Монтеверді, А. Кореллі, А. Вівальді, Г.-Ф. Генделя, Й.-С. Баха.

Епоха Просвітництва, характеризуючись культом розуму, висунула ідею формування особистості, її розуму, духовної і фізичної сили, встановлення розумних і справедливих форм людського співжиття; рівності не тільки перед богом, а й перед законами, перед людством. Художні твори епохи Класицизму (від лат. взірцевий) характеризувались строгістю форм, гармонійністю, суворістю. Становлення віденської класичної школи, творчість Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. Бетховена (в Україні – М. Березовського, Д. Бортнянського, розвиток оперного мистецтва, поява нових музичних стилів, форм і жанрів, виникнення жанру симфонії – знаменували досягнення художньої культури цього історичного періоду.

Епоха Романтизму стверджувала єдність людини і природи, культ природи, почуттів і природного в людині. Як новий тип свідомості й

ідеології, романтизм охопив різні напрями людської діяльності (історію, філософію, право, політичну економію, психологію, мистецтво), був пов'язаний із докорінною зміною всієї системи світоглядних і художньо-ціннісних орієнтацій. Затверджується самоцінність духовного життя особистості. Мистецтво романтизму – це голос і стан душі і серця. Видатні представники романтизму – Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Ліст, Р. Вагнер, Ф. Мендельсон-Бартольдї та інші.

Видатні композитори, художники, поети – представники реалізму як одного з основних принципів в мистецтві, прагнули у своїх творах об'єктивно і правдиво відобразити навколишню дійсність, повсякденне життя, внутрішній світ людини.

Наголошувалось, що друга половина XIX ст. характеризується виникненням художнього напрямку – імпресіонізму (від франц. враження), яскравими представниками якого були К. Дебюссї, М. Равель. Художній метод митців-імпресіоністів виявлявся у новому світобаченні, природньому відображенні життя в його мінливості, швидкоплинності, красі й мальовничості вражень.

Узагальнювалось, що для сучасних композиторів мистецтво попередніх епох є своєрідною художньою моделлю для написання власних творів, в яких унікально поєднається набутий духовний досвід минулого, світоглядність і сприйняття, прагнення до гармонії і краси з новаторським динамічним мисленням сьогодення. Метою сучасного мистецтва є збереження надбання, нетлінних шедеврів, що народжені художнім генієм людства і які завжди сучасні.

Розуміючи й усвідомлюючи значення мистецтва у розвитку особистості, студенти розуміли і свою місію, своє покликання, значення своєї професії у вихованні і розвитку молодого покоління.

У лекції «Сучасне мистецтво як феномен постмодернізму» розкривалась спадкоємність на всіх етапах культурно-історичного розвитку, осмислювалось явище постмодернізму у філософії, в музичному,

образотворчому та інших видах мистецтва, а також тенденції постмодернізму у творчості композиторів кінця ХХ – поч. ХХІ ст. Студенти знайомились із творчістю митців, артефактами, удосконалювали свій поліхудожній світогляд, поглиблювали знання в галузі різних видів мистецтва.

Використовуючи принцип національної спрямованості, розкривалась творчість відомих українських композиторів, художників, театральних митців, які творили і творять парадигму сучасного українського постмодерну. Залучаючи студентів у процес художнього сприйняття-інтерпретації, демонструвались кращі зразки сучасних українських виконавців-солістів, ансамблів, хорових колективів.

Таким чином, використовуючи культурологічний підхід, а також принцип діалогічності, утілювались ідеї «діалогу культур», уявного художнього спілкування з митцями в процесі сприйняття-інтерпретації, проникнення в художній світ епохи, її своєрідний дух, неповторний світ, «унікальний мікрокосмос».

У ході художнього сприйняття-інтерпретації здійснювалась суб'єкт-суб'єктна взаємодія, створювалась доброзичлива, емоційно-позитивна атмосфера духовного спілкування, в якій творче мислення, критичне судження, здатність до емпатії та рефлексії сприяло створенню і визначенню шляхів співтворчості, взаєморозуміння і співучасті.

Залучаючи студентів у дискусію, обговорювався жанр рок-музики. Слід зазначити, що думки і погляди майбутніх викладачів музичного мистецтва характеризувались суб'єктивною оцінкою, критичним мисленням, аргументованістю, не одностайністю. Так, деякі студенти підкреслювали негативні якості цього жанру, які, на їх думку, виявляються у надмірно голосному звучанні, бездуховності, текстовій беззмістовності, сценічній нетактовності, наслідуванню розважальній західній музики, деяку агресивність тощо. Інші студенти підкреслювали її позитивні риси, зокрема, самобутність, оригінальність, доступність, демократизм, легкість сприйняття, національні властивості, можливість проголошувати і піднімати гострі

соціальні проблеми. Тому акцентувалась увага на кращих зразках рок-культури, підкреслювалась взаємодія авторського і виконавського мистецтва, розкривались характерні якості авторів-виконавців, що позитивно впливає на формування ціннісно-мотиваційного і когнітивно-інформаційного компонентів професійної культури майбутнього викладача.

Студентам пропонувалось самостійно ознайомитись і прослухати твори твори українських композиторів Л. Дичко, М. Скорика та ін., що сприяло розширенню художнього тезаурусу, слухацького репертуару відповідно до своєрідного сучасного інтонаційного контексту, набуття досвіду спілкування з мистецтвом, збагаченню емоційно-почуттєвої та інтелектуально-розумової сфери, розвитку культури художнього сприйняття, здатності адекватно сприймати, інтерпретувати та оцінювати твори мистецтва.

Слід зазначити, що розвиток пізнавальних мотивів стимулювався усвідомленим ставленням майбутніх фахівців до різних видів музично-виконавської діяльності, розуміння їх значущості у професійній діяльності, оволодінням культурою художнього сприйняття-інтерпретації-творення.

Педагогічне керування процесом формування професійної культури майбутніх фахівців у процесі навчання спрямовувалося на розвиток інтелектуально-емоційної сфери студентів. Особлива увага приділялась розкриттю і розумінню емоційно-образного змісту музичного твору, необхідним і важливим методом пізнання якого є аналіз, що спрямовується на розкриття «художньої картини світу», «духу епохи», виявлення творчого кредо композитора, його світоглядних позицій, передбачає застосування вже набутого студентами досвіду художнього сприйняття та інтерпретації.

Оскільки метод аналізу є інтегративним методом, обов'язковим у розвитку художнього сприйняття як основного фактора у формуванні професійної культури майбутнього викладача є музично-теоретичний – «теоретичний аналіз мовної інтонації» (О. Костюк), аналіз семантичного синтаксису музичної мови, що «має пряме відношення до джерел сприйняття

мелодії, чутливості слуху до її звуковисотного рисунку і ритму, фонічної характерності» [15].

Комплексний аналіз передбачав використання поліхудожніх, музично-теоретичних, музично-історичних, музично-виконавських знань, умінь, творчих навичок студентів, що сприяло активізації процесу художнього сприйняття, створенню творчої атмосфери, позитивного емоційно-мотиваційного налаштування на засвоєння інформації.

У процесі аналізу (художньо-стильового, музично-теоретичного, художньо-інтерпретаційного) уважалось доцільним спрямувати роботу на розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів. У зв'язку з цим використовувався метод аналогій, що забезпечував ефект співпереживання, ідентифікації, смислового проникнення, емоційного «захоплення», художньої емпатії, накопичення «банку» емоцій і почуттів, збагачення асоціативного фонду майбутнього фахівця. Асоціативні зв'язки здійснювались за принципом спільності та інтеграції: єдність світосприймання, творчого методу, способу художнього пізнання і художнього вираження, доповнення, порівняння, співставлення творів мистецтва.

Як зазначалось у розділі 2.3, важливою формою, є творча самостійно-пошукова робота студентів, тому на другому етапі формувального експерименту – *перетворювально-творчому* – важливим є залучення та активізація самостійно-творчої сфери студентів, самостійне набуття ними загально художніх знань, художньо-комунікативних умінь, розвиток сценічно-емоційної культури, удосконалення техніки художньо-педагогічного спілкування.

Основним на цьому етапі був метод проєктів. Проєкти-презентації (індивідуальні, парні, групові) демонструвались студентами у ході практичних занять, а також під час проходження педагогічної практики, залучаючи до проєктувальної діяльності студентів інших курсів, а також учнів загальноосвітніх та музичних шкіл.

Зазначимо, що практичні заняття з предмету «Сучасне мистецтво» складались із трьох змістових модулів: «Сучасне музичне мистецтво», «Сучасне образотворче мистецтво», «Сучасне хореографічне і театральне мистецтво».

До кожного модулю студентам пропонувались теми проєктів-презентацій, які мали підготувати студенти, наприклад, до модулю «Сучасне музичне мистецтво»:

1. Сучасне мистецтво в сучасному світі.	5. Мої улюблені сучасні виконавці.
2. Майстри і шедеври сучасності.	6. Музичні сторінки сучасної Кіровоградщини.
3. Музичне мистецтво і сучасність.	7. Взаємодія мистецтв в музичній творчості.
4. Діалог епох.	

Модуль «Сучасне образотворче мистецтво» передбачає виконання студентами таких тем-проєктів:

1. Сучасні художники України.
2. Сучасне образотворче мистецтво Кіровоградщини.
3. Творчість сучасних зарубіжних художників.
4. Художній діалог в образотворчому мистецтві (живопис, графіка, художнє фото та ін.
5. Художні музеї України.
6. Картини, що звучать...

Модуль «Сучасне хореографічне і театральне мистецтво» складається із таких тем-презентацій:

1. Взаємодія мистецтв у хореографічному і театральному мистецтві.
2. Корифеї української сцени.
3. Сучасні театри України.
4. «Хутір Надія» — державний заповідник-музей І. К. Карпенка-Карого (Тобілевича).
5. Кропивницький – перлина хореографічного мистецтва.
6. Відомі хореографічні колективи України.
7. Сучасне хореографічне мистецтво зарубіжних країн.

Такі інтегровані теми-проекти вимагали конкретизації, самостійно-пошукового підходу, зацікавленості, здатності до творчого пошуку, тому студентам також надавалась можливість запропонувати власні теми художньо-творчих проектів, які вони бажали виконати, розкрити і представити. Слід підкреслити, що назва і зміст художньо-творчих проектів обговорювались, у процесі чого створювався творчий діалог, взаєморозуміння, співпраця, співдія викладача і студента. Зазначимо, що до створення такої власної продукції у процесі вивчення курсу «Сучасне мистецтво» залучався кожен студент. Наведемо приклади студентських проектів, що склали зміст і сутність загального про'єкту.

Художньо-творчий проєкт «Майстри і шедеври» був присвячений проблемі інтерпретації, виконавства і творчості митців різних епох. Цей інтегрований проєкт складався із декількох міні-проектів, які презентували студенти. Кожен студент самостійно добирав матеріал (художній, теоретичний, музичний), який йому подобався, створював власну логічно-художню композицію, розповідав і розкривав суть своєї доповіді-презентації.

Студенти, використовуючи метод художнього синтезу, супроводжували презентацію власним виконанням фрагментів музичних творів, добором художніх картин, що відповідали емоційно-образному змісту відповідного музичного твору.

Напочатку проєкту розповідалось, що сучасна вітчизняна і зарубіжна музична культура характеризується складністю сприйняття, незвичними мелодіями, акордами, гармоніями, ритмами, зазначалось, що сучасні твори треба вивчати, сприймати, розуміти, насолоджуватись й адекватно їх оцінювати.

Створюючи діалог художніх епох, стилів і жанрів, студенти акцентували увагу на розвитку авангардної музики, яка зародилась у творчості композиторів ХІХ ст. Зазначалось, що сучасний світ, сучасні умови і ритми життя, кардинальні зміни, що відбуваються в усіх сферах нашого суспільства позначаються і відображуються в сучасній культурі, мистецькій

тематиці, музичних творах та творах інших видах мистецтва, які активно реагують на проблеми сьогодення, утілюючи нову філософію навколишнього світу, змінюють і художню свідомість особистості.

Узагальнювалось, що вкрай необхідно дослухатись і вивчати мову сучасних митців, вітчизняних і зарубіжних, які засобами різних видів мистецтва впливають на емоційну сферу особистості, розкривають навколишній світ, активно реагують на актуальні проблеми сьогодення.

Майбутні фахівці акцентували увагу на сучасних можливостях музичного мистецтва синтезувати різні види мистецтва, особливостях музичного мислення, що містить візуалізацію музично-звукових образів, світло-кольорові ефекти, оп-арт, музично-живописний колаж тощо.

Студенти розкривали творчість українських і зарубіжних митців. Так, міні-проект «Філософія звуку», присвячений творчості відомого австрійського композитора і диригента сучасності – Фрідріха Церхи. Сприйняття музичних творів «Експрес», «Мережа», «Дзеркала» дало змогу проникнути у внутрішній світ композитора, його світоглядність, досягнути «філософію звуку», який стає значущим, зримим, ніби-то проникає у століття, у вічність і втілює ідею унікальності і неповторності особистості, підкреслює значущість музики як мови, що об'єднує і стає зрозумілою усьому людству.

Цікавим виявився проєкт, який знайомив із творчістю сучасних зарубіжних митців, зокрема, Юлії Ценової, – болгарської піаністки, композитора, педагога; Ричарда Кемерона Вульфа – американського композитора і піаніста-виконавця, який здійснював постановки своїх міні-опер в Україні. Аналізуючи наукові статті, мистецтвознавчі нариси, відомості з інтернет-ресурсів, відео-зустрічі, бесіди-інтерв'ю і репортажі з композитором, студенти розкривали «монастир творчості» композитора, розповідали, що такі опери не передбачають великих форм, арій, а написані у малих формах, створюють синтез мистецтв: виконавці-інструменталісти (3-5), виконавці-вокалісти (2-3), художник, поет, постановник, відео-

оператор. У своїх коментарях композитор пояснював, що сучасний мистецький словник сконцентрований, стислий, спрямований на розуміння психології автора, героя твору. Така міні-опера може складатись із 3-х дій, тривалість кожної 5 хвилин. Українські артисти під керівництвом композитора поставили міні-опери «Звуковий саван», «Крізь забілене дзеркало», які написані у мішаному стилі – класично-симфонічний-джаз. Такі «опери в чемодані», як їх назвав автор, містять виконання точного нотного тексту, імпровізацію і можуть виконуватись в театрі, на майданчиках, вулицях, у кав'ярнях та інших місцях міста. Ця ідея зацікавила студентів, була адаптована, інтерпретована і реалізована ними на наступних творчих етапах експериментально-формульованої роботи.

Слід зазначити, що проекти та їх презентацію студенти будували логічно, послідовно. відповідно історичної хронології, змісту, художньому стилю і напрямку, наприклад: «Пісні наших предків», «Еволюція сценічно-виконавського жанру», «Художній діалог епох», «Новаторство М. Лисенка», «Творчий феномен М. Леонтовича», «Леся Українка і пісня», «На хвилях моєї пам'яті», «Музика моєї душі», «Україно, доле моя», «Шедеври сучасної української музики», «Троїсті музики» та ін.

Студентам надавалась можливість діяти самостійно, творчо, креативно, створювати проекти за інтересами, потребами. Так, цікавими виявились проекти: «Рапсодія у стилі блюз», «Мелодії Гершвіна», «Оркестровий джаз», «The Rolling Stones», «The Beatles» та ін.

Студенти створювали зв'язок поколінь, епох, образів, доль, виконавців, ставали учасниками духовного діалогу і «позачасового» глибинного художнього спілкування, усвідомлювали культурний досвід, традиції і досягнення геніальних митців-композиторів, творіння яких спрямовувались на внутрішній дух людини, її розум і почуття, прагнення змінити життя, подарувати художню насолоду, хвилювати і бентежити серця, формувати творчу думку, світогляд, здатність усвідомлювати своє призначення у світі й творити культуру.

Цікавим виявилась проект-презентація «Мегатенор – Андреа Бочеллі», який присвячувався творчості відомого італійського співака, виконавця оперної класики для демократичного прошарку слухачів. Саме такий кросовер, поєднання у творчості співака і виконання музичних творів різних стилів і жанрів (опера, поп-музика, джаз), спричинили його світову популярність. Студенти розповідали, що Андреа Бочеллі не тільки світова зірка, а й учасник міжнародного гуманітарного руху, координатор проекту розробки спеціальних девайсів, які полегшують життя бідним і сліпим людям. Наводився вислів митця про те, що саме музиканти можуть змінити світ через мистецтво. Найважливішою якістю, на думку співака, є самовдосконалення, а також бути прикладом для власних дітей. Студенти супроводжували свої розповіді і презентації фрагментами музичних творів у виконанні А. Бочеллі.

Зважаючи на те, що студенти на констатувальному етапі експерименту виявили недостатню обізнаність та ерудованість в галузі сучасного образотворчого мистецтва, зокрема, українського, уважалось доцільним посилити роботу у цьому напрямку. Залучаючи студентів у спільну творчо-пошукову і творчо-проектувальну роботу, пропонувалось самостійно ознайомитись із творіннями сучасних українських митців.

Крім цього, студентам пропонувалось (за можливістю) ознайомитись (зустріч on-line, of-line) із відомою особистістю, самим автором (композитором, художником, хореографом та ін.), взяти інтерв'ю, провести бесіду, вступити в діалог. Слід зазначити, що це відповідальне завдання студенти виконували старанно, відповідально, продумано, самостійно, адже потрібно було проявити і культуру спілкування (культуру мови, поведінки тощо), і здатність створювати художній діалог, вольові якості, відкритість, ерудованість, зацікавленість, доцільність поставлених питань тощо. Такі проекти-зустрічі передбачали креативність, свободу творчого самовияву майбутніх фахівців, що позитивно впливало на розвиток таких професійних

якостей, як впевненість, відповідальність, здатність до творчого самовираження і самоактуалізації.

Цікавим виявився груповий проєкт «Творчість як стан душі», присвячений творчості українського художника Івана Онуфрійовича Гречухи. Майбутні фахівці спілкувались із рідними людьми відомого художника, які розповідали про його життєвий і творчий шлях, супроводжуючи бесіду розповідями, спогадами, ілюстрацією художніх творінь, фотографіями із сімейних альбомів [33; 34]. Студенти надалі створили фото-презентацією, із захопленням розповідали про митця, демонстрували його картини, які, на думку майбутніх викладачів, «звучать», розкривають стан душі, світогляд, почуття, внутрішній світ митця. Узагальнювалось, що «Весна», «Зимовий пейзаж», «Водограй», «Узлісся» – це не тільки мальовничий світ на полотні, не тільки пейзажі рідного краю, це – душа художника, щира, тепла, ласкава, безмежна.

Змістовними також виявились такі самостійно-творчі проєкти: «Іван Марчук – сучасний геній українського живопису», «А. Криволап – художник імпульсу», «Фотохудожник і музикант», «Поліфонія в музиці і живописі» та ін.

Такі проєкти-презентації обговорювались за «круглим столом». Студенти висловлювали свої думки, враження, здійснювали аналіз представленого проєкту за такими критеріями: змістовність, послідовність, емоційна насиченість, достатність і доцільність використання ілюстративного матеріалу, художність, образність, художнє оформлення, культура мови, вербалізація. Здійснювалась також самооцінка, самоаналіз студентами своїх власних презентацій.

Обговорювались також питання:

1. Яку музику, на Вашу думку, можна назвати сучасною?
2. Розкрийте поняття «діалог культур», «діалог епох в сучасному мистецтві», «дух епохи», «художня картина епохи», «творчий метод»?

3. Розкрийте суть вислову відомого англійського письменника О. Уайльда: «Благо, що дарує нам мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо».

Плідним у формуванні професійної культури було виконання студентами таких творчих самостійно-пошукових завдань:

1. Скласти термінологічний словничок мистецьких термінів: культура, художня культура, музична культура, освіта, мистецька освіта, сприйняття, художнє сприйняття, художній образ, емпатія, рефлексія та ін.

2. Скласти художньо-асоціативний ряд, за яким можна визначити епоху, митця (виконавця, художника, артиста), наприклад: поліфонія – орган – прелюдія – фуга ре-мінор; Чернівці – ансамбль – червона рута.

На третьому *проектувально-презентаційному* етапі студенти студенти демонстрували здатність до творчого самовираження у самостійно-творчій, практичній діяльності. Зазначимо, що у процесі вивчення фахових дисциплін («Сучасне мистецтво», «Основний музичний інструмент», «Акомпанемент та імпровізація», «Основи композиторської майстерності» та ін.) плідним у формуванні професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва виявився метод *ансамблевого музикування*, який використовувався під час вивчення фахових дисципліни («Акомпанемент та імпровізація», «Основи композиторської майстерності», «Основний музичний інструмент»). Набуті вміння та навички студенти використовували у процесі педагогічної практики.

У процесі творчо-самостійної діяльності використовувався принцип індивідуальності та варіативності, що передбачав залучення кожного студента у творчу діяльність створювалась атмосфера взаєморозуміння, взаємодопомоги, співтворчості. Майбутні викладачі залучались також до створення й участі в інструментальних та вокальних ансамблях у загальноосвітніх закладах, музичних школах, ДЮЦ, школах мистецтв, Будинках культури тощо. Музичні твори, які аранжували студенти у процесі вивчення навчальних дисциплін, вивчались і виконувались разом із учнями,

створюючи таким чином єдиний творчий колектив. Особливо плідним у здійсненні творчо-проектувальної діяльності виявилась участь майбутніх фахівців в ансамблі «Гармонія» (ДМШ № 2, м. Кропивницький). Важливе значення у розвитку сценічно-образної культури майбутніх фахівців має універсальність виконавського репертуару, його правильний добір.

Художньо-культурна значимість, художня цінність, доступність для виконання сприяє розвитку художньої техніки, творчих якостей учасників ансамблю, до репертуару якого увійшли спільні авторські та студентські обробки українських народних пісень та танців (Додаток И), зокрема, «Ой є в лісі калина», «Женчичок-бренчичок». а також польських народних пісень та танців: «Йшла дівчина по лісочку» (Додаток И), «Краков'як», «Полонез, Мазурка»; чеської народної польки «Танцюй-танцюй». Кінцевим результатом цієї складної творчої діяльності є презентація, оприлюднення, сценічний виступ, що й констатує рівень сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

У складі цього творчого колективу студенти брали участь у різноманітних конкурсах (міських, регіональних, всеукраїнських, міжнародних, зокрема, «Сходинки до майстерності», «Співограй»), міжнародних науково-практичних студентських конференціях, концертах, арт-проектах, оволодівали й демонстрували сценічно-образну культуру, сценічно-виконавську майстерність, розвивали регулятивно-вольові якості, здатність до емпатії, міжособистісного і педагогічного спілкування, брали активну участь у соціо-культурних заходах.

Запропоновані й впроваджені у зміст навчального процесу педагогічні умови на кожному етапі формувального експерименту забезпечували розвиток професійно значущих особистісних якостей, зокрема, самостійності, відповідальності, емпатійності, комунікативності, формували культуру художнього сприйняття-інтерпретації, здатність майбутніх викладачів музичного мистецтва до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності.

3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Згідно з отриманими даними загального рівня сформованості професійної культури студентів, котрі брали участь в експерименті, ми поділили студентів на експериментальну та контрольну групи. Студенти контрольної (121 особа) та експериментальної груп (120 осіб) на початку експерименту мали приблизно однакові рівні сформованості структурних компонентів досліджуваного нами феномена, що забезпечувало об'єктивність оцінки впливу визначених педагогічних умов. Ці дані наведені в таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

**Рівні сформованості структурних компонентів професійної культури студентів контрольної та експериментальної груп
(на початку формувального етапу)**

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційний	12,9	13,4	51,9	49,6	26,9	27,8	7,1	7,7
Когнітивно-інформаційний	13,9	14,5	43,9	42,7	32,1	32,7	9,7	8,9
Творчо-діяльнісний	17,2	17,9	56,5	55,7	22,2	21,8	2,8	3,2
Рефлексивно-оцінювальний	20,1	19,6	50,9	50,5	19,9	20,8	7,2	7,0
Середній показник	16,0	16,4	50,8	49,6	25,3	25,8	6,7	6,7

За допомогою критерію Стьюдента перевіримо чи відрізняються середні показники у контрольній та експериментальній групах на кожному рівні. Формули розрахунку критерію та його програмну реалізацію див. [1].

Коротко наведемо теорію розрахунку та використання критерію Стьюдента для парних вибірок.

Зв'язними, або парними, називаються дві вибірки, які містять результати вимірювань якої-небудь кількісної ознаки, виконані на одних і тих же об'єктах, як у нашому випадку. Ми робили вимірювання для тих же студентів до і після експериментального впливу.

Порівняння середніх двох вибірок виконують за допомогою t -критерію Стьюдента:

$$t = \frac{x_1 - x_2}{S_d},$$

де x_1 та x_2 відповідно середні двох вибірок, а S_d – похибка обчислення середніх. Для зв'язних (парних) вибірок вона розраховується за формулою

$$S_d = \sqrt{\frac{\sum d_i^2 - \frac{(\sum d_i)^2}{n}}{n \cdot (n - 1)}},$$

де d_i – різниці між парами даних, n – обсяг вибірок.

Далі необхідно знайти кількість ступенів свободи $f = n - 1$, а після цього за таблицями Стьюдента визначити критичне значення t -критерію Стьюдента для обраного рівня значущості (за замовчуванням 0,05) та при даній кількості ступенів вільності f . Інтерпретація отриманого значення парного допомогою t -критерію Стьюдента наступна:

- Якщо пораховане значення парного t -критерію Стьюдента рівне або більше критичного, знайденого за таблицею, то ми робимо висновок про статистичну значущість різниці між порівнюваними величинами.
- Якщо значення розрахованого парного t -критерію Стьюдента менше табличного, значить різниці порівнюваних величин статистично не значущі.

Для розрахунку критерію використаємо пакет Аналізу Даних в Excel (Парний двохвибірковий t -тест для середніх).

Таблиця 3.3.2

Результати t-тесту Стьюдента на всіх рівнях на початку експерименту

	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$
Статистики критерію	-1,17	3,18	2,87	3,18	-1,62	3,18	0,00	3,18
Чи є відмінності у КГ та ЕГ?	ні		ні		Ні		ні	

У таблиці наведені значення t-статистик на кожному рівні та критичних значень. У випадку коли значення t-статистики по модулю менше за t-критичне (наприклад, для низького рівня $|-1,17| < 3,18$), то відмінностей у групах немає. У нашому випадку по всіх рівнях середні показники між групами статистично не відрізняються.

З метою визначення ефективності експериментальної методики був проведений порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального дослідження.

Наприкінці I етапу проведено контрольний зріз рівня сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Таблиця 3.3.3

Рівні сформованості структурних компонентів професійної культури студентів контрольної та експериментальної груп (після I-го етапу)

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів (1 етап)							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційний	11,5	8,5	49,2	42,1	28,7	37,7	10,6	11,7
Когнітивно-інформаційний	13,4	11,6	44,7	40,2	32,2	37,2	9,7	11
Творчо-діяльнісний	17,9	15,5	54,2	53,3	21,6	24,6	5,4	6,5
Рефлексивно-оцінювальний	17,4	17,2	51,7	47,2	22,8	26,1	8,1	9,5
Середній показник	15,1	13,2	50,0	45,7	26,3	31,4	8,5	9,7

Для візуалізації табличних даних ми побудували рисунки по кожній компоненті (див. рис. 3.3.1–3.3.4)

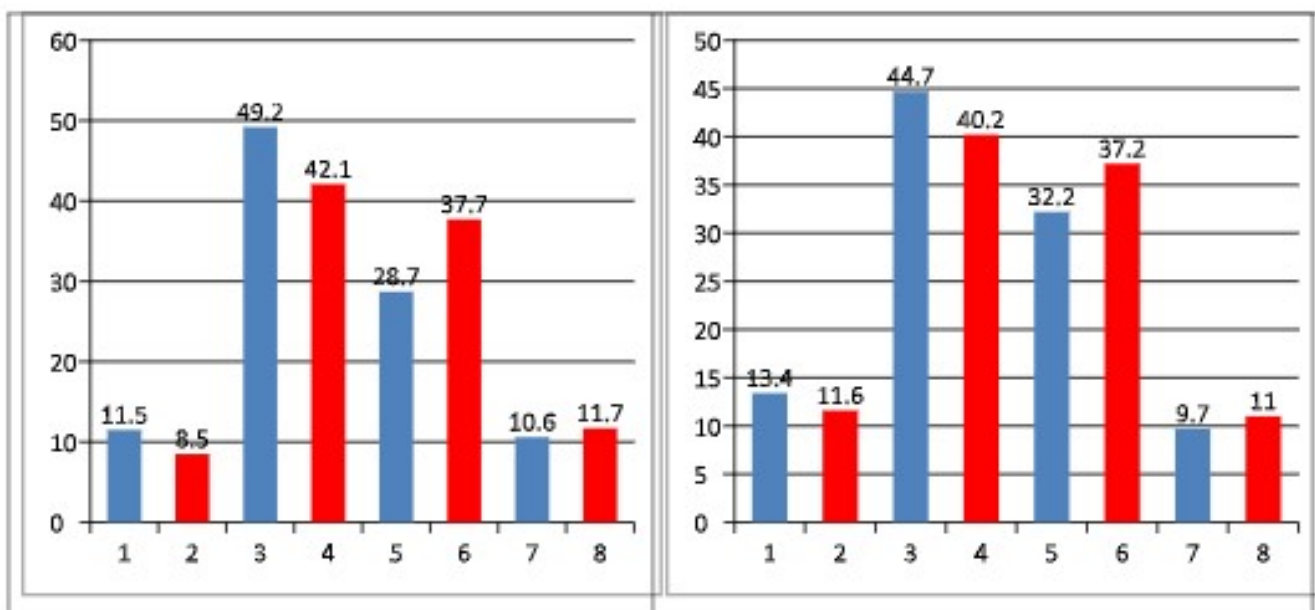

Рис. 3.3.1. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента КГ та ЕГ (I етап)

Рис. 3.3.2. Рівні сформованості когнітивно-інформаційного компонента КГ та ЕГ (I етап)

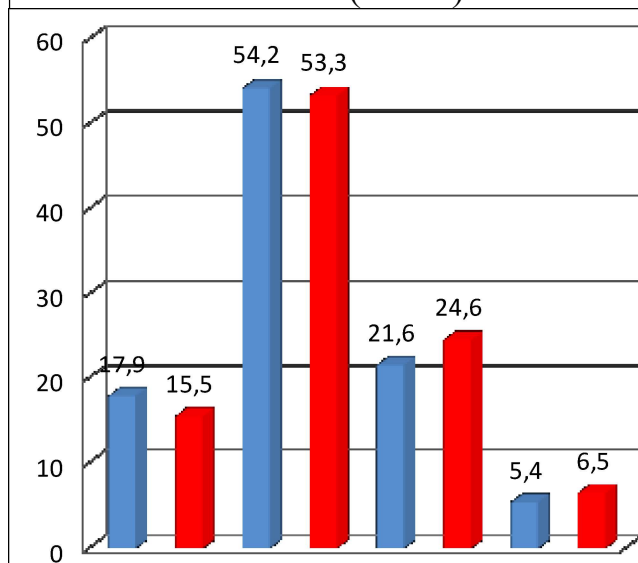

Рис. 3.3.3. Рівні сформованості творчо-діяльнісного компонента КГ та ЕГ (I етап)

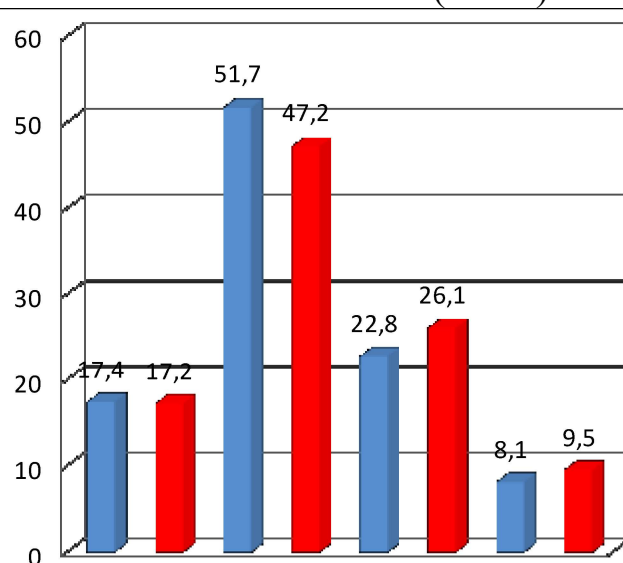

Рис. 3.3.4. Рівні сформованості рефлексивно-оцінювального компонента КГ та ЕГ (I етап)

Далі розглянемо відхилення між показниками першого етапу і початковими даними.

Таблиця 3.3.4

Аналіз динаміки (відхилень) рівнів сформованості професійної культури студентів ЕГ і КГ між І-м етапом і початковими даними

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Мотиваційно-ціннісний	-1,4	-4,9	-2,7	-7,5	1,8	9,9	3,5	4
Когнітивно-інформаційний	-0,5	-2,9	0,8	-2,5	0,1	4,5	0	2,1
Творчо-діяльнісний	0,7	-2,4	-2,3	-2,4	-0,6	2,8	2,6	3,3
Рефлексивно-оцінювальний	-2,7	-2,4	0,8	-3,3	2,9	5,3	0,9	2,5
Середній показник	-1,0	-3,2	-0,8	-3,9	1,1	5,6	1,8	3,0

У таблиці 3.3.4. наведені відхилення між І-м етапом формувального експерименту і початковими даними. Відхилення вказані з урахуванням напрямку зміни, тобто якщо відхилення від'ємне і рівне, наприклад, -1,4, то це означає, що відсоток студентів КГ з низьким рівнем ціннісно-мотиваційної компоненти зменшився після І-го етапу на 1,4%. Якщо відхилення додатне і рівне, наприклад, 4, то це означає, що відсоток студентів ЕГ з високим рівнем ціннісно-мотиваційної компоненти збільшився після І-го етапу на 4%.

Із таблиці яскраво видно, що найбільші зрушення в ЕГ. Сумарно за всіма компонентами в ЕГ до високого рівня в середньому перейшли 3% студентів, до достанього рівня 5,6% студентів. Також близько 3,2% студентів покинули низький рівень та 3,9% студентів покинули середній рівень і перейшли до більш вищих.

Наприкінці II етапу проведено контрольний зріз рівня сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Таблиця 3.3.5

Рівні сформованості структурних компонентів професійної культури студентів контрольної та експериментальної груп (після II-го етапу)

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів (II етап)							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційний	12,6	7,5	42	35	31,9	36,7	13,5	20,8
Когнітивно-інформаційний	11,2	7,2	44,1	32,8	34,3	44,8	10,4	15,2
Творчо-діяльнісний	16,8	10,8	43,7	42,5	31,9	34,2	7,6	12,5
Рефлексивно-оцінювальний	13,4	12,1	52,5	39,7	25,1	32,9	9	15,3
Середній показник	13,5	9,4	45,6	37,5	30,8	37,1	10,1	16,0

Для візуалізації табличних даних ми побудували рисунки по кожній компоненті (див. рис. 3.3.5–3.3.8)

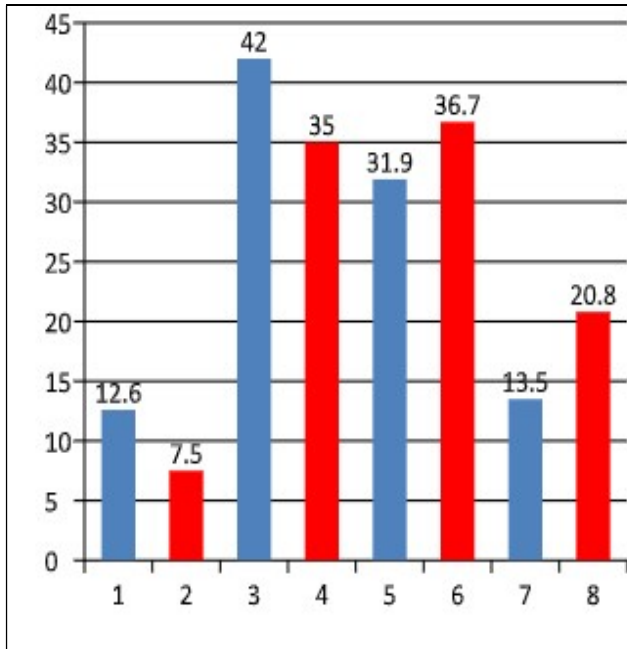

Рис. 3.3.5. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента КГ та ЕГ (II етап)

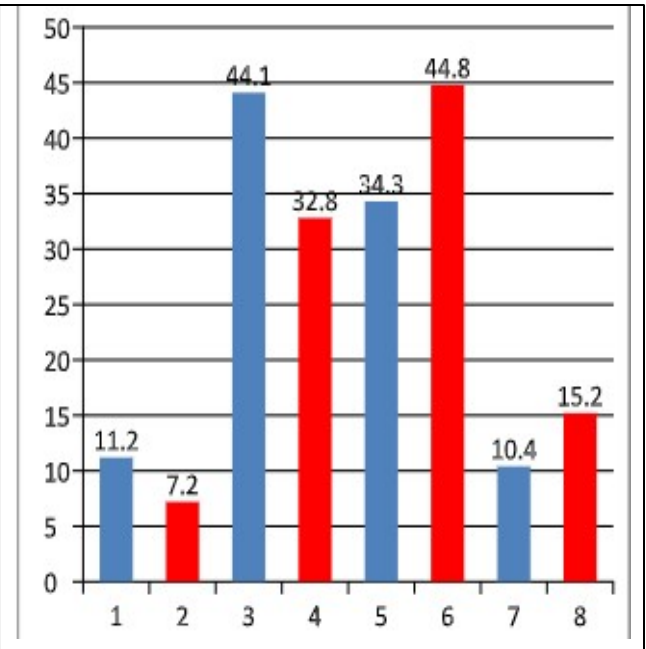

Рис. 3.3.6. Рівні сформованості когнітивно-інформаційного компонента КГ та ЕГ (II етап)

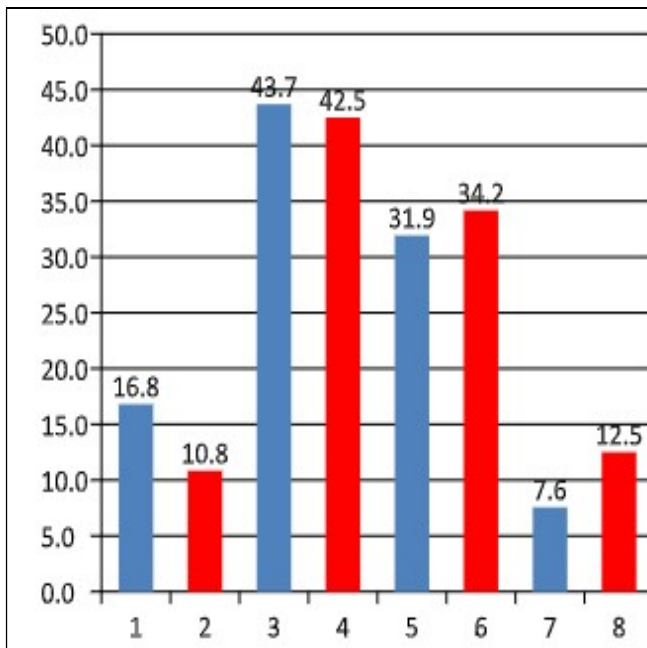

Рис. 3.3.7. Рівні сформованості творчодіяльнісного компонента КГ та ЕГ (II етап)

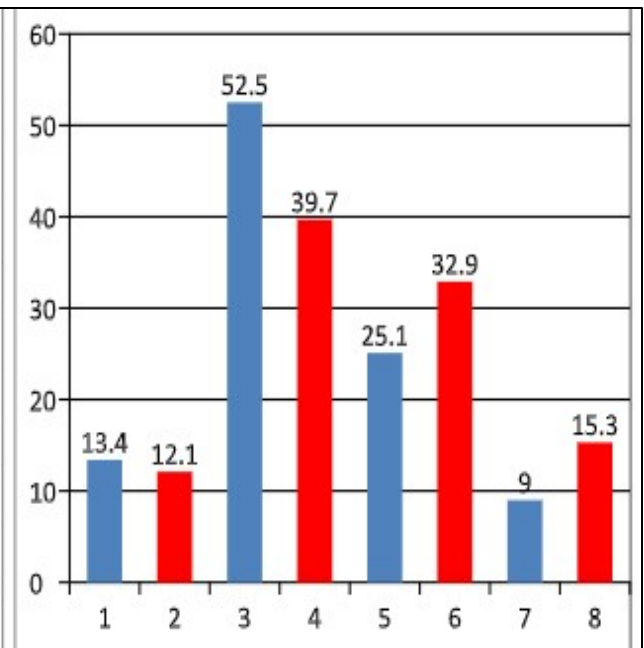

Рис. 3.3.8. Рівні сформованості рефлексивно-оцінювального компонента КГ та ЕГ (II етап)

Таблиця 3.3.6

Аналіз динаміки (відхилень) рівнів сформованості професійної культури студентів ЕГ і КГ між II-м і I-м етапом формувального експерименту

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційний	1,1	-1	-7,2	-7,1	3,2	-1	2,9	9,1
Когнітивно-інформаційний	-2,2	-4,4	-0,6	-7,4	2,1	7,6	0,7	4,2
Творчо-діяльнісний	-1,1	-4,7	-10,5	-10,8	10,3	9,6	2,2	6,0
Рефлексивно-оцінювальний	-4	-5,1	0,8	-7,5	2,3	6,8	0,9	5,8
Середній показник	-1,5	-3,8	-4,4	-8,2	4,5	5,7	1,7	6,3

З таблиці бачимо, що приблизно 8,2% студентів ЕГ вийшли з середнього рівня. 5,7 % студентів ЕГ перейшли до достатнього рівня і близько 6,3% до високого рівня. Показники КГ набагато нижчі, особливо щодо переходу у групу з високим рівнем (близько 1,7%).

Наприкінці III етапу проведено контрольний зріз рівня сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

Таблиця 3.3.7

Рівні сформованості структурних компонентів професійної культури студентів контрольної та експериментальної груп (після III-го етапу)

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів (III етап)							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Ціннісно-мотиваційний	6,7	1,2	37,8	21,5	38,2	48,2	17,3	29,1
Когнітивно-інформаційний	7,1	3,1	40,1	23,5	39,5	51,2	13,3	22,2
Творчо-діяльнісний	11,1	3,5	39,8	25,4	36,9	45,7	12,2	25,4
Рефлексивно-оцінювальний	9,5	3,2	48,7	29,6	29,4	41,2	12,4	26
Середній показник	8,6	2,8	41,6	25,0	36,0	46,6	13,8	25,7

Для візуалізації табличних даних ми побудували рисунки по кожній компоненті (див. рис. 3.3.9–3.3.12)

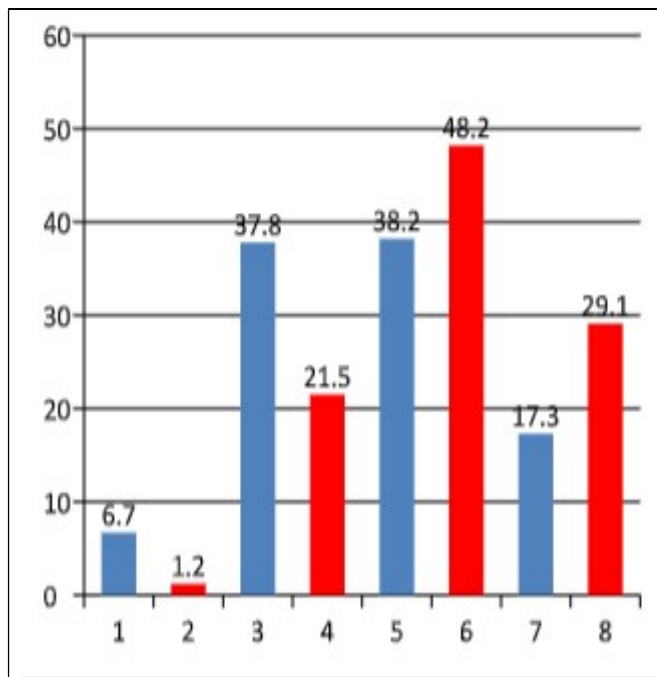

Рис. 3.3.9. Рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компонента КГ та ЕГ (III етап)

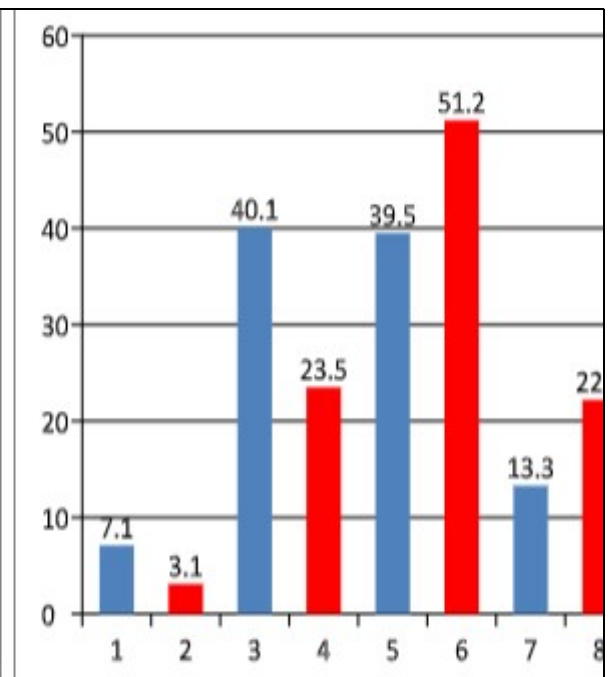

Рис. 3.3.10. Рівні сформованості когнітивно-інформаційного компонента КГ та ЕГ (III етап)

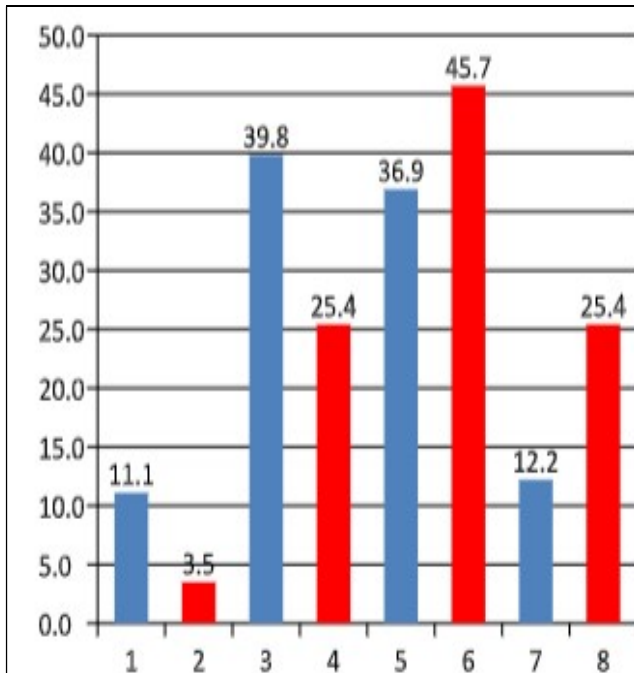

Рис. 3.3.11. Рівні сформованості творчо-діяльнісного компонента КГ та ЕГ (III етап)

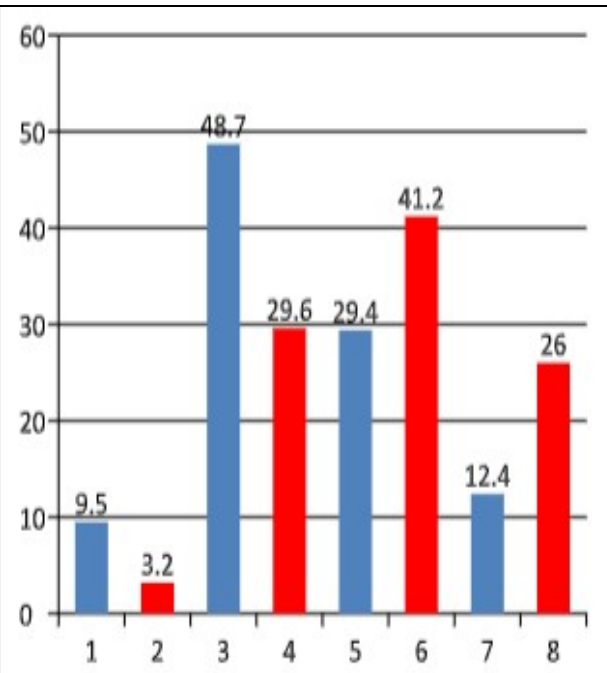

Рис. 3.3.12. Рівні сформованості рефлексивно-оцінювального компонента КГ та ЕГ (III етап)

Таблиця 3.3.8

Аналіз динаміки (відхилень) рівнів сформованості професійної культури студентів ЕГ і КГ між III-м і II-м етапом формувального експерименту

Структурні компоненти	Рівні сформованості структурних компонентів (III етап)							
	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Мотиваційно-ціннісний	-5,9	-6,3	-4,2	-13,5	6,3	11,5	3,8	8,3
Когнітивно-інформаційний	-4,1	-4,1	-4	-9,3	5,2	6,4	2,9	7
Творчо-діяльнісний	-5,7	-7,3	-3,9	-17,1	5,0	11,5	4,6	12,9
Рефлексивно-оцінювальний	-3,9	-8,9	-3,8	-10,1	4,3	8,3	3,4	10,7
Середній показник	-4,9	-6,7	-4,0	-12,5	5,2	9,4	3,7	9,7

З таблиці бачимо, що близько 12,5 % студентів ЕГ перейшли із середнього рівня до більш вищих. На 9,4% студентів ЕГ стало більше у достатньому рівні та на 9,7% у високому. Показники студентів КГ також покращилися, але не так суттєво.

За допомогою критерію Стюдента перевіримо, чи відрізняються середні показники у контрольній та експериментальній групах на кожному рівні після III-го етапу.

Таблиця 3.3.9

Результати t-тесту Стюдента на всіх рівнях (після III етапу)

	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень		Високий рівень	
	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$	$t_{ст}$	$t_{кр}$
Статистики критерію	8	3,18	13,3	3,18	-18,8	3,18	-13,2	3,18
Чи є відмінності у КГ та ЕГ?	так		так		так		так	

У даному випадку по всіх рівнях середні показники між групами статистично суттєво відрізняються.

Для візуалізації даних на всіх етапах ми побудували загальну гістограму, яка надає цілісну картину динаміки змін.

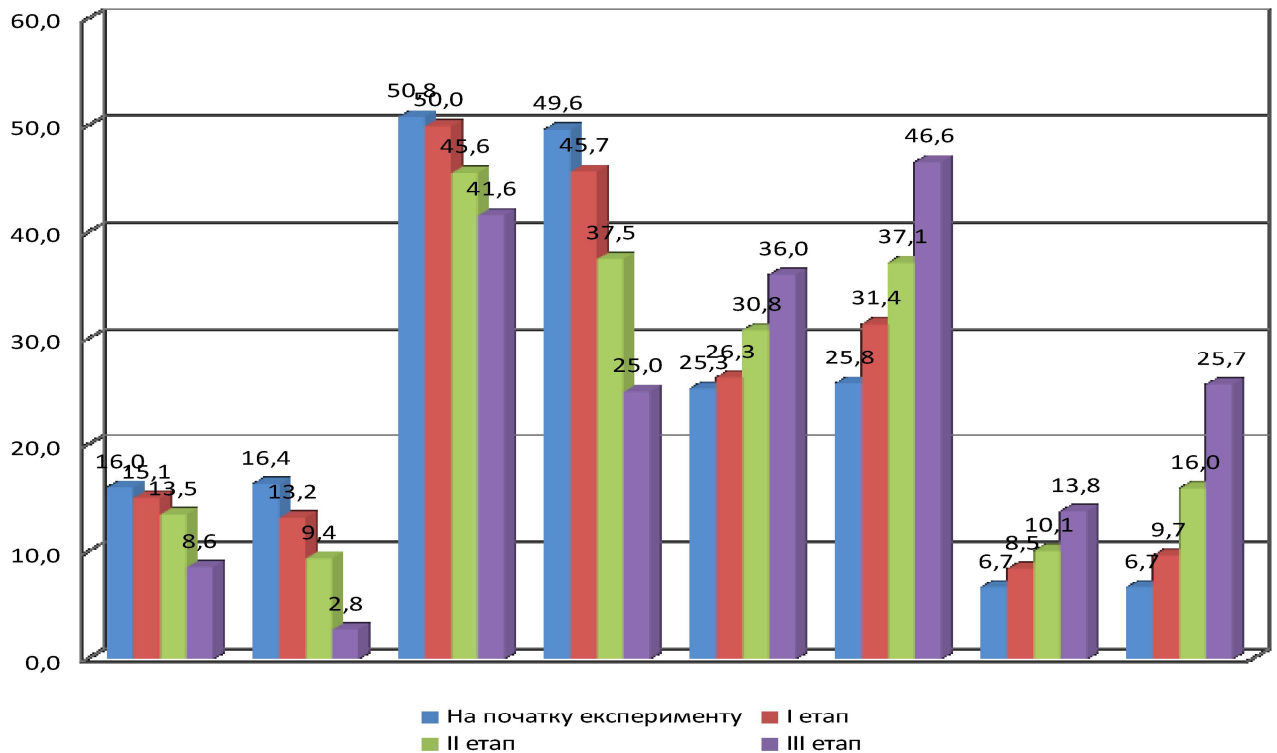

Рис. 3.3.13. Структура рівнів сформованості професійної культури в студентів КГ та ЕГ груп на різних етапах експерименту

Висновки до розділу 3

Дослідно-експериментальна робота проводилась поетапно. На першому етапі на основі визначених критеріїв, показників та рівнів (розділ 1.3.) вимірювався стан сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва.

У процесі діагностики стану сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва (розділи 3.1.) було використано таку сукупність методів: спостереження, анкетування, тестування, бесіда, інтерв'ю, творчі завдання, незалежна експертна оцінка, методи самооцінки, методи математичної статистики.

Проведений аналіз стану сформованості професійної культури майбутніх фахівців засвідчив, що існуюча система професійної підготовки не задовольняє вимогам щодо формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва та потребує вдосконалення.

Констатувальний експеримент підтвердив недостатню сформованість у студентів визначених компонентів професійної культури. За результатами діагностики щодо сформованості професійної культури у майбутніх викладачів музичного мистецтва було сформовано експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) групи, до складу яких увійшли студенти, котрі на початок формувального експерименту мали приблизно однаковий рівень сформованості професійної культури.

Формувальний експеримент здійснювався відповідно до визначених педагогічних умов: створення освітнього культуротворчого середовища, активізація і залучення студентів до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності, актуалізація і використання традиційних та інтерактивних методів формування професійної культури майбутніх фахівців і здійснювалась упродовж трьох етапів: ціннісно-орієнтаційного, перетворювально-творчого, проєктувально-презентаційного.

До складу формувального експерименту були включені такі навчальні курси: «Сучасне мистецтво», «Акомпанемент та імпровізація», «Основний

музичний інструмент», «Основи композиторської майстерності», педагогічна практика.

Для розв'язання завдань формувального експерименту використовувались традиційні та інтерактивні методи навчання: метод інтегрованого аналізу, метод художнього синтезу, метод художньо-творчих проєктів, метод ансамблевого музикування, проблемно-пошукові методи: створення проблемних ситуацій, спонукання до самостійної творчо-пошукової діяльності, «мозкова атака», «круглий стіл», метод художньої критики, альтернативного пошуку розв'язання професійних завдань, аналізу, самоаналізу, оцінки, самооцінки, спрямовані на розвиток внутрішніх компонентів професійної культури майбутніх фахівців, культури художнього сприйняття-інтерпретації-творення (художнього мислення-сприйняття, здатності до творчого самовираження, сценічно-образної культури, творчої самостійності, ініціативності, креативності, соціо-культурної активності.

Під час проходження педагогічної практики ефективним виявився метод ансамблевого музикування, реалізація якого склала зміст арт-проєкту «Гармонія дитячих сердець», що сприяло засвоєнню соціально-культурного досвіду, створило умови для розвитку і саморозвитку майбутніх фахівців.

У ході формувальної роботи студенти активно залучались до науково-дослідної роботи: підготовка доповідей, рецензій, тез, наукової статті, захист кваліфікаційної роботи.

Результати успішності, анкетування, аналіз, оцінки, самооцінки, експертні оцінки рівнів сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва, методи математичної статистики дозволило зробити висновки про те, що визначені нами педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва ефективні та дієві.

Матеріали третього розділу висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Ніколенко Л. І. Формування інструментально-виконавських умінь учнів у процесі ансамблевого музикування. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Кропивницький*, 2018. Вип. 170. С. 212–217.
2. Lyudmyla Nikolenko. Author's ability in the formation of professional culture of the future teacher of music art *Pedagogy and Education Management Review (PEMR). Issue 2 (4).* /Tetiana Stratan-Artyshkova, Lyudmyla Nikolenko. Tallinn : 2021. С. 53–59.
3. Ніколенко Л. І. Інтерпретація музичних творів для інструментальних ансамблів. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні наукові напрямки педагогіки і психології: від теорії до практики».* Харків. 12-13 жовтня 2018 р. Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень». Харків: 2018. С. 12–15.
4. Ніколенко Л. І. Життєвий та творчий шлях видатного скрипаля, диригента, педагога Кіровоградщини Ю. П. Хілобокова. *Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Київ, 2018. С. 62–66.
5. Ніколенко Л. І. Педагогічний талант видатного скрипаля Михайла Ваймана. *Новаторські ідеї в галузі струнно-смичкової педагогіки: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Київ. 14 квітня 2019 р. Київ, 2019. С. 39–42.
6. Ніколенко Л. І., Скачкова, Г. І. *Гармонія дитячих сердець: твори з репертуару інструментального ансамблю «Гармонія» Кіровоградської музичної школи № 2 ім. Ю. С. Мейтуса : В. Кальнауз «Українська кадрили» : аранжування для інструментального ансамблю : [навч-метод. посіб.].* Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 31 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Аніщенко Н. В. Особливості діагностування музичного сприйняття майбутніх вчителів мистецтвознавчих предметів: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 186 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.
3. Бех І. Д. Концептуальна модель Я-центрованості у вихованні та духовному розвитку особистості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. Праць. Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля; Науково-дослідний ін-т духовного розвитку людини; Кафедра ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти». Сєверодонецьк: СНУ імені Володимира Даля, 2015. Вип. 1 (64). С. 5-27.
4. Болгарський А. Г., Бодрова Т. О. Педагогічна практика у загальноосвітніх навчальних закладах з предмету «Музика»: Навчально-методичний посібник для студентів педагогічних університетів. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 130 с.
5. Боришевський М. Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2 (59). С.49-57.
6. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручн. для педагогів. Київ: Українська видавнича спілка, 1997. 441 с.
7. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Вінниця : Планер, 2010. 308 с.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
9. Естетика: Підручник. [уклад. Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк]; за заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ: Вища шк., 2005. 431 с.

10. Естетика: навч. посіб. [уклад. М. П. Колесников, О. В. Колесникова, В. О. Лозовий та ін.]; за ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 208 с.
11. Жалдак М.І., Кузьміна Н.М., Михалін Г.О. Теорія ймовірностей і математична статистика: Підручник для студентів фізико-математичних спеціальностей педагогічних університетів. Вид. 2. Полтава: Довкілля-К, 2009. 500 с.
12. Жлуктенко В.І., Наконечний С.І., Савіна С.С. Теорія ймовірностей і математична статистика: Навч.-метод. посібник: У 2-х ч. Ч.ІІ. Математична статистика. К.:КНЕУ, 2001. 336 с.
13. Історія світової культури: Навч. посіб. [Керівник авт. колективу Л. Т. Левчук]. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 400 с.
14. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Вища шк., 2005. 343 с.: іл.
15. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. К. : Наук. думка, 1965. 123 с.
16. Комаровська О. А. Мистецькі досягнення учнів: що і як оцінюємо. *Мистецтво та освіта*. 2018. №4 (90). С. 2–7.
17. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистика в науці і бізнесі. К.: МОРИОН, 2002. 640 с.
18. Лупан І.В., Авраменко О.В., Акбаш К.С. Комп'ютерні статистичні пакети: навчально-методичний посібник. 2-е вид. Кіровоград: «КОД» 2015. 236 с.
19. Марчук І. Альбом-каталог. Київ: ТОВ «Атлант ЮЕмСІ», 2004. 519 с.
20. Марчук І. Голос моєї душі. Київ: Фенікс, 2019. 112 с.
21. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.

22. Миропольська Н. Є. Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво та освіта*. 2003. №1. С. 20–23.
23. Миропольська Н. Є. Художня культура світу: Європейський культурний регіон: Навч. посіб. [уклад. Н. Є. Миропольська, Е. В. Белкіна, Л. М. Масол, О. І. Оніщенко]. Київ: Вища шк., 2001. 191 с.
24. Народні пісні в записах Івана Нечуя-Левицького. Київ: Музична Україна, 1985. С. 12–20.
25. Немає України без калини. Солоспіви для дітей та юнацтва. Навчально-репертуарний посібник [укл. І. О. Зеленецька]. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2018. 212 с.
26. Овчаров С. М., Овчарова К. В. Інтегровані уроки – креативні учні: навчально-методичний посібник. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. 72 с.
27. Оленко А. Я. Комп'ютерна статистика: Навчальний посібник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 174 с.
28. Освітні технології: Навч-метод. посіб. [уклад. О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.]; За заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2002. 255 с.
29. Основи культурології: Навч. посіб. За ред. Л. О. Сандюк та Н. В. Щубелки. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 400 с.
30. Основи педагогіки: Навч. посіб. [уклад. Г. П. Шевченко, Є. А. Зеленов, О. Г. Стюпіна, Н. В. Фунтікова]; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля, каф. педагогіки, Ін-т духовного розв. людини. Луганськ: Ноулідж, 2010. 194 с.
31. Падалка Г. М. Теорія мистецького навчання: формоутворювальні аспекти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2013. Вип. 14. С. 18–23.
32. Паньків Л. І. Синтез мистецтв у розвитку творчих якостей майбутнього вчителя. *Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 травня

2020 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020. С. 63–65.

33. Паньків Л. І. Майстер пензля. *Мистецтво та освіта*. 2011. №1 (59). С. 60–62.

34. Паньків Л. І. Мальовничий світ на полотні. *Рідна школа*. 2012. № 6 (990). С. 72–74.

35. Рудницька О. П. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб. [уклад. О. П. Рудницька, А. Г. Болгарський, Т. Ю. Свістельнікова]; за ред. О. П. Рудницької. Київ, 1998. 145 с.

36. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя : Навч. посібник. К. :КДПШ, 1992. 96 с.

37. Сбітнєва Л. М. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до позанавчальної музично-естетичної роботи в сучасній школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2019. № 3 (90). С. 188–196. [електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://oaji.net/articles/2020/690-1578058243.pdf>

38. Стратан-Артишкова Т. Б. Формування авторської спроможності як професійно-особистісної якості майбутнього вчителя. *Наукові записки*. Випуск 176. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 65–68.

39. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. К.: Рад. шк., 1975. С. 99.

40. Філіпчук Г. Г. Культурологічна основа сучасної освіти. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. Том 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. Київ: «Педагогічна думка», 2007. С. 37–45.

41. Філіпчук Г. Г. Духовне і національне в змісті освіти. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*: зб. наук. праць / Гол. ред. Г. Ю. Ніколаї. Суми: Вид-во «Мрія», 2014. Вип. 1–2 (3–4). С. 3–18.

42. Філіпчук Г. Г. Українськість: витоки, виклики, відповіді : монографія. Київ: Майстер книг, 2018. 448 с.
43. Формування мистецьких уподобань учнів основної і старшої школи на уроках мистецтва та в позаурочний час: монографія [уклад. О. А. Комаровська, Н.Є. Миропольська, С. А. Ничкало та ін.]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 144 с.
44. Фурсенко Т.Ф. У світі музичних захоплень: методичний посібник. Сімферополь-Ялта: Тавріда, 2012. 132 с.
45. Шевченко Г. П. Духовність і цінності життя. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць / Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля; гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ: Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля, 2004. Вип. 5. С. 3–7.
46. Шевченко Г. П. Освіта та духовне виховання людини. *Витоки педагогічної майстерності*. Сер.: Педагогічні науки. 2014. Вип. 13. С. 8–12. [електронний ресурс]. Режим доступу: URL: [file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/vpm_2014_13_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/vpm_2014_13_4%20(1).pdf)
47. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури: Підручник. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 288 с.
48. Щолокова О. П. Світова художня культура. Тести і творчі завдання: Навч. посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. 122 с.
49. Щолокова О. П. Розповідаємо учням про мистецтво: Навчальний посібник для студентів педагогічних університетів. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 166 с.
50. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність: теорія і методика. Київ : Партнер, 1997. 193 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Виконане теоретико-експериментальне дослідження проблеми формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва дало змогу зробити такі висновки.

1. Проаналізовано наукові підходи щодо визначення поняття «культура», «професійна культура», «професійна культура майбутнього викладача музичного мистецтва», що дозволило констатувати значущість й актуальність досліджуваної проблеми, її складність, невичерпність, тривалість й багатогранність.

2. Аналіз наукової літератури, визначення сутності досліджуваного феномену дало змогу визначити професійну культуру викладача музичного мистецтва як складне інтегроване утворення, що характеризує майбутнього спеціаліста як ерудованого, освіченого, творчо-дієвого фахівця, здатного усвідомлювати значущість художніх цінностей у розвитку особистості, адекватно оцінювати, сприймати, інтерпретувати твори мистецтва, спроможного до творчого самовираження і самоактуалізації у соціально-культурному середовищі і професійній діяльності.

3. Визначено зміст і структурні компоненти професійної культури майбутнього фахівця, а саме: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-інформаційний, творчо-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний, відповідно яким схарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

4. Визначено педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва, що покликані ефективно вплинути на формування професійної культури майбутніх фахівців, а саме: створення освітнього культуротворчого середовища; активізація і залучення майбутніх фахівців до творчого самовираження у різних видах музично-виконавської діяльності; актуалізація і використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання.

5. Запропонована організаційно-методична система, що складається із трьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового (мета, завдання, наукові підходи, принципи, функції), процесуально-змістового (педагогічні умови, етапи, форми, методи навчання), результативно-аналітичного (критерії, показники, рівні, результат), що дало змогу логічно й послідовно розв'язати поставлені завдання з формування професійної культури майбутніх фахівців.

6. Констатувальний експеримент уможливив виявити чотири рівні сформованості професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва: низький (репродуктивний), середній (усвідомлюваний), достатній (нормативний), високий (творчий). Встановлено, що переважає середній рівень сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

7. Формувальний експеримент проводився поетапно й спрямовувався на формування кожного визначеного компонента професійної культури майбутніх фахівців. Аналіз результатів дослідної роботи підтвердив ефективність запроваджених педагогічних умов формування професійної культури майбутніх фахівців, позитивну динаміку розвитку кожного визначеного компонента професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

8. Проведена дослідна робота не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми, яка є однією із важливих і фундаментальних в мистецькій освіті, знаходиться в центрі наукових пошуків, й особливо сьогодні, у період культурних процесів, складних економічно-політичних, соціально-трансформаційних, освітньо-культурних змін і перетворень, що представляє перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямку.

Подальшого науково-практичного вивчення, на нашу думку, потребують питання, пов'язані з розвитком професійної зрілості майбутніх фахівців через залучення їх до активної соціально-культурної діяльності.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1.

Критерії, показники та рівні сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва

№ з/п	Критерії	Показники та рівні сформованості професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва	Бали
1	2	3	4
1.	Ціннісно-мотиваційний	<p>Низький рівень (репродуктивний) характеризується недостатньою сформованістю ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх викладачів щодо володіння різновидами музично-виконавської діяльності; відсутністю бачення й розуміння значущості професійного розвитку і саморозвитку засобами музично-творчої діяльності; недостатнім рівнем сформованості художніх потреб та інтересів щодо художньо-діалогового спілкування з різновидами мистецтва.</p> <p>Студент виявляє відносно стійкі ціннісні орієнтації. Художні потреби та інтереси обмежені певним видом музично-виконавської діяльності, відносна зацікавленість різновидами мистецької творчості. Наполегливість та відповідальність у прагненні до оволодіння різновидами музично-виконавської творчості виявляється ситуативно. Потреба в різновидах музично-виконавській діяльності розвинута посередньо.</p>	0-59

1.	Ціннісно-мотиваційний	<p>Середній рівень (усвідомлюваний) характеризується достатньо розвиненою ціннісно-мотиваційною сферою, осмисленням й розумінням значущості різних видів мистецтва в духовному розвитку і саморозвитку особистості, розумінням важливості оволодіння різними видами музично-виконавської діяльності, позитивним ставленням до опанування мистецтва музично-творчого виконавства.</p>	60-73
		<p>Достатній рівень (нормативний) характеризується розвиненістю ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх фахівців, потребою і здатністю використовувати набутий художньо-інтерпретаційний досвід у самостійно-творчій роботі, розвиненою мотивацією щодо майбутньої професійної діяльності, інтересом, розумінням значущості різних видів мистецтва і своєї професії у розвитку особистості і саморозвитку; активною участю у соціально-культурній діяльності.</p>	74-89
		<p>Високий рівень (творчий) визначається глибокими, вибірковими, аргументованими художньо-ціннісними орієнтаціями. Студент розуміє мету навчання, значення і важливість професії викладача музичного мистецтва в духовно-творчому розвитку особистості; характеризується здатністю ефективно використовувати набуті фахові знання та вміння у різних видах музично-виконавської діяльності, усвідомленням їх важливості в подальшій професійній діяльності; наявністю мотивів щодо самовдосконалення, саморозвитку власної</p>	90-100

		<p>професійної культури засобами різних видів музично-виконавської діяльності, розвиненістю й різноманітністю художніх потреб, інтересів, уподобань; здатністю до творчого самовираження і самоактуалізації у самостійній творчо-проектувальній діяльності; яскраво вираженою суб'єктністю, прагненням до творчого лідерства, успіху в професії і життєтворчості.</p>	
2.	Когнітивно-інформаційний	<p>Низький рівень (репродуктивний) характеризується слабкою розвиненістю у майбутніх викладачів музичного мистецтва художнього світогляду, творчого мислення; низьким рівнем загальнохудожньої ерудованості, музично-теоретичної грамотності. Знання, уміння та навички в процесі цілісного аналізу-інтерпретації музичного твору виявляються слабо. Художньо-інтерпретаційний аналіз і характеристика художнього образу поверхнева, здійснюється за допомогою викладача, подається на інтуїтивному рівні. Недостатня сформованість культури художнього сприйняття, асоціативно-образного мислення, художньо-інтерпретаційних умінь, У процесі цілісного аналізу потребує допомоги викладача.</p>	0-59

		<p>Середній рівень (усвідомлюваний) характеризується недостатньою сформованістю культури художнього сприйняття. У процесі художньо-діалогового спілкування студент демонструє виражену емоційно-почуттєву сферу. Трапляються труднощі у здійсненні цілісного аналізу музичного твору, розумінні й усвідомленні художнього образу. Художнє пізнання-мислення, усвідомлення емоційно-інтонаційного змісту твору здійснюється здебільшого на емоційному рівні, оскільки музично-теоретична, художньо-інтерпретаційна, аналітично-мисленнєва сфера, здатність здійснювати цілісний аналіз, встановлювати асоціативно-образні зв'язки сформовані недостатньо.</p>	60-73
2.	Когнітивно-інформаційний	<p>Достатній рівень (нормативний). демонструє системні знання, достатню загальнохудожню, музично-теоретичну і музично-виконавську підготовку. Культура художнього сприйняття-інтерпретації виявляється на достатньому рівні. Студент здійснює художньо-інтерпретаційний аналіз музичного твору на належному рівні, розуміє його художньо-стильові особливості, демонструє розвиненість інтелектуально-мисленнєвої діяльності, вміє розмірковувати, висловлювати власні думки, судження щодо художньо-образного змісту твору. Емоційно-емпатійна проникливість достатньою мірою поєднується з інтелектуальною діяльністю, але домінує аналітичний стиль мислення.</p>	74-89

		<p>Високий рівень (творчий). Студент демонструє загальнохудожню ерудованість, освіченість. Виявляє глибокі системні знання та вміння самостійно-творчого опрацювання й вивчення музичних творів; демонструє високий рівень культури художнього сприйняття-інтерпретації, здійснює ґрунтовний аналіз, розуміє й осмислює художньо-образний зміст твору в єдності форми і змісту. Емоційно-емпатійна проникливість гармонійно поєднується з інтелектуально-мисленнєвою діяльністю.</p>	<p>90-100</p>
<p>3.</p>	<p>Творчо-діяльнісний</p>	<p>Низький рівень (репродуктивний) характеризується несформованістю творчо-проектувальних, самостійно-пошукових умінь; недостатньою сформованістю техніки художньо-сценічного виконання, здатності до художньо-сценічного перевтілення. Сценічне виконання характеризується невпевненістю, розгубленістю, нестабільністю, відсутністю волі, надійності й артистичності виконання. Сценічне перевтілення, виконавська рефлексія й творча ініціатива виявляються дуже слабо. Виявляється нерішучість, сором'язливість, невпевненість у процесі сценічного виконання. Студент не володіє навичками творчого музикування. Не наважується брати відповідальність й самостійно розв'язувати творчі завдання. Не виявляє ініціативи, прагнення до самовираження у різних видах творчої діяльності.</p>	<p>0-59</p>

3.	Творчо-діяльнісний	<p>Середній рівень (усвідомлюваний) виявляє недостатню розвиненість творчо-проектувальних вмінь та навичок, але характеризується мотивацією студентів щодо їх формування, бажанням вдосконалити сценічно-виконавську культуру, здатність встановлювати художньо-комунікативний діалог, навички творчого музикування, які сформовані ще слабо.</p> <p>Студент допомагає в організації творчих заходів, бере в них участь, виявляє старанність, волюві якості, прагне до самостійно-творчого пошуку, бажає досягнути хороших результатів у навчанні, а в екстремальних ситуаціях може виявляти ініціативність, самостійність, рішучість, організаційні якості.</p>	60-73
		<p>Достатній рівень (нормативний) передбачає достатнє розуміння майбутніми викладачами значущості й результативності творчо-проектувальної діяльності у розвитку професійної культури майбутніх фахівців,</p> <p>Художня техніка сформована на достатньому рівні, характеризується інтонаційною виразністю виконання, умінням використовувати інтонаційно-технічні засоби виразності. Студент виявляє сценічну надійність, впевненість. Демонструє вміння створювати художньо-емпатійний діалог з аудиторією, але деколи йому бракує наполегливості й самостійності у розв'язанні музично-творчих завдань.</p>	74-89

3.	Творчо-діяльнісний	Високий рівень (творчий) передбачає здатність до сценічно-образного перевтілення, емпатії, демонструє артистичність, сценічну свободу і волю, надійність, впевненість. Студент володіє аудиторією, створює художньо-емпатійний діалог; виявляє потребу, креативність, самостійність у вирішенні музично-творчих завдань; володіє навичками творчого музикування, імпровізації, аранжування, залучає до виконання інших студентів; демонструє активність, творчу ініціативу, наполегливість, відповідальність, надійність, впевненість, здатність працювати з аудиторією, самостійно створювати художньо-творчі проекти, виявляє прагнення і бажання набути нового професійно-творчого досвіду.	90-100
4.	Рефлексивно-оцінювальний	Низький рівень (репродуктивний) характеризується слабким рівнем розвиненості рефлексивної культури, критичного мислення, здатності до об'єктивного аналізу явищ, творчих пошуків, творчо-виконавської діяльності інших студентів та самоаналізу власних дій і вчинків, усвідомленням їх значущості у майбутній професійній діяльності. Відчувається нерішучість під час спільних творчих дій, рішень, ситуацій, обговорення, суджень та міркувань.	0-59
		Середній рівень (усвідомлюваний) свідчить, що рефлексивна культура характеризується ситуативністю. Не завжди студент може адекватно оцінити й проаналізувати музичні явища, але судження щодо власної підготовки і розвиненості професійної культури	60-73

4.	Рефлексивно-оцінювальний	<p>характеризуються самостійністю, об'єктивністю, щирістю, відкритістю. Студент позитивно реагує на критику, зауваження, поради щодо розвиненості власної професійної культури.</p>	
		<p>Достатній рівень (нормативний) володіє художньо-комунікативними вміннями, демонструє стабільне вираження умінь аналізувати власну діяльність та діяльність інших учасників; достатній рівень сформованості рефлексивної культури, датності до емпатії, оцінки та самооцінки аналізу та самоаналізу, вміє аргументувати, висловити власне судження, надавати об'єктивну оцінку і самооцінку, але не завжди виявляє творчу ініціативу, здатність до самостійно-пошукової творчо-проектувальної діяльності.</p>	74-89
		<p>Високий рівень (творчий). Студент володіє лідерськими якостями, виявляє соціально-культурну активність, потребу і бажання бути учасником конкурсів-фестивалів, організатором різноманітних мистецьких заходів. Володіє розвинутою рефлексивною культурою, здатністю критично мислити, самостійно вирішувати творчі завдання. Адекватно оцінювати ситуації, явища, поведінку свою та інших, відкрито й адекватно висловлює власну думку, судження. Уміє керувати собою, аргументувати. Вимогливий, організований, відповідальний, активний, креативний. Володіє здатністю навчати інших, об'єктивно оцінювати їхню художньо-інтерпретаційну діяльність.</p>	90-100

АНКЕТА 1

1. Як Ви розумієте поняття «професійна культура викладача (вчителя) музичного мистецтва» ?
2. Що таке «професіоналізм»? Професіоналізм вчителя, вчителя музичного мистецтва?
3. Як Ви розумієте поняття «художній світогляд», «художня картина світу», дух епохи.
4. Коротко розкрийте поняття «художньо-педагогічна готовність викладача (вчителя) музичного мистецтва.
5. Якими професійно особистісними якостями повинен володіти викладач (вчитель музичного мистецтва)?
6. Які професійні якості, на Вашу думку, є найбільш значущими і важливими ?
7. Які критерії професійної культури, на Вашу думку, мають констатувати сформованість професійної культури майбутнього викладача (вчителя музичного мистецтва)?
8. Що означає «авторська спроможність» викладача музичного мистецтва?
9. Які художньо-творчі проекти Ви створювали ?
10. У яких брали участь?
11. Чи складаєте Ви власні твори, музичні композиції, сценарії, вірші, заходи тощо ? Які саме?
12. Творчість яких композиторів-класиків Вам подобається?
13. Яких Ви знаєте сучасних виконавців у різних жанрах:
 1. класичному –
 2. естрадному –
 3. в інших –
14. Які виконавці (ансамблі, хорові колективи тощо) Вам найбільш подобаються (XX-XXI ст..) ?

15. Яких сучасних художників Ви знаєте? Творчість яких Вас приваблює і цікавить більше всього?
16. Як часто Ви відвідуєте театр? Які театральні вистави Ви дивились за останній рік ?
17. Які сучасні телепередачі з мистецтва Вам подобаються?
18. Творчість (виступи) яких сучасних виконавців Вас цікавить ?
19. Які особистісні якості формує і розвиває мистецтво, зокрема, музичне?
20. Які особистісні якості Ви формуєте у своїх учнів?
21. Який предмет Ви пропонуєте впровадити для ефективного формування професійної культури викладача музичного мистецтва?
22. На розвиток і формування яких професійних якостей майбутніх фахівців бажано звернути увагу викладачам мистецтва, зокрема, музичного ?

АНКЕТА 2

1. Як Ви розумієте поняття «професійна культура», «професійна культура викладача музичного мистецтва» ?
2. У чому полягає суть професіоналізму викладача музичного мистецтва?
3. Як Ви розумієте поняття «художній світогляд», «художня картина світу», «дух епохи»?
4. Як Ви розумієте поняття «художнє сприйняття»?
5. Як Ви розумієте поняття «художній діалог»?
6. Як Ви розумієте поняття «художня інтерпретація»?
7. Якими професійно особистісними якостями повинен володіти викладач?
8. Які професійні якості викладача музичного мистецтва, на Вашу думку, є найбільш значущими і важливими ?
9. Якими професійно особистісними якостями притаманні Вам?
10. Які професійні якості Ви хотіли б удосконалити?
11. Що означає поняття «емпатія»?
12. Як Ви розумієте поняття «рефлексія»?
13. Чи володієте Ви професійною культурою?

АНКЕТА 3

на виявлення інтересу і потреб художньо-творчого спілкування з різними видами мистецтва

Шановні студенти, дайте, будь-ласка, відповідь на такі запитання.

Курс _____

Навчальний заклад _____

1. Творчість яких композиторів-класиків Вам подобається?
2. Яких Ви знаєте сучасних виконавців у різних жанрах:
 1. класичному –
 2. естрадному –
 3. в інших –
3. Які виконавці (ансамблі, хорові колективи, гурти тощо) Вам найбільш подобаються (XX-XXI ст.) ?
4. Творчість яких сучасних молодих виконавців Вас цікавить ?
5. Які види мистецтва Вас приваблюють?
6. Яких сучасних художників (зарубіжних, українських) Ви знаєте?
Творчість яких митців Вас приваблює і цікавить?
7. Творчість яких сучасних українських виконавців Вас цікавить?
8. Яких сучасних українських художників Ви знаєте?
9. Які музеї є у Вашому місті?
10. Які музеї та художні виставки Ви відвідували?
11. Які почуття і враження у Вас склались від відвідування виставки?
12. Як часто Ви відвідуєте театр?
13. Які театральні вистави Ви дивились за останній рік ?
14. Які сучасні телепередачі з мистецтва Вам подобаються?

ТЕСТ

на виявлення ставлення до власної музично-виконавської діяльності за адаптованою методикою В. Касьянова, В. Петрушина.

Інструкція. Шановні студенти, уважно прочитайте запитання і дайте відповіді «так» або «ні».

№ п/п	Запитання	Ключ
1.	Мені подобається створювати власні музичні образи	Так
2.	Я хочу оволодіти культурою художнього сприйняття-інтерпретації	Так
3.	Я систематично виконую завдання з фахових дисциплін	Так
4.	Я можу невчасно прийти на індивідуальне чи групове заняття	Ні
5.	У процесі художньої інтерпретації я намагаюсь створити власне бачення художнього образу	Так
8.	Я не створюю художній діалог з викладачем	Ні
9.	Я не розповідаю викладачу про свої художні враження від твору	Ні
9.	Я із задоволенням виконую самостійно-творчу роботу	Так
10.	Я систематично й із задоволенням відвідую різноманітні мистецькі заходи	Так
11.	Я намагаюсь якомога краще виконати музично-творчі завдання	Так
12.	Я не цікавлюсь творчою діяльністю своїх однокурсників	Ні
13.	Зі своїми однокурсниками (друзями, викладачами, батьками) я часто обговорюю свої творчі задуми	Так
14.	Я завжди відкрито висловлюю свою думку, свої думки і враження	Так
15.	Я не боюся критики щодо моєї музично-творчої діяльності	Ні
16.	Я цікавлюсь творчістю митців минулих епох	Так
17.	Я вмію створювати художньо-комунікативний діалог	Так
18.	Я завжди цікавлюсь мистецькими сучасними новинами і подіями	Так
19.	Я не цікавлюсь новинами у галузі мистецтва і не відвідую мистецькі заходи	Ні

20. Я займаюсь мистецькою діяльністю, тому що мені це цікаво	Так
21. Я завжди ретельно працюю над створенням художнього образу	Так
22. Я намагаюсь якомога швидше виконати завдання і перейти до розваг	Ні
23. Я хочу якомога більше знати про всі види мистецтва	Так
24. Я бажаю і прагну брати участь у різних культурно-мистецьких заходах	Так
25. Мені байдуже, як оцінюють мою музично-виконавську і творчу діяльність однокурсники і викладачі	Ні
26. Я отримую задоволення від музично-творчої діяльності	Так
27. Я прагну до саморозвитку і самовдосконалення у різних видах музично-виконавської діяльності	Так
28. Я прагну до творчого самовираження і самореалізації у професійній діяльності	Так
29. Я не пов'язую свою майбутню професію із музичним мистецтвом	Ні
30. Я мрію стати високопрофесійним фахівцем	Так

Обробка результатів тестування здійснюється відповідно до визначених рівнів по кожному показнику. За кожну відповідь ставиться 1 бал, якщо вона співпадає із зазначеною відповіддю в ключі. Відповіді розподіляються на рівні: 5–8 – низький рівень, 9–12 – середній, 13–18 – високий.

**Творчі завдання для перевірки рівня сформованості культури
художнього сприйняття-інтерпретації художнього образу майбутніми
викладачами музичного мистецтва**

Творче завдання I.

1. Прослухайте уважно музичний твір (.....).
2. Здійсніть художньо-стильовий аналіз твору:
 - розкрийте «дух епохи», її художньо-стильові особливості;
 - визначте композитора, його творчий метод;
 - назва твору, якщо знаєте;
3. Здійсніть художньо-інтерпретаційний аналіз музичного твору:
 - визначте форму і жанр;
 - здійсніть інтонаційний аналіз твору (мелодичний, гармонічний) музичної композиції;
 - розкрийте художньо-образний зміст музичного твору:
5. Доповніть художній образ іншими видами мистецтва (живопис, поезія тощо) за принципом художніх аналогій.
6. Дайте оцінку твору.

АРАНЖУВАННЯ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Український танок

1 Allegro giocoso

The musical score is arranged for a variety of instruments. The first system includes: Скрипка (Violin) with a *mp* dynamic; Металофон (Metallophone); Ксилофон (Xylophone) with a *mf* dynamic and 'coloss' markings; Бубон (Bass Drum) and Трикутник (Triangle) in 2/4 time; Акордеон (Accordion) with a *f* dynamic; Баян I (Bayan I) and Баян II (Bayan II) with a *f* dynamic; and Контрабас (Double Bass) with a *mf* dynamic. The second system includes: Скр. (Violin) with a *f* dynamic and a second ending bracket; М. (Metallophone); К. (Xylophone) with a *mf* dynamic and 'coloss' markings; Б. (Bass Drum) and Т. (Triangle) with a *f* dynamic; А. (Accordion) with a *p* dynamic; Б-І (Bayan I) and Б-ІІ (Bayan II) with a *p* dynamic; and К. бас (Double Bass) with a *p* dynamic. The score is in 2/4 time and features a key signature of one sharp (F#).

13

Ckp. *mf*

M.

K. *mf*

B. *mf* *yoap*

T. *mf* *yoap*

A. *f*

B-I *mf*

B-II *mf*

K. Бас

19

Ckp.

M.

K. *mf*

B.

T.

A.

B-I *mf*

B-II *mf*

K. Бас

Musical score for measures 23-28. The score includes parts for Cxp., M., K., B., T., A., B-I, B-II, and K. Бас. The key signature is one sharp (F#). Measure 23 starts with a 4-measure repeat sign. Dynamics include *f* for Cxp., *mf* for K., *p* for B., A., B-I, and B-II. The B. part features a tremolo. The K. Бас. part has a 7-measure rest in measure 27.

Musical score for measures 31-37. The score includes parts for Cxp., M., K., B., T., A., B-I, B-II, and K. Бас. The key signature changes to two flats (Bb). Measure 31 starts with a 5-measure repeat sign. Dynamics include *mf* for Cxp., *f* for K., and *p* for A., B-I, and B-II. The K. part includes markings for *coloss*, *sf*, *dolce*, *sf*, and *dolce*. The B. part includes a *tr* marking. The K. Бас. part has a 7-measure rest in measure 31 and markings for *M* and *7* in measures 34 and 35.

37 6

Ckp. *mf*

M.

K. *sf* *dolce* *sf* *dolce* *sf* *dolce*
tr *tr* *tr*

B.

T.

A.

I-I

B-II

K. Бас

Detailed description: This block contains the musical score for measures 37 to 42. It features ten staves: Ckp. (Cello), M. (Music), K. (Klarinet), B. (Bassoon), T. (Trumpet), A. (Alto Saxophone), I-I (Horn I), B-II (Horn II), and K. Бас (K. Bass). The K. staff includes dynamic markings *sf* and *dolce*, and trill (*tr*) and glissando markings. The I-I and B-II staves have accents (>). The K. Бас staff has a 7th fret marking. A box with the number '6' is located above the Ckp. staff at measure 40.

43

Ckp.

M.

K. *sf* *dolce* *sf* *dolce* *sf* *dolce*
tr *tr* *tr*

B.

T. *yoap*

A.

I-I

B-II

K. Бас

Detailed description: This block contains the musical score for measures 43 to 48. It features the same ten staves as the previous block. The K. staff includes dynamic markings *sf* and *dolce*, and trill (*tr*) and glissando markings. The T. staff has a *yoap* marking. The I-I and B-II staves have accents (>). The K. Бас staff has 7th fret markings. A box with the number '43' is located above the Ckp. staff at measure 43.

*) При повторенні

8 Scherzando

55 Cxp. *sp*

55 M.

55 K. *sp*

55 B. *sp* *tr*

55 T. *sp*

55 A. *sp*

55 B-I *sp*

55 B-II *sp*

55 K. Bас. *sp*

9

61 Cxp. *p* *mf* Fine *mp*

61 M.

61 K. *p* *mf* Fine *mp*

61 B. *p* *mf* Fine *mp*

61 T. *p* *mf* Fine *mp*

61 A. *p* *mf*

61 B-I *p* *mf* *mp*

61 B-II *p* *mf* *mp*

61 K. Bас. *p* *mf* Fine *mp*

67

Ckp.

M.

K.

B.

T.

A.

B-I

B-II

K. Bac

73 **10** *Espressivo*

Ckp.

M.

K.

B.

T.

A.

B-I

B-II

K. Bac

79 **Giacoso**

Cxp. *f*

M.

K. *dolce* *Allegretto* *Giacoso* *mf*

B. *mf* *tr*

T.

A. *mp*

B-I *mp*

B-II *mp*

K. Бас

83

Cxp. До слова "Fine"

M. До слова "Fine"

K. До слова "Fine"

B. *tr* До слова "Fine"

T. До слова "Fine"

A. До слова "Fine"

B-I

B-II

K. Бас До слова "Fine"

2

Vln.

B♭ Cl.

Glk.

Xyl. *rit.*

Tamb.

Trgl.

Piano Acc. *mp*

But. Acc. 1 *mp*

But. Acc. 2 *mf*

But. Acc. 3 *mf*

Bass

25

Vln. *mf*

B♭ Cl.

Glk.

Xyl.

Tamb. *tr*

Trgl.

Piano Acc.

But. Acc. 1

But. Acc. 2

But. Acc. 3 *mf*

Bass

M M 7 7 B B

33

Vln. *mp*

B♭ Cl. *підвищено-вільно* *підкреслюючи* *підкреслюючи*

Glk.

Xyl. *свобідно* *mf*

Tamb.

Trgl.

Piano Acc. *Темп* *f*

But. Acc. 1

But. Acc. 2 *mf* *mf*

But. Acc. 3 *mf*

Bass

41

Vln. *mp* **Кінець**

B♭ Cl.

Glk.

Xyl.

Tamb.

Trgl.

Piano Acc.

But. Acc. 1

But. Acc. 2

But. Acc. 3

Bass

4

Vln. *mf*

B♭ Cl.

49 *Tema*
Glk. *f*

Xyl. *pizzico empinato*

49 *tr*
Tamb.

Trgl.

49 *Tema*
Piano Acc. *f*

49
But. Acc. 1

49
But. Acc. 2

49
But. Acc. 3

49
Bass

57

Vln.

57
B♭ Cl.

57 *Tema*
Glk. *f*

Xyl. *empinato* *pizzico empinato*

57 *tr*
Tamb.

Trgl.

57 *Tema*
Piano Acc. *f*

57
But. Acc. 1

57
But. Acc. 2 *mf* *f*

57
But. Acc. 3 *M* *7* *7* *B* *B*

57
Bass

6

Vln.

B♭ Cl.

Glk.

Xyl.

Tamb.

Trgl.

Piano Acc.

But. Acc. 1

But. Acc. 2

But. Acc. 3

Bass

83

Тема

89

Vln.

B♭ Cl.

Glk.

Xyl.

Tamb.

Trgl.

Piano Acc.

But. Acc. 1

But. Acc. 2

But. Acc. 3

Bass

126

Спочатку до слова Кінець

Фрагменти

творчо-проектувальної діяльності майбутніх викладачів
музичного мистецтва

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл. 71100
E-mail: rector@bdpu.org.ua; http://bdpu.org

Тел. +38(06153) 3-62-44, факс +38(06153) 4-74-68
Код згідно з ЄДРПОУ 02125220

3.8.11.2021 № 54-08/1385

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
Ніколенко Людмили Ігорівни
з теми: **«Педагогічні умови формування професійної культури
майбутнього викладача музичного мистецтва»**

Протягом 2018 – 2021 років аспірантка Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка здійснювала експериментально-дослідну роботу і апробацію педагогічних умов формування професійної культури майбутніх викладачів музичного мистецтва I-VI курсів факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтва кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін Бердянського державного педагогічного університету.

Сутність авторської системи формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва полягала у такій організації процесу навчання, яка б забезпечувала ефективне формування ціннісно-мотиваційного, когнітивно-інформаційного, творчо-діяльнісного, рефлексивно-оцінювального компонентів професійної культури майбутніх фахівців.

Експериментальна робота з формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва передбачала організацію і використання у процесі вивчення фахових дисциплін концептуально

пов'язаних між собою педагогічних умов, а саме: створення освітнього культуротворчого середовища на основі розвивального навчання; активізація і залучення студентів у різні види музично-виконавської діяльності (сприйняття-інтерпретація-творення); актуалізація і використання традиційних та інтерактивних форм і методів навчання у процесі формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Аналіз результатів експериментально-дослідної роботи підтвердив ефективність педагогічних умов формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. З огляду на актуальність, наукову новизну та практичну значущість дисертаційного дослідження Ніколенко Л.І. колективом кафедри теорії та методики навчання мистецьких дисциплін були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження розробленої авторської організаційно-методичної системи в освітній процес закладів вищої мистецької освіти (протокол №4 від 12 листопада 2021 р.).

Проректор з наукової роботи,
доктор технічних наук, доцент

Яна СИЧКОВА

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006, тел. (0522) 32-08-89, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@kspu.kr.ua, код ЄДРПОУ 02125415

№ 90-н
На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Ніколенко Людмили Ігорівни

з теми: **«Педагогічні умови формування професійної культури
майбутнього викладача музичного мистецтва»**

Основні результати дисертаційного дослідження Л.І. Ніколенко впроваджувались протягом 2018-2021 рр. у процес професійної підготовки студентів факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. У дослідно-експериментальній роботі брали участь студенти усіх курсів спеціальності «Музичне мистецтво».

У процесі дослідної роботи автором були створені відповідні педагогічні умови, впроваджені форми та методи, які ефективно вплинули на формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва. Порівняльний аналіз експериментальних даних засвідчив, що у студентів, які навчались за експериментальною методикою, суттєво збагатилась поліхудожня ерудиція, удосконалено вміння художньо-стильового аналізу музичних творів, здатність до художньо-педагогічного спілкування, емоційно-вольові та організаційні якості, авторська спроможність, здатність до сценічно-виконавської саморегуляції. Більшість респондентів цієї групи також оволоділа навичками самостійної художньо-інтерпретаційної і творчо-проектувальної діяльності. Підсумкові вимірювання виявили позитивну динаміку зростання результатів сформованості професійної культури майбутніх фахівців.

Отримані результати дослідно-експериментальної роботи Л.І. Ніколенко засвідчили ефективність запропонованих педагогічних умов, форм і методів навчання майбутніх викладачів музичного мистецтва, що було підтверджено статистичними даними зростання рівнів їх професійної культури.

Зважаючи на актуальність та наукову значущість окресленої проблематики, колективом кафедри мистецької освіти були зроблені висновки про доцільність подальшого впровадження результатів дослідження в освітній процес закладів вищої мистецької освіти (протокол № 4 від 22 листопада 2021 р.).

В.о. проректора з наукової роботи

Лілія КЛОЧЕК

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
e-mail office@pnu.edu.ua, Код СДРПНОУ 02125266

18.01.2022 № 89-А/ОІ
На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспірантки кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
Ніколенко Людмили Ігорівни
з теми: «Педагогічні умови формування професійної культури
майбутнього викладача музичного мистецтва»

Упровадження в освітній процес Прикарпатського Національного Університету імені Василя Стефаника розробленої і запропонованої Л.І.Ніколенко експериментальної організаційно-методичної системи з формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва відбувалось упродовж 2018-2021 рр. В експериментальній роботі брали участь студенти всіх курсів зі спеціальності «Музичне мистецтво».

У результаті застосування розроблених Л.І.Ніколенко педагогічних умов, зокрема, створення освітнього культуротворчого середовища, активізація і залучення студентів до різних видів музично-виконавської діяльності, актуалізація традиційних та інтерактивних методів навчання відбулось підвищення рівнів художньо-інтерпретаційних умінь студентів, що сприяло вдосконаленню професійної культури майбутнього викладача музичних дисциплін. Упровадження інтегрованого експериментального педагогічного інструментарію у процес професійної підготовки майбутнього викладача музичного мистецтва сприяло активізації сценічно-виконавських компетенцій студентів, розвинуло їх здатність до авторства, плідно вплинуло на розвиток професійно значущих особистісних якостей, зокрема, здатності до емпатії та рефлексії як показників професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва.

Під час упровадження педагогічних умов формування професійної

культури майбутнього викладача музичного мистецтва у навчально-виховний процес спостерігалось підвищення інтересу і потреб студентів у спілкуванні з різними видами мистецької творчості, активізація творчого потенціалу студентів у різних видах художньо-інтерпретаційної діяльності, зростання соціальної активності, удосконалення вмінь художньо-педагогічного спілкування майбутніх фахівців під час педагогічної практики.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Л.І. Ніколенко «Педагогічні умови формування професійної культури майбутнього викладача музичного мистецтва» було визнано колективом кафедри методики музичного виховання та диригування успішними, оскільки вони відповідають сучасним вимогам щодо професійної підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва (протокол № від грудня 2021 р.)

Зав.кафедрою музичної україністики та народно-інструментального мистецтва
Інституту мистецтв ПНУ імені Василя Стефаника,
докторка мистецтвознавства, професорка

В.Г.Дутчак

Проректор з наукової роботи
професорка

В.М.Якубів